Мьләте мьн-эзди,
Дине мьн-Шәрфәдин,
Зьмане мьн-эздики.

Нә йа фьротанейә
Վաճառքի ենթակա չէ

Ә’зизе Ә’мәр
Һ’әсәне Шех-Мә’муде



Ә’дәбйәт у зьмане эздики 5



Ә’зизе Ә’мәр, Һ’әсәне Шех-Мә’муде

Ә’дәбйәт у зьмане эздики

Дерсхана 5-а

Р’әwан

Нәшьрәта "Спика"

2013

Հաստատված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

Ьж алие wəзарəта ЩӘ хwəндьне у ӧ'лмда ьатйə əрекьрьне

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72
Թ 206

Թ 206 Թամոյան Հասան
Եզդիերեն լեզու և գրականություն :
Հանրակրթական դպրոցի 5-րդ դասարանի դասագիրք/
Հասան Թամոյան, Ազիզ Թամոյան. - Եր.: «Սպիկա», 2013,
100 էջ :

Ə'зизе Ə'мəр, Ь'əсəне Шех-Мə'муде

Ə'дəбйəт у зьмане эздики

Дəрсхана 5-а

"Спика", 2011, 100 р'у

ՀՏԴ 373.167.1 : 809.15 : 891.5 (075.3)
ԳՄԴ 81.2 եզդիերեն + 83.3 եզդիերեն g72

ISBN 978 - 9939 - 854 - 00 - 7

©«Սպիկա» հրատարակչություն, 2013 թ.

©**Нəшьрəта "Спика"**

Տպագրության եղանակը՝ օֆսեթ
Թուղթը՝ օֆսեթ 70 գ/մ
Տպաքանակը՝ 1000 օրինակ

ӘДӘБИӘТ

Ә’ЙДЕ ЭЗДИЙАЙӘ МЬЛӘТИЕ

Майина эздийа ьса жи р’е-р’ьзм, ә’йд-ә’рәфат, сәрһатийе мьләтийева гьредаийә, к’ижан бь зьйарәти нав мьләтда һатьнә хwәйкьрьне, әwи хwәйдькьн чаwа эзди, чаwа щьмә’т,

Ә’йд-ә’рәфате мьләтие ьж дәрәща щьвандьна щьмә’те, пешдаанина йәктие фәрзбуна мәхсус дьстиньн. Әw гәләки к’aw, бь һәйтәһол, р’е-р’ьзме һ’әwаск’ар тенә дәрбазкьрьне. Ә’йде ьсайә мьләтие һ’әрсал р’оже к’ьвш тенә дәрбазкьрьне. Һ’әрсал пәй 13-е мәһа сьватер’а дөшәма пешьн qөрбане шәржедькьн, р’ожиа дьгрьн, бона мьрийе т’әзә (бәрва р’адвьн), ле р’оже сешәме, чаршәме, пешәме р’адьвнә пашиве у диса р’ожи дьгрьн. Р’ожа инийе ә’йда Хьдьр Нәви, Хьдьр Әйласә. Һ’әрсе р’оже р’ожийа шехәк йан п’ирәк ә’сәйи гәрә һәр’нә нав мәзәла, сәр мәзәла дөа’ бькьн.

Эвара р’ожа пешәме дьчьнә мале т’ьреqа- шех у п’ира, сәре хwә бәр ощаха датиньн у хера хwә дьдьн, бь к’ижане тенә т’әмьзкьрьне- гөне хwә дадьwәшиньн.

Эвара р’ожа пешәме т’әмам шадьвьн, дәф, зөр’нә тенә лехьстьне, ьлбәт, һ’этани сьве р’аназен. Әw шәв те навкьрьне “**ләйләqәдьр**”.



We шәве зар’а, т’орпә т’еләкива гьредайи, к’өләкева дардадькьрьн, к’ижан бь mewa, ширнайа дьһатә дагьртьне, у ьса мал-мал дьгәр’йан. Әw те навкьрьне “**долиданг**”.

Бәри р’ожийа, р’ожа лә’дешәва дөшәме, сәһ’әта 4-5-а р’адьвьн, дьхөн, вәдөхөн, ле кьр’кьр’ка, к’әләма, гоште һ’әрем нахөн. Сьвә

р’оннәбуйи р’адьзен, ь’этани р’о гәwрдьвә. Пәй we йәкер’а, чахе тә’ри дьк’әвә ә’рде, ьди дькарьн бьхӧн, вәхӧн, шавьн.

Чахе р’ожинә, изьн т’ьнә бьхӧн, вәхӧн, щьг’аре бьк’шиньн, бәништ бьщун, к’ьнща, сәре хwә бышон, мер сәрсурте хwә ьылдьн.

Р’ожа пешьн гәрә пәзәке шәржекьн: эваре, чахе тә’ри ьыла ье нәк’этийә ә’рде. Хӧарьне у мewa пе сьнийа дьвьнә мале мәрьве дәсттәнг, чawa хера Хьдьрнәви. Ле р’ожа пешәме нане мьрийа дәрдьхьн. Ле чахе шәв р’адьвьн (се шәва) бь wи щур’әйи нен дәрдьхьн- **пашива Бапир**. Пашива Бапир мәләке we р’ьзмейә. Ле ьма we р’оже, сьвезу, пе сьнийе хӧарьне у мewa дьвнә мале щинара, чawa нане Хьдьрнәви.

Чахе эваре дӧа’дькьн, ә’дәти дьвежьн: “Qәбулвә р’ожийа wә”.

Шәва ләйләqәдре qиз у кӧр’е азәп тотка шӧр’ дьхӧн, wәки хәwна хwәда мер йан жьна хwәйә ахьрийе бьвиньн.

Сәр диwер, ар’ика пе эр нишана дькьн (нишане Хьдьрнәвинә), wәки әw бе, у пешиа wида we ьәр’ьн.

Зар’, нәхwәш ьж т’әмамиа р’е-р’ьзма, wәки wан р’ожа тенә кьрьне, тенә азакьрьне. Әw дькарьн бьхӧн, вәхӧн, ә’мре хwәйи ьәрр’о дәрбазкьн.

Р’ожа ә’йде, чахе дьчьнә мале ьәв, гәрә дәстәвала нәчьн.

Р’ожа иние ә’йда Хьдьрнәвийә. Ә’йд р’ожа шәмие жи дьвә, те навкьрьне **ә’рәфат**, wәхта к’ижане ә’сәйи т’әв шех у п’ире хwә, дьчьнә сәр мәзәла. Р’ожа лә’де жи ә’йдә, к’ижан те навкьрьне **шәрәфат**.

Щьмә’т дьвежә: “Бьмбарәквә ә’йда мьри у зендиа”.

Ь’әрсал пәй 13-е мәьа нисанер’а, р’ожа сешәме, р’ожи те гьртьнебона р’ожийа Мәләки Таwьс (у мьрийа), ле р’ожа чаршәме ә’йда **Таwьси Мәләкә**, йани- сала эздиайә т’әзәйә. We р’оже ә’сәйи дьчьнә сәр мәзәла. Әw те навкьрьне **Чаршәма сәре сале**. Р’ожа сешәме кӧлоч’әки дьпежьн. Морике дькнә нав кӧлоч’. Әwи кӧлоч’и р’ожа чаршәме- сәр т’әмамиа нәфәре мале кәрдькьн. Мори п’ара к’е бьк’әвә, әw ь’әсавдьвә хwәй-хӧдане ьәбука мале.

Р’ожа чаршәме ьса жи р’ожа **Мәме шьванә**, е кӧ хӧдане пезә.

Ә’йда Мәләк Таwьс Ираqеда, пәй 13-е мәьа нисанер’а, р’ожа

чаршәме, бь сәрк’ариа мир, т’әв qәwала, шех у п’ира, Лальша нуранида, дьдьнә к’ьвше. Wәхта ве ә’йде дәф у шьвев тенә лехьстьне. Р’е-р’ьзме айина дин тенә qәдандьне. Әw те навкьрьне Чаршәма Сор. We р’оже тawьсе бьрща мирда датиньн, у эздийе ьәрчар qölбе дьниайе ьати п’ехас дәрда тен, сәре xwә бәр тawьсе датиньн, пашопе дәртен у т’әв щьмә’та щьвйайи паше т’әв ә’йде дьвьн.

Ә’йдәкә эздиа мәьа к’ануна пешьн те к’ьвшкьрьне. Пәй 13-е мәьа к’ануна пешьн, дöшәма пешьн, р’ожи дьгрьн- сәва мьрийа (бәрва р’адьвьн). Ь’әрсе р’ожа- сешәме, чаршәме, пешәме, сәва **Эздид**, р’ожи дьгрьн. Р’ожа инийе **ә’йда Эздидә**. We р’ожа зьйарәти, к’ижан ә’йда мьләтиейә мәзьнә, т’әмам, ә’сәйи- нә дәстәвала, гәрә ьәр’нә мале дьлшькәстийа, мәрьве дьле wan ьәвдö майи гәрә ләв бен. Е ләвнәйен, ь’әсавнавьн эзди.

Т’әмамийа шәва ләйләqәдре шадьвьн. Р’ожа шәмийе- ә’рәфате, дьчнә сәр мәзәла, шех у п’ир дöа’ дькьн.

Ь’әвтеке пәй ә’йда Эздидр’а **Ә’йда Шешьмсә**, wәки ьса жи дьвежьн “**Ә’йда дöр’е**”. Р’ожа пешәме р’ожинә.

Хәвәре чәтьн:

1.**Щьвандьн**- бәрәвкьрьн, т’опкьрьн, йәккьрьн

2.Ьәйтәьол- ь’ьнг у дьнг

3.Пашив- нанхöарьна р’оже р’ожиайә шәв

4.Mewa- феки, р’әз

5.Гәwрдьвә- р’ондьвә

6.Зенди- саг’, сьламәт (сәва мәрьва те готьне)

7.Qәwал- мьриде хәрqәкьринә, е кö дәф у шьвевиа (ьащәте р’öь’аниейә сазбәндиенә) дьхьн

8.Бьрщ- сәра, кәла, авайи

9.Qölбә- т’әрәфе дьниайе, т’әрәф,



алийе дöа’кьрьне

10.П’ехас- бей сол у горə

11.Тawьс- ьəйкəле тəйре тawьс

12.Дьлшкəсти- мəрьв, е кö р’оже незик мьрийе wан ьəбунə

Пьрс у пешданин:

1.Дəрсе ьинвьн у гьликьн

2.Майина эздийа, чawа щьмə’т, ьса жи чьва гьредаийə?

3.Р’ожийе Хьдьрнəви к’əнгенə?

4.К’ижан р’ожа р’ожийе Хьдьрнəви дьгрьн?

5.Пашив чийə, у к’əнге р’адьвнə пашиве?

6.Э’йда Хьдьрнəви к’ижан р’ожейə?

7.Р’оже р’ожийа т’əв шех у п’ира ə’сəйи к’öда дьчьн?

8.Эвара р’ожа пешəме щьмə’т к’öда дьчə у чь дькə?

9.К’ижан шəв те навкьрьне “Шəва лəйлəqəдре”?

10.Зар’ р’ожа лəйлəqəдре чь дькьн?

11.”Долиданг” чийə?

12.Wəхта пашиве чь нахöн?

13.Р’оже р’ожийа к’əнге дькарьн бьхöн у вəхöн?

14.Р’оже р’ожийа чь изьн т’ьнə бькьн?

15.Чахе эваре дöа’дькьн, чь дьвежьн?

16.Шəва “лəйлəqəдре” qиз у кöр’е азəп чь дьхöн у- чьма?

17.Сəр ар’ика у диwара пе эр чь дькьн?

18.К’и ьж р’е у р’ьзме р’оже р’ожийа тенə азакьрьне?

19.Р’оже р’ожийа чawа дьчьнə мале ьəвдö?

20.Чахе ə’йд пешда дьчə, р’ожа шəмийе əw чawа те навкьрьне?

21.Ле р’ожа лə’де чawа те навкьрьне?

22.Э’йда Тawьси Мəлəк к’əнгейə?

23.We р’оже чь дькьн?

24.Э’йда Мəлəки Тawьсда чь дьпежьн у чь дькьн?

25.Мəме шьван к’ийə?

26.Э’йда Хьдьрнəви к’əнгейə у чawа дьдьнə к’ьвше?

27.Ираqеда we р’ьзме к’әнге у чаwа дьдьнә к’ьвше?
28.Эздийе Һ’әрчар qӧлбе дьне Һати чь дькьн?
29.Ә’йда Эзид (Эздид) к’әнге у чаwа те к’ьвшкьрьне?

МӘРЬВ У БАЖАР’ВАНЕ QӘНЩ

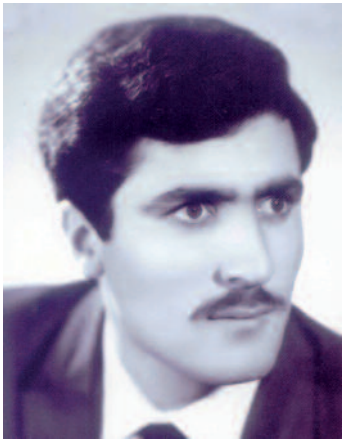

“Сиабәнде Хӧдо бажар’ване ЩьмҺӧрйәта Әрмәнистанейи лайиqә.

Хәйсәте Сиабәнде Хӧдо әwә, wәки готьн у кьрьна wи минани Һәвьн. Әw хәватҺ’ьзә у беҺ’әд у Һ’әсав дьлр’ә’мә”,- Һәвал-Һогьре әwләде щьмә’та эздиайи лайиq дәрҺәqа Һәвале хwәйи хәвате у шӧхӧлда wа хәвәрдьдьн. Ле әв гьли-готьн, әв qәдьр Һьла Һе нькарьн qимәте Сиабәнде Хӧдойи т’ам бьдьн, е кӧ т’әмамиа сәҺ’әт-qәwата хwә п’ешк’еши we йәке кьрийә, wәки qӧльхи мәрьва бькә. Әw избатийа we йәкейә, wәки сала 1979-ада Сиабәнде Хӧдо апарата комитеа шеwра шәҺәре Р’әwанейә шӧхӧлкьрьнейә мәрк’әзиеда (ньҺа бәләди) хәвьтийә, ле ньҺа- щьвата ЩьмҺӧрйәта Әрмәнистанейә Мьләтиеда.

Сиабәнде Хӧдо сала 1944-а гӧнде нәҺ’ийа Тә’линейи Бәр’ожда дийа хwә буйә. Зар’отийа хwә гӧндда, нав т’әбйәте, дәрбазкьрийә. Сала 1964-а мәк’т’әва гӧнде нәҺ’ийа Тә’линейи Арегейә орт’ә хьлазкьрийә. Паше хwәндьна хwә института Р’әwанейә сәр наве Хачатур Абовйанә дәрсдарҺазьркьрьне, факултета т’арихеда, пешда бьрийә, к’ижан сала 1969-а хьлазкьрийә.

Шагьрт у әндаме колектива дәрсдарие сале хwәндьнейә 1969-70-и бира хwәда баш хwәйдькьн, чьмки Сиабәнде Хӧдо wан сала дәрсадре т’арихебу, е кӧ карьбу нав wә’дәки кьнда нав у дәнгәки баш qазьнщкә. Паше р’иа ә’мьр әw бьрә Р’әwане, к’идәре әw сале 1970-1979-а треста “Ерк’имшин”-еда хәвьти, чаwа к’атьве комсомоле, к’идәре сала 1978-а

лайиqи ьӧрмәтнә’ма шewра Әрмәнистанейә Ьәрәбьльнд бу.

Сиабәнде Хӧдо ьса жи лайиqи наве “Мехасе әздиайи мьләтие” у медала буйә.

Әw бу, е кӧ сала 1997-а ь’име т’әшкиләта “Әздиханә”-йә мьхӧлqәтие-сиасие дани.

Хәвәре чәтьн:

1.Беь’әд- бесинор, бечап

2.Әwләд- зар’

3.Мәрк’әзие- йа сәрәкә, йа орт’е

4.Т’әбйәт- ч’иа-бани, мешә, ч’әм у щәw

5.Комсомол- урьсийә: йәктийа щаьлайә комунистие

6. “Эздиханә”- партиабу, wәки ньһа ә’мәлнакә

7.Мӧхӧлqәтие- йа щьмә’те

Пьрс у пешданин:

1.Дәрсе ьиннвьн у гьликьн

2.Готьн у кьрьна Сиабәнде Хӧда чь щур’әйинә?

3.Ьәвал-ьогьре Сиабәнде Хӧдо дәрьәqa wида чь дьвежьн?

4.Сиабәнде Хӧдо т’әмамиа ә’мьре хwә п’ешк’еши чь кьрийә?

5.Сиабәнде Хӧдо ль к’ӧ хәвьтийә у дьхәвтә?

6.Әw к’ижан сале у к’идәре ьж диа хwә буйә?

7.Сиабәнде Хӧдо к’идәре хwәндийә у чь хwәндьн стәндийә?

8.Әw к’идәре хәвьтийә у чь хәват кьрийә?

9.Сиабәнде Хӧдо сала 1997-а ь’име чь т’әшкиләте дани?



EZDIKI.COM



Хачатур Абовйан
(1809-1840)

ЭЗДИ
(бь ьынэ кӧрткьрына)

… Е кӧ ьж әрмәниа тыштәки бьпәкинә, ьж эла wан лап we бе сьргункьрьне. А лэма жи бона wан әw ь'әмушк е пироз у дәстпенәк'әтьнейә, чь кӧ мале щьмә'та әрмәниайә. Әwe дьһа зу мале хwә бьдьнә әрмәниа, нә кӧ ьж wан тыштәки we ьылдьн, у к'иси э'мьре хwә we мьqати мале wанвьн. Т'әмьзайа айина дине wан у qәдре ьындава жьнада ь'әму ь'әд-ь'әсава дәрбазтьрдьвьн. Ь'әта, wәки дина хwә бьдьнә жьна- ь'әсавдьвә гӧне гьран. Сарк'арәки гӧнди әрмәни әв йәк мәр'а гьликьр, wәки әw шә'дәбуйә.

Дьле qизәкә элбашики к'ӧрди дәwләтийә бәдәw дьк'әвә щаьләки эздиа, е кӧ хӧламе әрмәникибу у чакуч'-qәлдәме хwәва бәдәwбу. Qиза к'aw ь'әму тышти дькә, wәки әwи кӧр'и сәр хwә гәрмкә, бь к'ьламе ь'әму щур'әйи, п'ешк'еша у пешданина әwи тьма бьһелә, ле- бадьлһәwa.

Ььма зьлам дәнге кәч'ьке йан хазма незикбуна we т'әхминдькә, ь'әму тышти дьһелә у бьздиайи дьр'әвә. Ахьр-охьр ьж пәйк'этьн у зерандьна кәч'ькейә бехьлазбун э'щьзбуйи, әw т'әрка ьәqе хwәйи сале, мала аг'е у де-бава дьдә у дәрбази синоре урьса дьвә- бона хьлазбуна ьж we сосрәтие. Мәрьв дькарә созе т'әмамиа хәзьна дьниайе бьдә эздиа, ле т'ӧ щур'әйи we лəвнәйе wана мәщбуркьн, wәки әw wи хәйсәте пироз бьт'әр'ьбиньн… Анәмәт, wәки сьпартьнә wан, әw чь жи ьәвә, дькарьн ь'әта пәй дәрбазбуна гәлә салар'а беqәзиа пашда бьстиньн.

Хәвәре чәтьн:

1.**Бьпәкинә**- бьдьзә, бьвә

2.**Эл**- к'ом, щьмә'т

3.**Сьргункьрьн**- нав хwә дәрхьстьн, бәридайин

4.Пироз- т’әмьз, ӈ’әлал, п’ак

5.Айин- qьрар, ә’рф-ә’дәт, р’е-р’ьзм

6.Ӈ’әд-синор, чап

7.Дина хwә бьдьне- бьньӈер’ьн, т’әмашәкьн

8.Элбаши- сәрк’ар, мәзьне эле, щьмә’те

9.Чакуч’-qәләм- сьфәт, дем, сурәт

10.К’aw- бәдәw, р’ьнд

11.Гәрмкә- сәр хwә бьдә бәнгикьрьне

12.Пешданин- гьли готьн, да фә’мкьрьне

13.Бадьлъәwa- бефәйдә

14.Зьлам- кӧр’, щаӈьл, мер

15.Т’әхминдькә- тедәрдьхә, сәрwәхтдьвә

16.Бьздйайи- тьрсйайи

17.Ахьр-охьр- ахьрийе, хьлазийе

18.Пәйк’әтьн- пәйгәр’андьн, чәрчьрандьн

19.Зерандьн- щәфадайин, чәрчьрандьн

20.Э’щьзбуйи- wәстйайи, к’әсьри

21.Сосрәти- р’овәти, р’әзили

22.Хәзнә- дәwләмәнди, ӈәбун, ӈәбук

23.Мәщбуркьрьн- бькьнә сәр, зоре ле бькьн, борщдаркьн

24.Бьт’әр’ьбинә- п’епәскә, бьдә алики, бәр тьштәки ӈ’әсавнәкә

25.Анәмәт- тьште wәки щәм йәки/е дьдьнә хwәйкьрьне, щәм йәки/е дьӈельн, чawa дәйн, дәwса тьштәки

26.Сьпартьнә-данеда, щәм ӈьштнә, готьнеда.

27.Беqәзийа- безьрар, бетьрс, бекемаси



Пьрс у пешданин:

1.Хачатур Абовйан к’ийә?

2.Хачатур Абовйан к’әнге у к’идәре дийа хwә буйә?

3.Мьqала “Эзди” к’әнге у бь чь зьмани ӈатийә ньвисаре?

4. Дәрсе ӈинвьн у гьликьн

5. Е тьштәки ьж әрмәниа бьдьзә, эзди чь дькьн?

6.Мал, ћэбука щьмэ’та эрмэнийа сэва эздийа чьнэ?

7.Эзди дьћа зу чь we бькьн?

8.Т’эмьзайа айина эздийа чawa те qимэткьрьне?

9.Сэрк’арэки эрмэни Хачатур Абовйанр’а чь гьликьрийэ?

10.Дьле к’е к’этьбу щаћьлэки эзди?

11.Qиза к’aw чь дькэ?

12.Кöр’е эзди чь дькэ?

13.Хачатур Абовйан дэрћэqа хэйсэте эздийада ьди чь дьвежэ?



Ћовћаннес Т’уманйан
(1869-1923)

МЭ’СИЕ ЗАР

1

Ћэбу, т’ьнэбу мэрьвэки к’эсив ћэбу. Эв мэрьве к’эсив бал мэ’сигьр дьвэ барк’еш-пьштöк’еш. Ћэрр’о чэнд мэ’сийа qазьнщдькэ, тинэ мал, бь we йэке эw у жьна wи дьдэбьрьн.

Щарэке жи мэ’сигьр мэ’сики бэдэw дьгрэ, дьдэ пьштöк’еше xwэ, wэки xwэйкэ. Xwэха жи щарэкэ дьне дьк’эвэ аве.

Эв пьштöк’еш, бэр кэвийа ч’эм р’уньшти, дина xwэ дьдэ wи мэ’сийе бэдэw у дьфькьрэ: “Йа Xwэде, эв жи йэки минани мэ р’öћ’бэрэ, тö ћьла бежэ- минани мэ де-баве wи жи ћэнэ, ьж дьне башэрдькэ, шабуне йан эше т’эхминдькэ, йан на?…”

Ћьма wэхта ве фькьрмишбуне, мэ’си дьк’ельмэ:

-Бьбьће,- дьвежэ,- мэрьве бьра. Мьн т’эв ћэвале xwэ нав п’еле ч’емда дьлист. Мьн шабуна xwэ биркьр у эз к’этьмэ т’ор’а мэ’сигьр. Ньћа, к’и занэ, де-баве мьн мьн дьгэр’ьн у дьгрин, ньћа ћэвале мьн мэлулбунэ. Эз жи, дьвини, чawa дьзерьм, бина мьн аве дэр дьч’ькэ. Дьxwэзьм- щарэкэ дьн пашда ћэр’ьм, бьжим у we ава сар у зэлалда бьлизьм, ьса дьxwэзьм, ьса дьxwэзьм…

Wэрэ гöне xwэ мьн бинэ, мьн азакэ, бэрдэ, бэрдэ ћэр’ьм…

Бь дәнге ньмьз, зә’ф ньмьз- бь вәкьрьн-дадана дәве ч’ьлабуйи, wa дьгот. Гöне ви пыштöк’еш пете, дьгрә, пашда давежә ч’ем.

-Ћәр’ә, мә’сие р’ьнд, бьра де-баве тә нәгрин, бьра ьәвале тә бәрхwәнәк’әвьн. Ћәр’ә, бьжи у т’әв wан бьлизә.

Мә’сигьр сәр пыштöк’еш бәрк’ ьерсдьк’әвә.

- Ло ьәмәq,- дьвежә,- вьра әз аведа шьлдьвьм, мә’сийа дьгрьм, тö дьгри, щәфе мьн давежи аве?… Дә ьәр’ә, бьщә’мә, ьди бәр ч’ә’ве мьн нәй хане, тö ьди пыштöк’еше мьн нини, ьәр’ә бьрчина бьмьрә.

Т’орпә жи дест дьгрә у вәр’едькә.

-Ньћа әз к’öда ьәр’ьм, чawa бькьм, чawa бьжим?…

У к’әсив мәт’әлмайи-мәлул у дәстәвала вәдгәр’ә бәрва мал.

2

Wәхта ве фькьрмишбуна мәлул р’ева р’ә’wьрәки р’әнге мәрьвада-ч’еләкәкә бәдәw бәр, дәрте пешие.

-Р’ожа тә хер, бьранго, әw чьма хальфий, чь дьфькьри? Р’ә’wьр дьпьрсә.

Е к’әсив сәрьатийа хwә гьлидькә, к’а чawa ньћа бешöхöл, беч’арә майә у ньзанә, к’а әw у жьна хwә чawa гәрә йолә ьәр’ьн.

-Бьбьће,- херхазо,- әзе ве ч’еләка дошани бь wә’де се сала бьдмә тә. Ћ’әрр’о әwqa шир we бьдә, wәки тö у жьнка хwә т’ер бьхöн, бьдәбьрьн. Ььма се сал хьтьмбун, ььма we шәве әз бем, әзе пьрса тә бькьм. Ћ’әркә wә щава пьрсе мьн да, бьра ч’еләка мьн тәр’а бьминә, йан на- ьун ьәрдö жи хöламе мьньн, әз wә бьвьм, әз чь бьхwәзхьм, әзе бькьм. Qайили?

“Тыштәк, wәки бей we жи әме бьрчина бьмьрьн,- е к’әсив дьфькьрә,- әзе ч’еләке бьвьм, әме ван ьәрсе сала бьдәбьрьн, ь’әтани се сал жи т’әмамдьвьн, Хwәде р’ә’мә. Щики дәрик we вәвә, йан дьвәк әм щаве ььма бьдьн, к’и занә”.

-Qайильм,- дьвежә у ч’еләке дьдә бәр хwә, дьвә мал.

3

Се сала дьдошьн, готьна тә дьхöн, дьдәбьрьн. Нә жи т’әхминдькьн,

к’а се сал чаwа дәрбазбун, у әw р’ожа к’ьвшкьри пер’а дьгьижә, wәки р’ә’wьр we шәве гәрә бе.

Жьн у мер бәри р’о ьәр’ә ава, мәлул бәр дери р’удьнен у дьфькьрьн, к’а щава р’ә’wьр чь бьдьн, йан, к’и занә, әwe чь бьпьрсә: к’и фькра р’ә’wьр бьзанвә?

-Awa чь we дәре, чахе мәрьв р’ә’wьрр’а шöхöл бьгрә, р’ә’wьрр’а бьк’әвә нав ьәq-ь’әсава, ьж р’ә’wьр qәнщие qәбулкә… бь р’аньштьна к’әсәре, жьн у мер п’ошмандьбун, ле йа буйи бьбу, ьди ч’арә т’ьнәбу. Ле шәва cawк’ешие ьди пер’а дьгьишт.

Ви чахи щаньләки нәнаси бәдәw незики wан дьвә.

-Эвара wә хер,- дьвежә,- мәрьвәки р’ewимә: тә’ри дьк’әвә ә’рде, әз жи wәстйайимә, ьун ишәв мевана мала хwәда qәбулнакьн?

-Чьма на, р’ewийе бьра, меван меване Хwәдейә. Ле ишәв бал мә бь qәзиайә. Мә ьж р’ә’wьр ч’еләкәк к’ьр’ийә у бь шәртәки, wәки әм се сала бьдошьн, бьхöн, се сала шöнда бе, пьрсе мә бькә: ь’әркә әм щаве бьдьн, ч’еләке мәр’а бьминә, йане на- әм ьесире winә. Ньһа wә’дә хьтьмийә, ишәв гәрә бе, әм жи ньзаньн, к’а әм чь щаве бьдьн. Ньһа чь бинә сәре мәгöнәк’ар әмьн, дьвәк зиане бьдә тә жи.

-Тыштә накә, ьун ль к’ö- ль wьра жи әз,- е хәрив дьвежә. Qайилдьвьн: меван дьминә.

-Ньшкева ниве шәве дәри дькә р’ьнгәр’ьнг.

-К’ийә?

-Р’ә’wьрә. Ьатьмә, wәки ьатьмә, дә щаве бьдьн.



Жьн у мер тьрса заридьвьн, щида дьвьнә р’öсас.

-Нәтьрсьн, әзе дәwса wә щаве бьдьм,- меване щаньл дьвежә у дьчә бәрва дери.

-Ьатьмә,- пьш дерива р’ә’wьр дьвежә.

-Ьж к’ö ьати?



-Кәвийа бә’рейә дьн.

- Пе чь ьати?

-Мьн мьхмьхка т’опал зинкьрийә, ле сьйарбумә, ьатьмә.

- Демәк бә’р ч’уч’ькә.

-Тәйр нькарә ьж кәвике бьфьр’ә кәвийа дьн.

-Демәк тәйр щущук буйә.

-Чь щущук, сийа п’әр’-баска шәьәр дадьда.

-Демәк шәьәр зә’ф ч’укә.

-Чь ч’ук, к’еврушк ьж п’әр’әки нагььижә е дьн.

-Демәк к’еврушк тежькә.

-Чь тежьк: п’осте we we бьвә к’örке мәрьвәки, ло- к’öм у чарьх жи пер’а.

-Демәк мәрьв ь’ащущ-мащущә.

-Чь ь’ащущ-мащущ: сәрчока wи тәйр бангдә, дәнг нагььижә гöьа.

-Демәк кәр’ә.

-Чь кәр’: ч’ийе wәки хәзал бьч’ерә, әwe бьбьье.

Р’ә’wьр заридьвә, мәт’әлмайи дьминә: т’әхминдькә, wәки ьöндöр’да qәwатәкә аqьл, хörт, алт’нәкьрьне ьәйә. Ьди ньзанә- чь бежә, кәр’ә-кәр’ вәдьк’шә, тә’рийа шәведа ьндадьвә.

Әвана ьж щийе мьри пашда тен, шадьвьн, дьнийа дьвә дьниа wан. Пер’а жи сьва хер р’онкайидьвә, у меване щаььл р’адьвә, дьвежә хатьре wә, wәки р’ьйа xwә бьqәдинә.

-Әм наьельн, qәт наьельн,- жьн у мер р’ийа wи дьбьр’ьн,- тә ә’мьре мә хьлазкьр, бежә- әм чawa бьн qәщийа тә дәрен?

- На, тьште нәбуйинейә, гәрә әз р’ийа xwә бьqәдиньм.

- Дә, баре наве xwә бежә, ь’әркә qәнщийа тә ьндавә, у әм нькарвьн бьн qәнщийа тә дәрен, баре әм бьзанвьн, к’а döa’ к’е дькьн…

-Qәнщийе бькә у ььма бавежә аве, дәйа начә. Әз ььма әw мә’сийе

зар-зьманьм, ә’мьре к’ижани тә Һеwьшанд…., е нәнас дьвежә у бәр ч’ә’ве жьне у мер бәтавәдьвә.

Хәвәре чәтьн:

1.**Зар**- е/йа хәвәрдьдә

2.**Мә’сигьр**- мәрьв, е кӧ мә’сийа дьгрә

3.**Барк’еш**- е кӧ бара дьк’шинә

4.**Пьштӧк’еш**- мәрьв, е кӧ пьшткьри бар щидьгӧҺезә

5.**Qазьнщдькә**- дьхәвтә

6.**Дьдәбьрьн**- йолә дьчьн, хwә хwәйдькьн, дьжин

7.**Кәвийа ч’ем**- бәр дәве ч’ем, незики аве

8.**Р’ӧҺ’бәр**- wәки р’ӧҺ’ бәрда Һәйә, саг’ә, тәрәwьл

9.**Башәрдькә**- фә’мдькә, сәрдәрие ле дькә

10.**Дьк’ельмә**- хәвәрдьдә, дьвежә

11.**Т’ор’а мә’сигьр**- т’ор’ә, пе к’ижане мә’сигьр мә’сийа дьгрьн

12.**Мәлулбун**- бәрхwәк’әтьн, бинтәнгбун

13.**Дьзерьм**- дьчәрчьрьм, бәр хwә дьк’әвьм

14.**Ч’ьлабу**- зьҺабу, дәве мәрьва ч’ьладьвә

15.**Бәрк’**- сәрт, гәләки

16.**Һәмәq**- нәзан, беаqьл

17.**Мәт’әлмайи**- ә’щевмайи, зәндәгьрти

18.**Р’ә’wьр**- мәрьвхӧр

19.**Хальфий**- шашбуйи

20.**Дошани**- Һ’әйwана те дотьне

21.**Хьтьмбун**- т’әмамбун, сәрҺәвда Һатьн

22.**Саwк’ешие**- тьрсе, тьрса

23.**Шәртәки**- qәwләки

24.**Заридьвьн**- зар-зьман дьк’әвьн, тьрса нькарьн хәвәрдьн

25.**Р’ӧсас**- щур’әки Һ’әсьнә, гәләки гьранә

26.**Зинкьрийә**- зин дайә сәр. Һ’әспе зиндькьн

27.**К’ӧрк**- щур’әки п’оти гәрмә

28.**Чарьх**- бәре п’едькьрьн, ьж ч’әрм дьдрутьн

29.Ӏ’ащущ-мащущ- кьнык, бәжьнкьнык

30.Сәрчок- сәр чока мәрьва

31.Бангдә- тәйр-ту бангдьдьн

32.Хәзал- щур’әки тәрәwьлайә, минани маралайә

33.Хӧрт- qәwat, зор, qәwин

34.Бьqәдинә- бинә сери, хьлазкә, пешда ӏәр’ә

35.Дәйа нәчә- бадьлӏәwa нинвә, ьнданәвә

36.Ӏewьшанд- ӏ’әйфа xwә пе ани, qемишнәкьр

37.Бәтавәдьвә- ьндадьвә, бәр ч’ә’ва найе к’ьвше

Пьрс у пешданин:

1.Ӏ’ькйате ьинвьн у гьликьн

2.Мәрьве к’әсив щәм мә’сигьр бу чь?

3.Щарәке мә’сигьр чь да пьштӧк’еш у чь готе?

4.Пьштӧк’еш бәр кәвийа бә’ре р’уныши чь дьфькьрә?

5.Ӏьма wәхта фькьрмишубне мә’си чь кьр?

6.Мә’си ьж пьштӧк’еш чь ьивикьр?

7.Пьштӧк’еш пәй ьивикьрьна мә’сир’а чь кьр?

8.Пьштӧк’еш чь кьр?

9.Мә’сигьр чь кьр?

10.Чахе пьштӧк’еш мәлулбу, чь дәрк’әтә бәр wи?

11.Р’ә’wьр чь да пьштӧк’еш у чь готә wи?

12.Пьштӧк’еш щава р’ә’wьр чь да у чь фькьри?

13.Шәва cawк’ешийе к’и незики пьштӧк’еш у жьна wи бу?

14.Пьштӧк’еш у жьна xwәва чь готьнә щаӈьле нәнас?

15.Р’ә’wьр у щаӈьле нәнас чь кьрьн?

16.Чахе р’ә’wьр тә’риеда ьндабу, пьштӧк’еш у жьна xwәва чь кьрьн?

17.Мәрәме ӏ’ькйате чийә?

EZDIKI.COM

Ордихане Лəзги
(1958-1997)



БЬМБАРƏК-ПИРОЗВƏ Ə’ЙДА WƏ

1

Гəли хушк, бьре хwəй qəдьр-qимəт,
Бьмбарəк-пирозвə ə’йда wə- мьлəт,
Наве эздитие qəwин-qəдимвə.
Ə’йд у шабун жи бьра т’ьм ьəвə.

2

Əм бəхтəwарьн у гəлəк шанə,
Əм эзди бунə у эзди манə,
У ьəр лawəки эзди р’ьнд занə,
Ширнайа мьлəт чийə, баве wи к’ижанə.

3

Ə’йда Эздид wa- т’ьм хер хwəшивə,
Наве эздитие сəр мə qəwинвə,
Иро бона мə шабуна п’ьр’ə,
Ьолə, ьола Сöлт’ан Эздиде Сорə.



Хəвəре чəтьн:

1.Qəwин- мəь’кəм
2.Qəдимвə- кəвьнвə, дьрежвə, ь’əта-ь’əтайевə, мəь’кəмвə
3.Əwлəд- кöр’, qиз, зар’
4.П’ьр’ə- гəлəкə, зə’фə
5.Сöлт’ан Эздиде Сор- Эздид – атqат (бawəрийа) мəйə

Пьрс у пешданин:

1.Шьере ьинвьн у эзбəр бежьн

2.Ә’йда Эздид к’әнге те к’ьвшкьрьне?

3.Wәхта ә’йда Эздид чәнд р’ожа у чawa р’ожи дьгрьн?

4.Хенщи ә’йда Эздид, чь ә’йде мәйә дьне ьәнә у к’әнге тенә кьрьне?

5.Хәвәре шьерейә чәтьн ьиньвьн, шьровәкьн у бь wан щӧмла т’әшкилкьн



Ордихане Ләзги

ЗЬВЬСТАН МӘ БУ МЕВАН

1.

Диса, минани ь’әрщар,
Зьвьстан мә бу меван,
Гәли, зььор, бәст у р’аст,
Wана р’әнге xwә гӧьаст.

2.

Ав qәр’ьмийә, буйә зьнар,
Настьре- минани ь’әрщар,
Ч’әм qәр’ьмийә, буйә зьнар,
Настьре- минани ь’әрщар…

3.

Ав qәр’ьми, бу зьнар,
Настьре минани ь’әрщар,
Тәйр-туйе бесьт’ар,
К’әрба дькьрьн зарәзар.

Хәвәре чәтьн:

1.**Ь’әрщар**- ь’әму щара, т’ьме

2.**Зььор**- гәли, ч’ә’л, нәwал

3.**Бәст**- щийе р’аст, вәкьри

4.**Зьнар**- кәвьре мәзьн, ь’ьшк, мәь’кәм

5.**Настьре**- к’ьлама навежә, к’ьлама настьре

6.**Бесьт’ар**- бещи, бемал

7.**К’әрба**- бинтәнгбуйи, ьерса

8.**Дькьнә зарәзар**- дьгрин

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәр ьиньвьн у бежьн

2.Бь хәвәре **зьвьстан, гәли, бәст, р’аст, зьнар, к’әрба** щӧмла т’әшкилкьн

3.Чәнд фәсьл, ь’әйаме сале ьәнә?

4.Ав зьвьстане чьма дьqәр’ьмә?

5.Чьма тәйр-ту бесьт’арьн у к’әрба дькьн зарәзар?

ЗЬМАН

НАВЕ ЊӘЙИНЕ

Наве њәйине әw навьн, к'ижан наве тышта нишандькьн. Њәр тыште р'öњ'бәр у нә р'öњ'бәр, њәр фькьр, њәр кьрьн у буйин наве wан њәйә, мә'на wан њәйә у әw гышк дьнйаеда, дор-бәре мәрьва, нав жийина wанда њәнә, а ләма дьвежьнә wан нава наве њәйине. Наве њәйине щава ван пьрс адьдьн: **к'е?(к'и?)** йан жи- **чь?**

Зьмане эздикида наве њәйине п'арәвәйи сәр ван к'оме жерьн дьвьн:

1.Наве р'öњ'бәра

2.Наве нә р'öњ'бәра.

3.Наве фькьра у мә'на

4.Наве кьрьн у буйине.

1.Наве р'öњ'бәра

Наве р'öњ'бәра әwьн, к'ижан наве р'öњ'бәра нишандькьн.

Мәсәлә:

а)бәрх, бьзьн, бог', га, гольк, ми, мәдәк, ногьн, њ'ьр'ч', ч'еләк, ч'ьвик.

б)ап, бьрази, жьн, кәч', мер, хал, харзи(а), кöр'.

в) наве мәрийа: Миро, К'әмал, П'ор'сор, Хәто, Дидарә.

2.Наве нә р'öњ'бәр

Хәзнә, сев, зьнщир, шьвдар, кон, сьвдәр, дәшт, мешә, мерг, к'ьтев, нан, ав, гьрар, хашил, сьлq, пиваз у е дьн.

3.Наве фькьра у мә'на

Наве фькьр у мә'на әw навьн, к'ижан фькьрәке, мә'нике нишандькьн, **мәсәлә**: њәвалти, бьрати, ч'укти, мерани, щамери, херхwзи, нәйари, р'асти, р'онайи, qәнщи, хьрави, мәрвати у е дьн.

4.Наве кьрьне у буйине

Дьвежнә wан нава **наве кьрьне у буйине**, к'ижан кьрьн, буйина тыштәки, шöхöләки дьдьнә к'ьвше.

Мәсәлә: - Авитьн, анин, бьрьн, ьыштьн, гьртьн

- Ьатьн, чуйин, р'әвин, к'әтьн, р'абун у гәләке дьн.

Сьпартьн:

1.Чәнд наве тыште р'öь'бәр бьньвисьн

2.Чәнд наве тыште нә р'öь'бәр бьньвисьн.

3.Бь чәнд фькьра у мә'на щömла чекьн.

5. Наве qьсми нер у ме

Наве тыште р'öь'бәр у тыште нәр'öь'бәр п'арәвәйи сәр наве qьсми нер у qьсми ме дьвьн. Ь'әрдö qьсм- ььм фькьра хwәва, ььм жи щур'е хwәйә р'езьманива ьж ьәв тенә башqәкьрьне.

А. Наве qьсми ме

Се к'ом нав тене ь'әсавкьрьне qьсми ме. **Әw** ь'әрсе к'ом нав әвьн:

1)Наве сәр ь'әйwана у тәйрәда:

-бәрдир, бьзьн, дельк, дел, ми, мьришк, ч'еләк, ь'ьр'ч', qаз, п'ышик, мәдәк, ч'ьвик, ногьн, п'әпук, мәймун, думәqәск, к'ewришк, wәрдәк, кәвотк, мьь'ин, кәw у е дьн.

2) Наве qиз у жьнайә мәхсус:

-Гоге, П'ор'сор, Хәзал, Р'ьь'ан, Гölп'әри, Сәйран, Дилбәр, Гölизәр, Зозан, К'öбар, Щәwар, Мьрщан у е дьн.

3)Наве р'әwша qиз у жьна:

- дайик, бук, жьн, кәч', мәт', qиз, хати, кәвани, хаси, демар'и, хушк, бәрбу у е дьн.

Щур'е ван ьәрсе к'оме р'öь'бәра, к'ижан жоре ьатнә ньвисаре, щömла навада бь алик'ариа п'ьр'тька "**а**" тенә готьне.

Дьвежнә ве п'ьр'тьке "**п'ьр'тька ьәвбәнди**", чьмки әw бәнда чәнд нава ьәвр'а гьредьдә у әләqәта wан ниwандькә,

Мәсәлә:

1) Бәрха сор, бьзьна бәләк, мийа qәр, мьришка кör'к, ч'еләка жар у е

дьн.

2) Хатийа тә, бука мә, мәт’а Сьло, кәванийа мале, жьна Миро.

3)Хәзала Миро, П’ор’сора к’aw, Дидара назьк, Зозана Орди.

Сьпартьн:

1)Ван хәвәре жерьн бәр бьгрьн у дәwса ньцьтка ь’әрфе лазьм бьньвисьн:

Хат… Гöле./ Жьн. К’әмал./ Хати.. мьн./ Кавьр’. к’ок./ Бук. мә ав ани./ Гölизәр. П’әйалә ьж чоле ьат./ Мьришк. кör’к./ Мьрщана. Миро./ Сәйран. Хьдьр./ Бьзьна. кәвәр./ Кәвотк. Бәдәw./ Диз. мьн./ Хушк. Сьло.

Б. Наве цьсми нер

Се к’ом нав тенә ь’әсавкьрьне наве цьсми нер. Әw ь’әрсе к’ом әве жерьньн:

1)**Наве сәр ь’әйwана:**

-бәран, га, гамеш, бог’, сә, дик, гör, нери, р’уви, шер, пьльнг у е дьн.

2)**Наве р’әwша кör’а у мера:**

- ап, бав, бьра, мер, кör’, хал, зә’ва, хәзур, дәстәбьрак у е дьн.

Наве мера:

- К’әләш, Сиавәнд, Сьло, Фәто, Титал, Т’емур, Щьмшит, Шәкьр, Миро, Хöдеда, Бари, Т’ащдин, Т’ещьр, Мәщит, Шәмал у е дьн.

Щур’е ьәвбәнди, е ван ьәрсе к’оме, кö ль жоре ьатьнә ньвисаре, бь п’ьр’тька “**е**” чедьвә у хәвәре щömлейә майинр’а те гьредане. Әва п’ьр’тька те ь’әсавкьрьне щур’е наве цьсми нер.

Мәсәлә:

1)Бәране Фәто дьч’ерә./ Бәране кәл дьк’айе./ Дике мәзьн фьр’и./ Göре ь’ар./ Р’увийе жар./ Нерийе нав кери.

2)Зә’ве мә./ Кör’е че./ Кör’е баш./ Кör’е ацьл./ Баве мьн./ Бьре тә./ Хале мьн./ Апе мә./ Хәзуре we у е дьн.

3)Сьлойе Сиавәнд./ Сьлойе Хöдо./ К’әләше Ә’слан./ Фәрмане К’әләш./ К’әләше Щәмал у е дьн.

Сыпартьн:- 1

1.Ван щӧмле жерьн бьхуньн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

2.Дәwса ньцьтка ь’әрфа лазьм бьньвисьн.

а)Хәзур. Бә’ри нә’мә Бә’рир’а шандийә.

б) Дик. сьве банг да.

в) Хәзур. Сисе гот.

г)Кӧр’. Миро ьиндьвә.

г’) Фәрман. Сьло әз дитьм.

д)Чачан. Хьдьр ьат.

Сыпартьн:- 2

Жере чәнд наве р’өь’бәра, е цьсми нер у цьсми ме, ьатьнә ньвисаре. Wана нав дәфт’әра хwәда бьньвисьн у нишанкьн, к’а к’ижан нав тенә ь’әсавкьрьне наве цьсми нер у к’ижан нав жи тенә ь’әсавкьрьне цьсми ме.

Мәймуна мешә./ Ь’уте мәзьн./ К’ewришка мале./ Буме кор./ Кәwотка сьпи./ Qӧльнге р’әш./ Бәрха к’ок./ Мә’ре р’әш./ Кавр’а мә./ Ногьна мә дьч’ерә./ Сәйрана Миро дәрсдарә./

Пьрс:

1.Чийә п’ьр’тька ьәвбәнди?

2.Бь алик’арийа к’ижан п’ьр’тьке ьәвбәнди наве р’өь’бәрайә цьсми ме у цьсми нер ьж ьәв тенә башцәкьрьне?

В. Наве тьште нә р’өь’бәр

Наве тьште нә р’өь’бәр әw навьн, к’аижан щава пьрса “**чь?**” дьдьн. Наве тьште нә р’өь’бәр щӧмлада мина наве р’өь’бәр бь п’ьр’тьке- “**а**”, -“**е**” ьәвва тенә гьредане. Наве тьште нә р’өь’бәрә цьсми ме щур’е хwәйи ьәвбәнди бь п’ьр’тька- “**а**”, ле наве тьште нә р’өь’бәрә цьсми нер- бь п’ьр’тька ьәвбәндиейә-“**е**” дьстиньн.

1.Наве тыште нәр’өһ’бәрә қьсми ме

Әw наве тыште нә р’өһ’бәр һ’әсавдьвьн наве қьсми **ме**, к’ижан бь п’ьр’тька һәвбәндийә “**а**” һәвва тенә гьредане.

Мәсәлә:

-Дәрса xwә бьхунә.

- Гора xwә нишанкә.

-Ава шелу вәнәxwә.

-Ситьла мәзьн бинә.

- Мә ьһрийа сор к’ьр’и.

-Льһ’ефа ьһри данибу.

- К’аса зер’ин сәр т’әхтәбу.

-К’ера туж к’әт.

-Села сор сәр көч’ькбу.

2.Наве тыште нә р’өһ’бәрә қьсми нер

Әw наве нә р’өһ’бәр һ’әсавдьвьн наве қьсми нер, к’ижан щөмла навада щур’е xwәйи һәвбәнди бь п’ьр’тька “**е**” дьстиньн.

Мәсәлә:

-Мә’ре р’әш.

-Нане сьпи.

-Ханийе бьльнд.

-Мewайе тә’м.

-Диwаре бьльнд.

-Дәрийе фьрә.

-Бане хани.

-Шәлпьке ч’ук.

-Бәлге ьешин.

-Агьре гөр’.

-Бостане зәваша.

-Баг’е тьрийа.

-Ч’иайе бьльнд.

-Ч’әме к’ур у е дьн.

Сыпартьн- 1:

1.Ван наве жерьн бьхуньн у дәwса ньқьтка ь’әрфа лазьм дайньн.

Авай. бьльнд./ К’ьтев. дәрса./ Бар. гьран./ Дәрман. сәрәше./ Ьәвир. тьр’ш./ Меш. сьх./ Кәвьр. гöловәр’./ Т’орп. қәльши./ Дәст. бь хер./ Сәр. wи./ Мал. гьран.

Сыпартьн- 2:

Ьж тек’ста жерьн наве тыште нә р’öь’бәрә қьсми ме у нер дәфт’әра хwәда башқә бьньвисьн:

-Сәре мьн дәшә.

-Т’ьлийа Сьло ь’әр’ьшийә.

- Хуна сор ьж печ’ийа мьн те.

-Зәвийа геньм.

-Гәньме сор.

-Шәкьре ширьн.

-Шире гәрм.

-Нане сьпи.

-Пиваза туж.

-Гәлийе к’ур.

-Мала мәзьн.

-Р’ийа фьрә.

-Дәwе тьр’ш.

-Ава сар.

-Сьрсуме дew.

-Парзуне сьпи.

Пьрс:

1.Чьма әм ниве наве нә р’öь’бәр ь’әсавдькьн наве қьсми нер, ниве дьн жи- ь’әсавдькьн наве қьсми ме?

2.К’ижан п’ьр’тька ьәвбәнди ь’әсавдьвә щур’е наве қьсми нер, к’ижан жи- йа наве қьсми ме?

Г. Наве ӏәйинейә дöqьсми

Дьвежнә wан нава **наве ӏәйинейә дöqьсми**, к'ижан ӏьм сәр наве qьсми ме, ӏьм жи сәр наве qьсми нер тенә хәвьтандьне. Чахе щур'е xwәйи ӏәвбәнди бь п'ьр'тька "**е**" дьстиньн, әw wи чахи тенә хәвьтандьне мина наве qьсмми нер, ле чахе әw щур'е xwәйи ӏәвбәнди бь п'ьр'тька "**а**" дьстиньн, wи чахаи әw мина наве qьсми ме тенә хәвьтандьне.

Мәсәлә, әм чәнд наве ӏәйинейә döqьсми бьдьнә к'ьвше: **ӏәвал, щинар, сәрк'ар, дост, нәйар, бәрдәсти, сәрк'ар, новәдар, пьспор, дәрсдар, шагьрт, мәри** у гәләке дьн.

Ьса жи- **бәрх, гольк, кар, к'әр, п'ьшик, кавьр', ӏ'әсп, ӏ'ьрч'** у е дьн.

Ӏәрдö к'оме наве жоре ӏатьнә ньвсиаре ӏьм мина наве qьсми ме, ӏьм жи- мина наве qьсми нер тенә хәвьтандьне у бь алик'арийа п'ьр'тьке ӏәвбәнди фькьра xwәва ьж ӏәв тенә башqәкьрьне.

Wәхте әв хәвәр щömла навада п'ьр'тька ӏәвбәндийә "**а**" дьстиньн, әw нишандькьн, кö әw хәвәр qьсми менә.

Мәсәлә:

-Щинара мә нан дьпежә.
-Сәрк'ара мәк'т'әве Дидарәйә.
-Доста тә башә.
-Сәнәм сәрк'ара мә бу, **у е дьн**.
-Бәрха к'ок дьч'ерә.
-К'әра р'әш ӏат.
-Кара чалбәлк р'әви.
-Голка р'әш ә'рдек'әт.
-П'ьшика мә нә'сә.
-Ӏ'әспа ше пешийе бу.
-Qант'ьр'а р'әш qәwатә, **у е дьн**.

Мәсәле жоре нишандькьн, wәки п'ьр'тьке ӏәвбәндийә "**а**", "**е**" зьменда дьдьнә хәвьтандьне, wәки наве ӏәйинейә т'омәри нишанкьн, к'а әw сәр к'ижан qьсми тенә хәвьтандьне. Мәсәлә, ӏ'әркә әм бежьн "ӏ'әспе к'ömәйт дьч'ерә", те фә'мкьрьне, wәки ӏ'әспе к'ömәйт дьч'ерә, ле ӏ'әркә

бежьн “ь’әспа к’өмәйт дьч’ерә”, те фә’мкьрьне, кө мьһ’ин дьч’ерә. Ьса жи әм ьылдьн хәвәра “**ьәвал**”. Һ’әркә әм бежьн “**ьәвале мьн дьчә**”, те фә’мкьрьне, кө ьәвале мьн ьж qьсми мерә, ле ь’әркә әм бежьн “**ьәвала мьн дьчә**”, те фә’мкьрьне, кө ьәвала мьн ьж qьсми жьнә.

Сьпартьн:

1.Дәwса ньqьтке ахьрийа хәвәра дәфт’әра хwәда п’ьр’тьке ”**а**”, “**е**” бьньвисьн.

-Гиск. сор.

- П’ьшик. нер.

-П’ьшик. ме.

-Гөһар. дәрсадр.

-Щинар. мә Гөлейә.

-Щинар. мә Барийә.

-Новәдар. мала зар’е сewи Хәзалбу.

-Новәдар. гөнд Барибу.

- Сәрк’ар. гөнд мерә.

-Сәрк’ар. мәк’т’әве Сисейә.

Пьрс:

1.Наве ьәйинейә дöqьсми к’ижаньн?

2.Бь алик’арийа к’ижан п’ьр’тька наве дöqьсми ьж ьәв тенә башqәкьрьне?

Хенщи наве тьште р’öһ’бәр у нә р’öһ’бәр, зьмане мәда öса жи нав ьәнә, к’ижан найенә ь’әсавкьрьне нә наве тьште р’öһ’бәр, нә жи- наве нә р’öһ’бәр. Әw нав ьәр йәк фькьрәке, мә’нике нишандькьн: **ьерс, аqьл, зен, к’ин, фькьр, дәрд, ьәwар, пьрс, ьиви, щав, к’омәк, зәман, нав, п’ар, тьрс, дин, р’әнг, бawәри, ьәwар** у гәләке дьн.

Ьж ван наве жоре ньвиси ььнәк щур’е хwәйи ьәвбәнди бь п’ьр’тька “**а**” дьстиньн, ььнәк жи- щур’е хwәйи ьәвбәнди бь п’ьр’тька “**е**” дьстиньн.

Әw нав, к’ижан щур’е хwәйи ьәвбәнди бь п’ьр’тька “**а**” дьстиньн,

әw нав тенә ӏ’әсавкьрьне цьсми **ме**, мәсәлә:

Зена тә./ Ӏерса wи дани./ Фькьра wи башә./ Ӏәwара мә ӏат./ Пьрса р’аст бежә./ К’омәка wә у е дьн.

Әw нав, к’ижан щур’е хwәйи ӏәвбәнди бь п’ьр’тька “**е**” дьстиньн, әw нав тенә ӏ’әсавкьрьне наве цьсми нер, мәсәлә:

Ӏ’ьше wи сери чу./ **Әw** сәр **ӏ’ьше** хwәда ӏат./ **Наве** тә чийә?/ **Дәнге** тә ньмьз те у гәләке дьн.

Д. Наве хьйали

Дьвежнә wан нава **наве хьйали**, к’ижан фькьр у мә’на wан ьж йа ӏ’имли цәтийайә, же дурк’әтийә. Наве хьйали бь алик’арийа п’ьр’тьке жерьн ӏатьнә чекьрьне: **айи, ати, и, ти**. Мәсәлә:

Бьрати, ӏәвалти, шьванти, сәрк’ари, азайи, гьрани, мәрди, мәзьнайи, бьльндайи, дьрежайи, хӧрти, ширнайи, мерани, дости, халти, пьсмамти, ӏәвалти у гәләке дьн.

Ӏ’әму наве хьйали щӧмла навада ӏ’але ӏәвбәндида щур’е хwәйи ӏәвбәнди бь п’ьр’тька “**йа**” дьстиньн у тенә ӏ’әсавкьрьне наве сәр цьсми **ме**, мәсәлә:

Бьратийа мә,/ Пьсмамтийа wан,/ Сәрк’арийа гӧнд,/ Ӏәвк’арийа мә у е дьн.

Е. Наве бь фькьра кьрьн у буйине

Дьвежнә wан нава наве кьрьн у буйине, к’ижан фькьра кьрьнәке у тыштәки, буйина тыштәки, шӧхӧләки, к’арәки нишандькьн, мәсәлә:

Анин, бьжартьн, кьрьн, бьрьн, ледан, ьеран, чьнин, шандьн, стәндьн, готьн, хwәстьн, фьротьн, к’ьр’ин у е дьн.

Ӏьлдан, к’әтьн, майин, зайин, буйин, чуйин, гьрин у е дьн.

Наве бь фькьра кьрьн у буйине щӧмла навада щур’е хwәйи ӏәвбәнди бь п’ьр’тька “**а**” дьстиньн у сәр наве цьсми **ме** тенә ӏ’әсавкьрьне, мәсәлә:

Кьрьна тә, готьна мьн, шандьна п’әра, хwәстьна мьн,

у гәләке дьн.

Ж. П’ър’тька йэканийэ наве нэнас у нээ’йан

Эздикида п’ър’тька йэканийэ нэнас ьэйэ. Эw п’ър’тьк те ь’э-савкьрьне “**эк**”. Эва п’ър’тька ьж ьэжмара **йэк** п’эйдабуйэ. Дьвежнэ we п’ър’тьке **п’ър’тька йэкани**, йа наве нэнас, нэ бэр ч’э’ва у нэдити, чьмки чахе эw дьгьижэ ахьрийа нава, эw дьдэ к’ьвше, кӧ фьлан тышт йане фьлан мэрьв йэкэ, йэканийэ, нэ гэлэкэ. Ле wи чахи э’йаннакэ йэкани к’ийэ, чьйэ, нишаннакэ ьж гэлэ тышта, мэрьва к’ижан йэканийэ, мэ’нийа we йэке эw тышт, эw мэрьв нэ бэр ч’э’вайэ, нэьатийэ дитьне. Лэма жи ве п’ър’тькер’а дьвежьн “**п’ър’тька йэкани, нэнас-нээ’йан**”, йан жи “**п’ър’тька наве йэкани, нэнас-нээ’йан**”.

Чахе п’ър’тька “**эк**” ахьрийа нава зедэдьвэ, wи чахи эw тенэ фэ’мкьрьне мина наве йэкани, нэнас-нээ’йан, мэсэлэ:

Кӧр’ ьат- кӧр’эк ьат.

Жьн чу- жьнэк чу.

Мер ма- мерэк ма.

Кэвьр к’эт- кэвьрэк к’эт.

Мал авабу- малэк авабу.

Гӧнд ль гели бу- гӧндэк ль гедибу.

Нэwал к’ур бу- нэwалэк к’урбу.

Мьн нэ’ма хwэ хwэнд- мьн нэ’мэкэ хwэ хwэнд.

Ван хэвэре жорьнда ььм наве qьсми ме, ььм жи- наве qьсми нер бь п’ър’тька йэкани нэнас-нээ’йан ьатьнэ хэвьтандьне.

1) Чахе наве qьсми ме п’ър’тька йэкани нэнас-нээ’йанва тенэ готьне, wи чахи хwэ ль щӧмла навада дэwса п’ър’тька ьэвбэндийэ “**а**” щур’е хwэйи ьэвбэнди бь п’ър’тька “**э**” дьстиньн, мэсэлэ:

Qизэкэ **р’ьнд ьатэ малэ**кэ **гӧнд.**

Бьзьнэкэ **т’опал пашда ма.**

Хьдьр к’ьтевэкэ **зьмане эздики к’ьр’и.**

Мергэкэ **ьешин пешбэри гӧнде мэйэ.**

Ь’эспэкэ **р’ьнд мергеда дьч’ерэ.**

Малэкэ **т’эзэ Шамиранеда авабу** у гэлэке дьн.

2) Чахе наве qьсми нер бь п’ър’тька йэкани нэнас-нээ’йанва тенэ

готьне, wи чахи әw щӧмла навада дәwса п’ьр’тька ьәвбәндийә “**е**” щур’е хwәйи бь п’ьр’тька “**и**” дьстиньн, мәсәлә:

Кӧр’әки Р’әмо Р’әwанеда ьиндьвә.

Р’әwан шәьәрәки мәзьнә.

Феза гӧнде мә зьнарәки быльнд ьәйә.

Мьн кәвьрәки гӧловәр’ кәwки кьр.

Бьраки мьн бәранәки мә ажот.

Ьәваләки мьн шьерәк ньвисийә.

Щинарәки мә гьли гот у гәләке дьн.

Сьпартьн:

Дәwса ньқьтка ь’әрфа лазьм бьньвисьн.

Кӧр’.. р’еда дьчу./ П’алә. зәвийедабу./ Жьн.. дьстьре./ Мьн кӧр’.. дит./ Кәвьр.. гӧлорбу./ Тә хwәр’а к’ьтев.. к’ьр’и./ Бәран.. мергедабу. /Гӧнд.. wедәре бу./ Меван.. ьат./ Мьн дар.. бәр дәве аве ньканд./ Ч’әм.. дәшта Р’әwанер’а дьк’ьшә.

Наси:

Зьмане эздикида гәлә хәвәр ьәнә, wәки пашкока wан сәwте дәнганийә **–а, -е, -и, -ә, -о**-ва хьлаздьвә. Чахе п’ьр’тька йәкани нәнас-нәәй’анә “**әк**” сәр наве ьсада зедәдьвә, wи чахи п’ьр’ьтька “**әк**” те кӧрткьрьне: дәwса –“**әк**” ьәр т’әне “**к**” дьминә, мәсәлә:

Бьра- бьрак бьра**к**и мьн)**,/ га-**(га**к**и сор),/ **кани-** (кани**к**ә сар),/ **одә-** (одә**к**ә фьрә),/ **р’е-** (р’е**к**ә дьреж) у е дьн.

Сьпартьн:

Дәwса ньқьтка, к’идәре лазьмә, щур’е ьәвбәндийа қьсми мейә “**ә**” у йа қьсми нерә “**и**” бьньвисьн.

Р’ожәк. ьавине бу./ Әм чунә бәр щәwәк. ./ Қиз.. ль мерге бу./ Әwи гӧл.. чьни, да ьәваләк. хwә./ Мерәк. бьльнд нав wанда бу.

Хәвәре **т’айынкьри** щӧмла хәвәрада щур’е хwәйи ьәвбәнди бь п’ьр’тьке “**а**”, “**ә**”: “**е**”, “**и**” дьстиньн. Мәсәлә:

1) **Мала** Миро- **Маләкә** Миро./ **Бәрха** шьвен- **Бәрхәкә** шьвен./ **Қиза** Хохе- **Қизәкә** Хохе.

2) **Гӧнде** Миро- **гӧндәки** Миро./ **Сәрк’аре** гӧнд- **сәрк’арәки** гӧнд./ **Кӧр’е** Хохе- **Кӧр’әки** Хохе./ **Диwаре** тәwле- **диwарәки** тәwле.

Ван щӧмлада нав, к’ижан тә’ри ьатьнә ньвисаре, тенә ь’әсавкьрьне **хәвәре тайнкәри**, щур’е wанә ьәвбәнди бь п’ьр’тьке “**а**”, “**ә**”, “**е**” у “**и**”-нә, ле хәвәре тә’ри ьатьнә ньвисаре, әw **хәвәре т’айынкәрьн**.

3. Щур’е хәвәре т’айынкәр

Ь’әркә наве қьсми ме у нер щӧмла навада бенә хәвтандьне мина хәвәре т’айынкәр, щур’е wан ьж ьәв те башқәкьрьне. Ь’әркә әw бь п’ьр’тька йәкани нәнасә-нә’йанә “**әк**” бенә готьне, наве қьсми ме щуре хwә бь п’ьр’тька “**е**” дьстиньн, ле ь’әркә наве қьсми нерьн, щур’е хwә нагӧьезьн, мәсәлә:

а) Дьйа Хәзале,/ П’әнщәра мале,/ Хушка Дидаре,/ Нане хере,/ Щьмә’та эле,/ Гиьайе мерге,/ Мерга Сәнгәр’е у е дьн.

б) Бьре Бари,/ Эла гӧнд,/ Хушка К’әло,/ Нане шьвен,/ К’ьтева шагьрт,/ Шорба шир,/ П’осте бәрен,/ Жьна дохтьр у е дьн.

Мәсәле жорьнда хәвәре **Хәзал, мал, Дидарә, хер, әл, Сәнгәр’** ьатьнә гӧьастьне, сәр пашкока wанда п’ьр’тька “**е**” зедәбуйә. **Әw** хәвәр гьшк хәвәре қьсми менә. **Әw** wан мәсәлада **хәвәре т’айынкәрьн**. Ь’әркә әw пешийе бенә хәьтандьне, т’айәнкьривьн, wи чахи щур’е wан we бьвә п’ьр’тька “**а**”.

Мәсәлә:

Хәзала Миро,/ мала Бари,/ Дидара мә,/ хера wи,/ қәбила wә,/ мерга ьешин.

Жоре ль бәнда **б)** хәвәре **Бари, гӧнд, К’әло, шьван, шагьрт, шир,**

бәран, дохдьр хәвәре цьсми мерьн, ӏ'әркә әw мина хәвәре **тайнкьри** бенә хәвьтандьне, щур'е wани ӏәвбәнди бь п'ьр'тька "**е**" we бе готьне.

Щömле ьсада ӏәргав ль пешийе наве тьште р'öӏ'бәр у нәр'öӏ'бәр тенә готьне, ле паше се щур'ә хәвәр тенә готьне. **Ә**w щур'ә хәвәр әве жерьнь:

1)

а) хәвәре наве тьште р'öӏ'бәр у нәр'öӏ'бәр

б) щинаве арьзитийе (мьн, тә, wи, мә, wә, wан (а) у

в) хәвәре р'әнгниш, сьфәтниш, мәсәлә:

2)

а) Хушка Хәло,/ к'офийа Сәнәме,/ Мала Бари,/ гönде Шамиране,/ п'осте каре,/ шьвка шьвен,/ к'ьтева шагьрт,/ чакуч'е ӏ'әсьн,/ дара севе,/ к'еране мале,/ зәвийа геньм,/ зәвийа гönд.

б) Коне мә,/ мала тә,/ гönде wан,/ дәсте we,/ бьре wи.

в) коне р'әш,/ мерга ӏешин,/ гönде мәзьн,/ дара дьреж,/ кör'е ацьл,/ жьна жир,/ мере цочах,/ кьрасе сьпи,/ мала тәнг,/ мәйдана фьрә,/ р'ьйа р'аст у гәләке дьне.

3)

а) Хушкәкә К'әло,/ Малəкә Бари,/ гöндəки ьж гонда,/ шьвькәкә шьвен,/ зәвикә геньм,/ дарәкә сева.

б) конəки мә,/ маләкә тә,/ гöндəки wан,/ дәстəки wи,/ бьраки тә.

в) мергәкә ӏешин,/ гöндəки мәзьн,/ т'әхтəки дьреж,/ кör'əки ацьл,/ жьнәкә жир,/ маләкә тәнг,/ мәйданәкә тәнг,/ р'екә дьреж.

Щömле жорьнда хәвәре пешийе ӏәргав щур'е хwәйи ӏәвбәнди бь п'ьр'тьке ӏәвбәндийә "**а**", "**е**", "**ә**", "**и**" дьстиньн. Ӏ'әркә хәвәр наве цьсми мевьн, әw щур'е хwәйи ӏәвбәнди бь п'ьр'тьке "**а**", "**ә**" дьстиньн, ӏ'әркә хәвәр наве цьсми нәрвьн, әw щур'е хwәйи ӏәвбәнди бь п'ьр'тьке "**е**", "**и**" дьстиньн. Ван хәвәре навар'а, к'ижан щömла навада пешийе тенә готьне, дьвежьн **хәвәре тәйьнкьри**, чьмки бь алик'арийа п'ьр'тьке "**а**", "**ә**", "**е**", "**и**" әw тенә тәйнкьрьне, цьсм тенә нишанкьрьне. Щур'е "**а**", "**ә**" нишандькьн, кö әw наве цьсми менә, ле щур'е "**е**", "**и**" нишандькьн, кö әw наве цьсми нерьн.

Wан хәвәрар’а, к’ижан ахьрийа щӧмла навада тенә готьне, дьвежьн **т’айнкәр**, чьмки хәвәр

1) наве тьште р’ӧһ’бәр у нәр’ӧһ’бәр,

2)щинаве арьзитийе,

3)хәвәре р’әнгниш, сьфәтниш наве пешьн т’айндькьн, дьдьнә к’ьвше.

И. Хәвәре тайнкьри у т’айнкәр

Жоре ьатә готьне, кӧ щӧмла хәвәрада пешийе наве т’айнкьр тенә готьне, паше- наве т’айьнкәр.

Мәсәлә: Барийе Миро,/ К’әләше Шәмо,/ шьване гӧнд,/ шире бьзьне,/ бәране к’ок,/ дәрсдаре мә.

а) т’айнкәр наве **цьсми менә**:

Шагьрте мәк’т’әвәке,/ кӧр’е жьнәке,/ нане маләке,/ дәре одәке,/ наве кәч’ькәке,/ бәлге к’ьтевәке,/ щьмә’та әләке,/ каре бьзьнәке у е дьн.

б) Т’айнкәр наве **цьсми нерьн**:

Щьмә’та гӧндәки,/ мала мәрики,/ дәнге ьәваләки,/ ава ч’әмәки,/ диwаре ханики,/ гоште бәранәки,/ готьна мәрьвәки,/ пәзе шьванәки.

Пьрс:

а) Чьчах щӧмла ьж дӧ навада ьәвбәндийе “**а**”, “**ә**” дьдьнә хәвьтандьне?

б) Чьчах жи щӧмла ьж гәлә навада п’ьр’тьке “**е**”, “**и**” дьдьнә хәвате?

Сьпартьн:

а) Гьлийе жерьн бьхуньн у wана дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

б) Дәwса ньцьтка, к’идәре лазьмә, п’ьр’тьке ьәвбәндийә “**ә**” у “**и**” бьньвисьн.

-Дәфт’әра сор. бьч’ук сәр т’әхтәйә.

-Гӧлизәр дәрсдарәкә баш, дәлал. дьлша бу.

- Ьәвале мьн. херхwз. баш.

EZDIKI.COM

- К’еране дьреж., р’эш., qальн анин.

Пьрс:

1.Чьма щарна хэвэре р’энгниш, сьфэтниш у щинаве арьзитийе пэй хэвэре тайнкьри щур’е хwэйи ьэвбэндийи бь п’ьр’тька “**э**”, щарна жи- бь п’ьр’тька “**и**” дьстиньн?

Ь’эркэ наве qьсми ме у нер бь п’ьр’тька йэкани нэнасэ нээ’йан “**эк**”-ва мина тайнкьра бенэ хэвьтандьне, wи чахи диса хэвэре т’айнкэр (хэвэре р’энгниш, сьфэтниш, у щинаве арьзитийе) щур’е хwэ бь п’ьр’тьке “**э**”, “**и**” we бьстиньн.

Ь’эркэ хэвэра тайнкьри наве qьсми мевэ, хэвэре пэй we щур’е хwэ бь п’ьр’тька “**э**” дьстиньн, мэсэлэ:

-Бьзьнэкэ бэлэкэ т’опал чоле майэ.

-Эм к’этьнэ гэлики к’ури дьреж.

- Авэкэ сарэ зэлал ьж канийе дььэр’ьки.

Ь’эркэ хэвара тайнкьри, наве qьсми нервэ, wи чахи щömледа хэвэре тайнкэр щур’е хwэ бь п’ьр’тька “**и**” дьстиньн.

Мэсэлэ:

Эw гöндэки мэзьни, хwэшда дьма.

Мэрьвэки херхwэзи, мэрд к’омэк да тэ.

Эwи бэранэки кэли, сор ани.

Кöр’эки мьни мэзьни, дэрсдар ьэйэ.

Сьпартьн:

а) Щömле жерьн бьхуньн у дэфт’эра хwэда бьньвисьн.

б) Дэwса ньqьтка дэфт’эра хwэда п’ьр’тьке ьэвбэндийэ “**э**” у “**и**” бьньвисьн.

Гönде мэ гöндэки шен., хwэш..

Qэбила мэ ль э’рдэки шен., хwэш., дэwлэмэндда дьминэ.

Миро мэрьвэки щамер., херхwэзэ.

К’эло шьванэки пьспор., жир бу.

Пырс:

1.Чь чах хәвәре тайнкәр щӧмла навада щур'е хwәйи ћәвбәнди бь п'ьр'тька ћәвбәндийә "**ә**" у чьчах жи бь п'ьр'тька ћәвбәндийә "**и**" дьстиньн?

Й. П'ьр'тька ћәвбәндийә п'ьр'ани

Зьмане эздикида п'ьр'тькәкә ћәвбәндийә п'ьр'ани ћәйә. **Ә**w п'ьр'тьк "**е**"-йә. Щӧмла навада әв п'ьр'тьк сәр пашкока хәвәре т'айнкьр зедәдьвә у п'ьр'анийа wан дьдә к'ьвше, мәсәлә:

Кәч'ьк**е** эздийа р'ьндьн,/ кӧр'**е** гӧнд хәватчинә.

Пырс:

1.П'ьр'тька ћәвбәндийә "**е**" чь дьдә к'ьвше у к'әнге дьдьнә хәвате?

Ћ'әркә щӧмла навада се-чар хәвәре т'айнкәр пәй хәвәра тайнкьрида бенә готьне, wи чахи п'ьр'тька ћәвбәндийә "**ә**" сәр т'айнкәрада зедәдьвә. **Ә**ва йәка ьса дьвә, ћ'әркә хәвара т'айнкьри п'ьр'тька ћәвбәнди п'ьр'анива бе готьне.

Мәсәлә:

-Qизе бәдәwә дәлал мәк'т'әведа дьхәвьтьн.

- Qизе жирә, назьк дьстьрен.

-Севе сорә ширьн биньн.

Наси: Мәсәле жорьнда п'ьр'тька "**ә**", к'ижан сәр т'айнкәрада зедәбуйә, жьмара п'ьр'ани дьдә к'ьвше.

К. П'ьр'тька ћәвбәндийә п'ьр'анийә наве нәнасә нәә'йан

Зьмане эздикида п'ьр'тька ћәвбәндийә п'ьр'анийә наве нәнасә нәә'йан те ћ'әсавкьрьне п'ьр'тька "**нә**".

Чахе әва п'ьр'тька сәр пашкока хәвәре т'айнкьрида зедәдьвә, wи

чахи хәвәра тайнкьри те фә'мкьрьне мина хәвәра п'ьр'апни нәнасә нәә'йан, ле хәвәра т'айнкәр щур'е хwәйи ьәвбәнди бь п'ьр'тька "**ә**" дьстинә,

мәсәлә:

-Лawьknә хәрив ьатнә мала апе Миро.

-Гölнә сор дәшта бәр гönде мәда шинбунә.

-Qизнә дәлал чоле п'ьнща'ре дьчьньн.

К'. гöьастьна нава

Зьмане эздикида наве ьәйине тенә гöьастьне, мәсәлә, "де": "де ьат", ль вьра хәвәра "де" нәьатийә гöьастьне. Ле "дьйа мьн ьат", "Мьн дер'а гот", "әw мала деда бу", "әw у дева ьатнә мал" э'йандькьн, wәки хәвәара "де" ьатийә гöьастьне. П'ьр'тьке "**а**", "**е**", "**ева**", "**еда**", "**ер'а**" сәр хәвәра "де" зедәбунә у щур'е we гöьастьнә. Дьвежнә ве гöьастьне щур'е нава "**гöьастьна ь'але нава**".

Щур'е ь'але нава

Зьмане эздикида шәш щур'е ь'але нава ьәнә:

1.ь'але р'аст,

2.ь'але газикьрьне

3.ь'але тәwанди

4.ь'але ьәвр'а

5.ь'але т'әвайи

6.ь'але щиwар.

1.ь'але р'аст

Дьвежнә wи ь'али ь'але р'аст, щур'е к'ижани нәьатийә гöьастьне.

Ь'але р'аст щава пьрсе **к'и?** у **чь?** дьдә.

К'и ьат?- **Щав**- хушк ьат. Кöр' ьат.

К'и дьгри? **Щав**- хушк дьгри, зар' дьгри.

Тә к'е дит? **Щав**- мьн кәч'ьк дит. Мьн кöр' дит.

К'и чь дькә? **Щав**- кәч'ьк р'ожнә'ме дьхунә. Кöр' р'ожнә'ме дьхунә.

2.Ь’але газикьрьне

Дьвежнә ѡи ь’али ь’але газикьрьне, к’ижан фькьра газикьрьне дьдә к’ьвше, чахе мәрьвәк гази мәрьвәки/ә дьн дькә, йан жи тьштәкир’а хәвәрдьдә.

Бона газикьрьне п’ьр’тька “**о**” сәр наве **qьсми нер** зедәдьвә, ле п’ьр’тька “**е**” сәр наве **qьсми ме** зедәдьвә. П’ьр’тька “**о**” нишандькә, кö гази мера дькьн, ле п’ьр’тька “**е**” нишандькә, кö гази жьна дькьн.

Мәсәлә:

Хушке, наве тә чийә?

Кör’о, тö чь дьки?

Баво, сәва мьн щотә горә бьк’ьр’ә.

3.Ь’але тәwанди

Дьвежнә ѡи ь’али ь’але тәwанди, к’ижан дьдә к’ьвше, ѡәки ь’але хәвәрейи р’аст ьатийә тәwандьне.

Ь’але тәwанди щава ван пьрса дьдә: **е к’е?, к’е? чь, к’е кьр? чь дьки, йа к’е? ьж к’идәре?**

Ь’але тәwандида, ь’әркә нав бь п’ьр’тька йәкани нәнас нәә’йан “**әк**” бенә готьне, ѡи чахи наве qьсми ме ь’але тәwандида щур’е хwә бь п’ьр’тька “**е**” дьстиньн, ле наве qьсми нер найенә гöьастьне.

Мәсәлә:

а) наве qьсми ме ь’але тәwандида:

Qизьк**е** шöхöл кьр./ Хәзал**е** нан ани./ Әз к’ьтев**е** дьхуньм./ К’ьтева дәрсдар**е** бинә./ Нане мал**е** тә ь’әлалвә./ Әз ьж Р’әwан**е** тем.

б) Наве qьсми нер ь’але тәwандида:

Хәло шöхöл кьр./ Әз хöарьне дьхöм./ Әѡи К’әло ь’ьзнәдькьр./ Бари ав ани./ Әw кәвьр кәwкидькә./ Әw чу мал./ Әw бәр диwер сәкьнинә.

4.Ь’але ьәвр’а

Ь’але ьәвр’а бь алик’арийа пашп’ьр’тька “**р’а**” чедьвә. Әва п’ьр’тька сәр щур’е ь’але тәwанди зедәдьвә.

Ь’але ьәвр’а кьрьна ьәвр’а, щи-wape кьрьне, щийе р’абәркьрьне дьдә

к’ьвше. Әw щава ван пырса дьдә: “**к’ер’а?, чьр’а?, к’өр’а?**”.

Мәсәлә:

Тә дәфт’әр **к’ер’а** ани? **Щав**- Мьн дәфт’әр Сәйрер’а ани.

Әwи гьли **к’ер’а** гот? **Щав**- Әwи гьли Сәйрер’а гот.

Көр’ **к’ер’а** ьат? **Щав**- Көр’ Анер’а ьат.

Әскәр нав **чьр’а** к’ьшийа? **Щав**- Әскәр гелир’а к’ьшийа.

Сьмо к’ер’а чу мал? **Щав**- Сьмо Мирор’а чу мал.

5.Ь’але т’әвайи

Дьвежнә wи ь’али ь’але т’әвайи, к’ижан кьрьна т’әвайи дьдә к’ьвше. Әw кьрьна ә’мәләки, буйина тыштәки т’әвайи, щи-wape qәwьмандьна тышта дьдә к’ьвше. Әw щава ван пырса дьдә: **к’ева?, чьва? т’әви к’е?**

Мәсәлә:

Мәймун **чьва** ь’ьлк’ьшийа? **Щав-** Мәймун дарева ььлк’ьшийа.

Ьун **к’ева** ль Синәке дьман? **Щав-** Әм малева ль Синәке дьман.

К’аг’әз **чьва** зәльqийә? **Щав-** К’аг’әз к’ьтевева зәльqийә.

Әwи гольк **чьва** гьреда? **Щав-** Әwи гольк дарева гьреда.

6. Ь’але щиwар

Ь’але щиwар бь алик’арийа п’ьр’тька “**да**” чедьвә. Ь’але щиwар щи у wape кьрьне у буйине дьдә к’ьвше. Әw щава ван пырсе жерьн дьдә: **чьда?, к’идәре?, к’ижанеда?, к’ижанида?**

Мәсәлә:

Ав **чьда** ьәйә? **Щав-** Ав шәлпькда ьәйә.

б) Гөьастьна нава у щур’е ь’але wан

Зьмане эздикида дө щур’ә нав ьәнә:

а) наве qьсми ме (жьн)

б) наве qьсми нер (мер).

Ӏ’але гӧьастида ьәрдӧ щур’е нава нә мина ьәвьн.

1.ь’але р’аст- сал

2. ь’але газикьрьне- сале

3. ь’але тәwанди- сале

4. ь’але ьәвр’а- салер’а

5. ь’але т’әвайи салева

6. ь’але щиwар- саледа.

Наве qьсми ме бь п’ьр’тька йәкани нәнас “-әк”- ва ви щур’әйи те гӧьастьне:

1. ь’але р’аст- мәт’әк

2. ь’але газикьрьне- т’ьнә

3. ь’але тәwанди- мәт’әке

4. ь’але ьәвр’а- мәт’әкер’а

5. ь’але т’әвайи- мәт’әкева

6. ь’але щиwар- мәт’әкеда.

Щур’е нав qьсми нер бь ви щур’әйи тенә гӧьастьне:

1.ь’але р’аст- шәьәр

2.ь’але газикьрьне- шәьәро

3.ь’але тәwанди- шәьәр

4.ь’але ьәвр’а шәьәрр’а

5.ь’але т’әвайи- шәьәрва

6.ь’але щиwар- шәьәрда.

Щур’е наве qьсми нер бь п’ьр’тька йәкани нәнас-нәә’йан – “әк”-ва тенә гӧьастьне:

1.ь’але р’аст- шәьәрәк

2.ь’але газикьрьне- т’ьнә

3.ь’але тәwанди- шәьәрәки

4.ь’але ьәвр’а- шәьәрәкир’а

5.ь’але т’әвайи- шәьәрәкива

6.ħ’але щиwар- шәħәрәкида

Пьрс

1.Бежьн, к’а к’ижан нав бь п’ьр’тька йәкани нәнас-нә’йан “**әк**”-ва хьлаздьвә, к’ижан нав жи бь we п’ьр’тьке тенә готьне?

в. гӧħастьна наве qьсми нер

Наве qьсми нер гӧħастьна хwәда п’арәвәйи сәр се щур’а дьвьн:

1) Щур’әки гӧħастьна wан п’ьр’тька йәкани нәнас- нәә’йан дьвә, ле р’ьк’ьне хwәда найенә гӧħастьне.

2) щур’әк жи п’ьр’тька йәкани нәнасә-нә’йанва те гӧħастьне, ви щур’әйида жи ħ’име wан найе гӧħастьне.

3) щур’әк жи, т’әв ħ’име хwә, тенә гӧħастьне.

Гӧħастьне наве qьсми нер бь п’ьр’тька йәкани нәнасә- нә’йан:

Жьмара йәкани

1.ħ’але р’аст- кӧр’, шәħәр
2.ħ’але газикьрьне- кӧр’о, шәħәро
3.ħ’але тәwанди—кӧр’, шәħәр
4.ħ’але ħәвр’а- кӧр’р’а, шәħәрр’а
5.ħ’але т’әвайи- кӧр’ва, шәħәрва
6.ħ’але щиwар- кӧр’да, шәħәрда.

б) Жьмара п’ьр’ани

1.ħ’але р’аст- кӧр’, шәħәр
2.ħ’але газикьрьне- кӧр’но, шәħәрно
3.ħ’але тәwанди- кӧр’а, шәħәра
4.ħ’але ħәвр’а- кӧр’ар’а, шәħәрар’а
5.ħ’але т’әвайи- кӧр’ава, шәħәрава
6.ħ’але щиwар- кӧр’ада, шәħәрада.

г. Хэвьтандьна щинаве нишанкьрьнейэ “эw”, “эв” пешийа нава

Зьмане эздикида, ь’эркэ щинаве нишанкьрьне “**эв**”, “**эw**” пешийа наве цьсми ме у нер бенэ хэвьтандьне, wи чахи щур’е щинава у наве цьсми ме у нер жьмара йэканида мина ьэвьн.

Ь’але ч’ьванэ, ьэвр’а, т’эвайи у щиwарда щур’е цьсми ме дьвьн – **е, ер’а, ева, еда**, ле цьсми нерда щур’е wан дьвьн **–и, ир’а, ива, ида**.

Наве цьсми ме	Наве цьсми нер
1.ь’але р’аст- эв сал	эв кӧр
2.ь’але газикьрьне - -	—
3.ь’але тэwанди-эве сале	эви кӧр’и
4.ь’але ьэвр’а- эве салер’а	эви кӧр’ир’а
5.ь’але т’эвайи- эве салева	эви кӧр’ива
6.ь’але щиwар- эве саледа	эви кӧр’ида.

Ьэжмара п’ьр’анида щур’е наве цьсми ме у нер мина ьэвьн, ле сэр пашкока wанда п’ьр’тьке **а, ар’а, ава, ада** зедэдьвьн.

Мэсэлэ:

Наве цьсми ме	Наве цьсми нер
1.ь’але р’аст- эва сала	эв шэьэр
2.ь’але газикьрьне - -	—
3.ь’але тэwанди-ван сала	ван шэьэра
4.ь’але ьэвр’а- ван салар’а	ван шэьэрар’а
5.ь’але т’эвайи- ван салава	ван шэьэрава
6.ь’але щиwар- ван салада	ван шэьэрада.

Наси: щур’е щинаве нишанкьрьне жьмара йэкани щарна кьн те готьне, ль дэwса “**эви**”, “**эве**” дьвежьн “**ви**”, “**ве**”, ле дэwса жьмара п’ьр’анида “**эван”-** дьвежьн “**ван**”.

Э’ДӘБИӘТ

Ордихане Ләзги

Э’ЩЬЗНӘВӘ

1.
Гьлие мәзьна ширәтьн,
Бона мә гәләк qимәтьн,
Щер’ьбинә гәләк щара,
Гьлие wана- дәрсьн мәр’а.
2.
Wан мәзьна ә’мьр дитийә,
Ћатийә сәре wан хwәхwайә,
Ћәр гьлики ћаж пе ћәнә,
Әw дәрсдар у занәнә.
3.
Нав пьрсада шашдьви, ћ’әркә,
Wәхта мәзьн т’әхминдькә,
Тӧ нәвежә: “Гьлийе мьнә”,
У гьлие wан т’аланнәкә.
4.
Ләщ ве орт’е нә лазьмә,
Бинтәнгнәвә, ә’щьзнәвә,
Әw р’ьйа ә’мьре тәйи ньћа
Әwана- дәрбазбунә зува.
5.
Гәләк пьрс wан qәсьдинә,
Ћәр пьрсәке заньн- щав чийә,
Пьспорьн әw, шә’рәзәнә,
Мәзьна чь гот, ә’щьзнәвә.

16.09.90 сал





Хәвәре чәтьн:

1.**Ширәтьн**- т’әминә, гьлийе қәнщьн, аqьльн

2.**Т’аланнәкә**- ә’рденәхә, нананәкә, инк’арнәкә

3.**Ләщ**- ьәвдак’әтьн, ә’йнат

4.**Бинтәнгнәвә**- бәрхwәнәк’әвә, мәлулнәвә, ьерснәк’әвә

5. **Э’щьзнәвә**- бинтәнгнәвә, нәwәстә, нәк’әсьрә

6.**Қәсьдинә**- р’асти wан ьатьнә, ьатьнә щәм wан

7.**Пьспорьн**- занәнә, щер’ьбандинә.

Пьрсу пещданин:

1.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн

2.Шайир чь т’әмийе дьдә?

3. Шайир гьлийе мәзьна чawa қимәтдькә?

4.Бь хәвәре **ширәт, т’аланнәкә, бинтәнг, э’щьзнәвә, пьспорьн** щӧмла т’әшкилкьн у бьньвисьн

5.Ьун қәдре де у баве хwә, қәдре мәзьна заньн?

6.Е қәдре мәзьна ньзаньн, әwана мәрьвнә чь щур’әйинә?

ҚИЗА ЩЬМӘ’ТА ӘЗДИАЙӘ ХИРӘТ

Дота щьмә’та әздиайә лайиқи биранине- Т’елийа Сьло, гӧнде мәрза Идьрейи Қәрәқуйеда дийа хwә буйә.

Р’ожәке Сьлойе баве Т’елийе ьерск’әти дәрда те у дьвежә кӧр’а, wәки Қәрәқуйеда диса сәр мале әздийада гьртьнә у т’алане wан бьрьнә. Паше- Зӧрбә, Щәво, Исмайил, Шәваве кӧр’е хwә р’адькә п’ийа, т’әмийе дьдә wан, wәки ьәqе қачаха бенә дәр у т’ален пашда биньн.

Т’ели, wәки дәвзәндке хwә ьлдабун у нан дьпә’т, гьли-готье баве дьбьье, ьәрдӧ нане хьлазийе жи, бь шәwтандьна дәсте хwә, ләз-бәз дәрдьхә у дьзива, wәки нәфәре мале нәвиньн, ьж диwер т’ьвьнга к’ьчучапе ьлдьдә у дьләзинә алийе к’ьвшкьри.

Т’ели қәләча к’олайида бәре т’ьвьнге дьдә йале р’е. “Әwьн”,- дьфькьрә: әw фәсал р’әх р’ева дәрбаздьвә у пьшва незики т’ә’вийа дьвә.



Т’ели бь агьркьрьна пешьнә р’астлехьсти йәки дьһа щәнәwар щерге дәрдьхә. Һ’әтани һ’әрде дьне шашоп’ашобуйи пащда дьньһер’ьн, гӧла дьне е дӧда ә’рдедьхә. Е сьсийа дьщер’ьбинә бьр’әвә. Гӧла Т’елиейә бь сьре мәрәме wи дьт’әр’ьбинә.

Дәнге гӧла гӧнд р’адькә сәр п’ийа. Бь qалмәqалме, qар’әqар’ер’а аһьл у щаһьле гӧнд дьгьһижнә щие щи. Кьрьна Т’елиейә мерхасие wана ә’щевмайи дьһелә.

Wә’дәки шӧнда мала Сьло т’әв гәлә-гәләка щигӧһези ви бәри Әрәз дьвә у һ’име хwә гӧнде нәһ’иа Ахбаранейи К’орбьлахеда (ньһа- Шенкани) ледьхә. Wи чахи дьле Ширьншайе Ә’мәр, е кӧ гӧнде Карвансәрайеда (ньһа- Садунс) дьма, дьк’әвә Т’елийе. Ахьрийе әw әвинти бь нишанкьрьне у дәф-дә’wате хьлаздьвә. Чар зар’ пәй wан к’әтьн- дӧ qиз, дӧ кӧр’.

Дӧа’йе Т’елийа де, дота щьмә’та эздиайә хирәти хере, сәр әwләде we у т’әмамиа щьмә’та эздийа кемнәвьн, к’ижан занә нә кӧ т’әне пәсне пеше хwәйә нав-дәнг бьдә, ле ьса жи- дьле хwәда биранина wанә гәш хwәйкә.

Хәвәре чәтьн:

1.**Дот**- qиз, кәч’

2.**Һежайи**- лайиqи

3.**Биранин**- бира хwәда хwәйкьрьн

4.**Идьр у Qәрәqу**- ньһа ә’рде Т’ьркиаеданьн

5.**Дәрда те**- те һӧндӧр’

6.**Сәр малада гьртьнә**- һ’ьщуми сәр кьрьнә, ньшкева һ’ьщуми сәр кьрьнә

7.**Т’алан**- Һәбук, малә, wәки qачах дьвьн

8.**Т’әми**- ширәт

9.**Һәqе qачаха бенә дәр**- qачаха щәзакьн, диwана wан бькьн

10.**Дәвзәндк**- кәвийа кӧртькә сәр зәнда, кәвий к’ьнще мьлдьрежә сәр зәнда

11.**Т’ьвьнга к’ьчукчапе**- т’ьвьнга ч’укә, лула wе кьнә

12.**Qәләчә**- т’ә’ви, щие к’ур, тә’лдә, ьж к’ӧ агьрдькьн

13.**Фәсал**- нәрмә-нәрм, Һедика, кәр’ә-кәр’

14.**Т’ә’ви**- qәләчә

15.**Щәнәwар**- гьр, беҺ’удә

16.**Дьт’әр’ьбинә**- нивщи дьҺелә, шәрпәзәдькә

17.**Qалмәqалм**- qар’әqар’, qужәqуж

18.**АҺьл**- кал, ә’мре мәзьн

19.**Ә’щевмайи**- зәндәгьрти, мәт’әлмайи

20.**Әwләд**- зар’, кӧр’, qиз,

21.**Пәсьн**- п’айи

22.**Гәш**- баш, р’ьнд

Пьрс у пешданин:

1.Т’елийа Сьло к’идәре дийа хwә буйә?

2.СәрҺатийе Һинвьн у гьликьн

3.Идьр у Qәрәqу ньҺа к’идәренә?

4.Р’ожәке баве Т’елийе Һерск’әти дәрда Һат у чь гот?

5.Сьло паше чь кьр?

6.Т’елийе, чахе гьлийе баве хwә бьҺис, чь кьр?

7.Т’елийе wәхта шер’ чь кьр?

8.Мала Сьло паше щигӧҺези к’ӧ бу?

9.Ахьрийа Т’елийе бу чь?

10.Бь хәвәре **дот, т’алан, дәвзәндк, qәләчә, фәсал, т’ә’ви, шашоп’ашобуйи, т’әр’ьбандьн, qалмәqалм, ә’щевмайи, пәсьн** щӧмла бьньвисьн.



Щәмале Усьв
(1956)

ЗАР’ОТИЙА МЬН

1.
Әз тә нав гӧл у гиьада дьгәр’ьм,
Нава- қьша бәрбанга сьве
У ль сәре ч’иайе бьльнд,
Нав к’ән у бәнгьзе щәwке назьк.
2.
Әз тә ә’змане сайида дьгәр’ьм,
Сәр р’е-шьвәр’ейа,
Ль шькәвте гәлийе мәзьн
У- ль зозана.
3.
Тә дьгәр’ьм ль ьәр дәра,
Ль ь’әму щийа,
Тә дьгәр’ьм ль дьний хwәйә
Биранинада.



Хәвәре чәтьн:

1.Қьша- қьр’ави
2.Бәнгьз- к’еф, бәшәр
3.Сайи- т’әмьз, беә’wр
4.Шьвәр’е- р’ийа йәкп’е, тәнг, кембәр
5.Шькәвт- мьг’арә, заг’ә
6.Зозана- ль ч’ийа

Пьрсу пешданин:

1.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн
2.Шайир зар’отйа хwә к’ӧ дьгәр’ә?
3.Пе хәвәре **қьша, бәнгьз, сайи, зозан** щӧмла т’әшкилкьн
4.Шайир чьма зар’отийа хwә дьгәр’ә?

Щәмале Усьв

ДАЙЕ



1.
Гәло, шире тә ширьнтьр
Ид чь ћәйә ль ве дьне?
Жь наве тә бьльндтьр
Ид чь ћәйә ль ве дьне?
2.
Гәло, ћ'әмеза тә гәрмтьр
Ид чь ћәйә ль ве дьне?
У заре тә хwәштьр
Ид чь ћәйә ль дьне?
3.
Кö ль дьне мәри т'әмам
Мина тә ћ'әйф, омдайивьн,
Диса, гәло, шәр' у шьлт'ах
Иди we ћәвьн ль ве дьне?

Хәвәре чәтьн:

1.**Зар**- дәв, зьман
2.**Омьдайивьн**- ћ'әйфвьн, р'ә'мвьн
3.**Шәр' у шьлт'ах**- шәр', бöг'дан

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәр ћинвьн у бежьн
2.Бь хәвәре **зар, омьдайи, шәр' у шьлт'ах** щömла чекьн у бьньвисьн

Т’ӘМӘДИЙА ШИХАДИ

1.

Баблико, тӧ р’авә р’әһ’мани,
Диwан гәр’ийа qәйнт’әрә,
Шихади занә к’и ль пешә, к’и ль бәрә.
Бынат’ара ви qәwли гьреда Ә’йн ьл бәйзайә.
Йар у бьре ахрәте ьун р’авьн сәмайе.

2.

К’әрәмә, хӧдане к’әрәме,
Геше гәлийе Лальше,
Гӧлбаникә р’ә’мәте,
Йәкә ахрәте,
Р’ә’мәл ль де-баве ьадер-гӧдера,
Мьрид, момьна,
П’ир- ьостайе мә жи пер’а,
Мал-мәзәле әм теда,
Р’ә’мәл гор’а сәйдайе мьн.



Хәвәре чәтьн

1.**Баблико**- баво
2.**Р’ә’мани**- дьлр’ә’ми
3.**Диwан**- мыцльс, ь’ӧкӧмәт
4.**Qәйнт’әр**- р’ез, мезин
5.**Бынат’ар**- бьни, жере
6.**Сәма**- говәнд, р’әqаса т’ьреqа
7.**К’әрәм**- р’ә’м, мә’рифәт
8.**Геш**- дар, бәр
9.**Лальш**- зьйарәтгәьа эздийа. Шьмала Ь’раqедайә
10.**Р’ә’мәт**- дьлр’ә’ми, qәнщи
11.**Ахрәт**- ахьри, хьлази, дьнийа дьн
12.**Момьн**- хwәденас, хwәдеһ’әвин
13.**Сәйда**- дәрсдар, т’әмик’ар

14.Ә’йн ьл бәйза- Канийа сьпи

15.Ьадер- ьазьр

Пьрс у пешданин:

1.”Т’әмәдийа Шихади” к’әнге те готьне?

2.Изна к’е ьәйә “Т’әмәдийа Шихади” бежә?

3. Йар у бьре ахрәте к’инә?

4.Гәлийе Лальше ль к’өйә?

5.Мьрид к’инә?

6.П’ир к’инә?

7.Хәвәре дöа’ “Т’әмәдийа Шихади”-йә чәтьн бьньвисьн у шьровәкьн.

К’ЬЛАМА Ә’МӘРЕ Т’ӘМО

(К’ьлама щьмә’те)

1.

Аләще дьньһер’ьм- бәрф у байә,

К’ьчукчапе сәр чока Ә’мәре Т’әмо- кәке Ә’зиз, баве Аһ’мәд, алавәкә гьран дайә,

Ә’р’афе мәдане Ә’мәр се дәнга дькә гази:

-Ә’лие бьра, шайиша нәк’шинә, мьн ь’әйфа Аһ’мәде бьра ьылдайә…

Мерхасо, тö хwәшмери”.

2.

Әзе Аләще дьньһер’ьм сәрәжерә,

Хwәдева ә’йанә, р’оже охьрме гьран qир’ина Ә’мәре Т’әмо, кәке Ә’зиз, баве Аһ’мәд сәр найарада те минани Ә’лийе шерә,

Шә’дә-шуде Ә’мәре Т’әмо гәләкьн, гәлә ьәнә, qәләчийа жорьн, qәләчийа жерьн пе дурбинийа к’ьчукчапе к’ома нәйара ләв дьжберә.

3.

Ә’мәре Т’әмо сьйаре ве кьһ’еле,

Гәвәз ханьме дәст авит ве дьзгине,

Дьве: “Тö wәрә, пәйавә, тö хwәшмери”.



Хәвәре чәтьн:

1.Алəщ- наве гəлийə

2.К'ьчукчап- т'ьвьнга ч'ук, луләкьн

3.Алава агьр- гəрма эгьр

4.Э'р'афе мəйдане- дəшта шер', мəйдана шер'

5.Шайиша нəк'шинə- бəрхwənək'əвə, бин-тəнгнəвə, хəма нəкə, мьнəте нəгрə

6.Ь'əйф… ьълда- хун ə'рде нəьшт, ь'əйф вəкьр, щав да

7.Мерхас- ə'гит, ə'фат, ферьс

8.Хwəшмер- хörт, щölə't, бетьрс, хwəйе qədре гьран

9.Сəржер- сəрбəржер, мел

10.Р'оже охьрме гьран- р'оже чəтьн, дəqе гьран, ь'але гьран, чəтьн

11.Нəйар- дьжмьн, хернəхwəз

12.Qələчи- т'ə'ви, ч'ə'л, щие хwə тəландьне

13.Дурбин- ьащəте пе дур дьвиньн

14.Кьь'ел- щьсне ь'əспайə

15.Дьзгин- гəм, ьəвсör'

Пьрс у пешданин:

1.К'ьламе ьинвьн у əзбəр бежьн

2.К'ьлам авитнə сəр к'е?

3.К'ьлам йа к'ижан зəманийə?

4.Э'мəре Т'əмо к'ийə?

5.Пе хəвəре **алав, ə'р'афе мəйдане, шайиш, ь'əйфьълдайə, сəрəжерə, дур-бин, кьь'ел, дьзгин** щömла т'əшкилкьн у дəфт'əра хwəда бьньвисьн.

EZDIKI.COM

ЗЬМАН

ХӘЙСӘТНАВ

Дьвежнә we хәвәре **хәйсәтнав**, к’ижан наве арьзитийе, щур’е тьшта, р’әнг у р’уйе мәрьва, тьшта дьдә к’ьвше. Нишанкьрьна мале арьзитийе, щур’ә, р’әнг у р’уйе мерьв у тьшта, тьште р’өһ’бәр у е нә р’өһ’бәр те һ’әсавкьрьне **нишанкьрьн у т’айинкьрьна** нава, хәйсәт у сьфәте wан.

Зьмане мәда **хәйсәтнав ләванина навада һәргав пәй наве һәйине тенә хәвьтандьне**.

Хәйсәтнав р’әнг у р’уйе нава нишандькьн у һәргав пәй wан тенә готьне, мәсәлә:

Дәфт’әра сор,/ коне фьрә,/ мала бьльнд,/ көр’е жир,/ бьзьна бәләк,/ гәлийе к’ур,/ бәжна зьрав,/ ханийе мәзьн,/ жьна жир,/ мала вала,/ щинаре херхwәз,/ мәрийе qәнщ,/ гөнде шен.

Ле чахе дө-се хәйсәтнав пәй һәв тенә хәвьтандьне у дө-се щур’ә р’әнге wан нишандькьн, **wи чахи хәйсәтнаве нивәка к’ома навда щур’е хwәйи һәвбәнди бь п’ьр’тьке “и”**, **“ә”** дьстиньн.

Һ’әркә пешийа к’ома хәйсәтнава наве qьсми нер те готьне, wи чахи щур’е наве хәйсәтнав нивәка навада щур’е хwә бь п’ьр’тька “**и**” we бьстинә.

Һ’әркә наве пешьн наве qьсми мевә, әwe щур’е хwә бь “**ә**” дьстинә.

Мәсәлә:

Хорте дәлали, аqьли, жир һатә мала мә.

Бьре баши, херхwәзи, qәнщ алик’арийе дьдә бьра.

Wә коне р’әши мәзьн вәгьрт.

Диwаре дөтайи бьльнд.

Сәрк’аре мәзьни, ә’зизи херхwәз.

Кәч’а бәдәwә, дәлалә, аqьл.

Дара бьльндә, һешин.

Щинара башә, херхwәзә qәнщ.

Канийа зәлалә, сар.

Лач’ька мәзьнә сьпи.

Жоре сафибу, wәки хәйсәтнав ьәр т’әне ль нивәка к’ома навада тенә гӧьастьне. Нььа лазьмә әм бежьн, wәки гӧьастьне wан ьәр т’әне ахьрийа к’ома навада те бәр ч’ә’ва. Әw гӧьастьн wи чахи дьвә, чахе пашп’ьр’тьке “**р’а**” “**ва**”, “**да**” дьгььижнә ахьрийа хәйсәтнав, ахьрийа к’ома нава.

Гӧьастьна хәйсәтнава жьмара йәкани, п’ьр’анида т’әмамийа шәш ь’але навада мина ьәвә, **мәсәлә:**

Жьмара йәкани	**Жьмара п’ьр’ани**
1.ь’але р’аст- хорте жир	хорте жир
2. ь’але газикьрьне- хорте жир	хорте жир
3.ь’але ч’ьванә- хорте жир	хорте жир
4.ь’але ьәвр’а- хорте жирр’а	хорте жирр’а
5.ь’але т’әвайи- хорте жирва	хорте жирва
6.ь’але щиwар- хорте жирда	хорте жирда.

Әв мәсәла жоре ньвиси дьдә к’ьвше, wәки щур’е хәйсәтнаве ь’але р’астда, газикьрьнеда, ч’ьванәда бь щур’әкийә, ле ь’але дьнеда щур’е wан бь алик’ариа п’ьр’тьке “**р’а**”, “**ва**” “**да**” ьж ьәв тенә башқәкьрьне.

Сьпартьн:

1.Готьна жерьн бьхуньн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

2.Бьдьнә к’ьвше, к’а хәйсәтнав чь ь’алида ьатьнә готьне.

3.Дәwса ньқьтка, к’идәре лазьмә, п’ьр’тьке “**р’а**”, “**ва**”, “**да**” бьньвисьн.

а) Тә к’ьтев шагьрте бьч’ук.. ани, wәки әw бьвә.

б) Хәзал қӧт’ийа мәзьн.. к’ьнще хwә вәдшерә.

в) Хорт у қиз мәк’т’әва навин.. ьиндьвьн.

г) Әw ьәрдӧ нава мешәва ьатьн, ле паше әw ьж р’ийа фьрә дәрк’әтьн, мерга ьешин.. чунә сәр канийа сар.

г’) Бира к’ур.. ав т’ьнәбу.

д) Гәлики к’ур.. ав дьк’ьшийа, ль бьнат’ара ч’ийайе бьльнд каникә

зәлал ҳәбу.

Пьрс:

а) Чьма нивәка к’ома навада ьнә хәйсәтнав щур’е хwә бь п’ьр’тька ҳәвбәндийә “**и**” дьстиньн, ьнәк жи- щур’е хwә бь п’ьр’тька ҳәвбәндийә “**ә**” дьстиньн?

б) К’ижан ь’але хәйсәтнава мина ҳәвьн?

в) К’ижан ь’але хәйсәтнава жи бь алик’арийа чь пашп’ьр’тька ьж ҳәв тенә башқәкьрьне?

Ҳьмбәриҳәвкьрьна хәйсәтнава

Ҳьмбәриҳәвкьрьна хәйсәтнава дьдә к’ьвше, кӧ щур’ә, р’әнг у р’уе наве тышта у наве мәрийа ҳьмбәри ҳәв дькьн у дьхwәзьн бьзанвьн тыште нә р’өь’бәр бь чь р’әнги, чь щур’әйи у чь тәҳәри ҳәв тенә башқәкьрьне.

Зьмане эздикида се щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна хәйсәтнава ҳәнә. Әw ҳәрсе щур’ә әвьн:

1) Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна **р’әнг у р’у**.

2) Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна **кемтьр у зедәтьр**.

3) Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна **ҳәрә зедәтьр**.

Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна р’әнг у р’уйе тышта

Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна р’әнг у р’уйе тышта р’әнг, р’у у щур’е тышта дьдә к’ьвше у мәрийа ҳьмбәри ҳәв дькә.

Мәсәлә:

- Qир р’әшә, ле шир сьпийә.
- Мала мә мәзьнә, ле мала wә ч’укә.
- Әва дара бьльндә, ле әw дар ньмьзә.
- Ль зозана сарә, ле ль арана гәрмә.

Щур’е ҳьмбәриҳәвкьрьна кемтьр у зедәтьр

Тәҳәре ҳьмбәриҳәвкьрьна кемтьр у зедәтьр кемтьр у зедәтьрийа р’әнг у р’уйе тышта, мәрийа дьдә к’ьвше. Әw дьдә к’ьвше, кӧ щур’әк, р’әнг йане жи щур’е тыштәки ьж щур’ә, р’әнг у щур’е тыште дьн кемтьрә,

йан жи зедәтьрә.

Щур’е ьмбәриьәвкьрьна кемтьр у зедәтьр бь алик’арийа п’ьр’тька “**тьр**” у хәвәра “**ьж**” те чекьрьне. П’ьр’тька “**тьр**” дьгьижә пашкока хәйсәтнава, ле хәвәра”**ьж**” пешийа хәйсәтнава те готьне, **мәсәлә:**

Дәфт’әра мьн ьж дәфт’әра тә мәзьнтьрә.

Ь’але хирәта ьж ь’але бехирәта хwәштьрә.

Р’ьйа мә ьж р’ьйа wә р’асттьрә.

От’аха Миро ьж от’аха Сьмо ч’уктьрә.

Сьтун ьж диwер бьльндтьрә.

Щур’е ьмбәриьәвкьрьна ьәрәкәемтьр, ьәрәзедәтьр

Щур’е ьмбәриьәвкьрьна ьәрәкемтьр у ьәрәзедәтьр дьдә к’ьвше, кӧ р’әнг, р’у у щур’е тьштәки, мәрьвәки ьж р’әнг, р’у у щур’е тьште дьн, мәрьве дьн ьәрәкемтьрә, йан жи ьәризедәтьрә. Бона ви тәьәри зьменда хәвәре “**дььа**”, “**ье**”, “**ьәрә**”, “**т’әwра**” дьдьнә хәвате у хәвәра “**ьж**” у п’ьр’тька “**тьр**” пәй тенә хәвьтандьне, **мәсәлә:**

Ә’мьре мә ьж ә’мьре wә **дььа** хwәштьрә.

Ава Ахбаране ьж ава Р’әwане **дььа** сартьрә.

Гӧнде мә ьж гӧнде wә че**тьрә**.

Дара бәр ьж we даре **дььа** бьльндтьрә, ле дара бәр дәре мә ьж we даре **ье** бьльндтьрә.

Дара бәр дәре мә ьж дара йа **ьәрә** бьльндә.

Дара бәр дәре мә ьж т’әмамиа дара **т’әwра** бьльндтьрә.

Сьпартьн:

1) Гьлийе жерьн бьхуньн у бьдьнә к’ьвше, к’а к’ижан хәйсәтнав, к’ижан щур’е ьмбәриьәвкьрьнеда ьатьнә хәвьтандьне.

2) Дәwса ньқьтка, к’идәре лазьмә, хәвәра “**дььа**”, п’ьр’тька “**тьр**” бьньвисьн.

-Дәшта Р’әwане гәрмә, ле ль ч’ийайе Әләгәзе … сарә.

- Әв авайи мәзьнә, ле әw авайи … бьч’укә.

- Әв гӧнд ьж гӧнде wә шен….

- Тә хәвата хwә ьж хәвата мьн баш… у р’ьнд… кьрийә.

- Мала wә мәзьнә, ле мала мә ьж мала wә мәзьн…ә.

Пьрс:

1.Чәнд щуре’ ьмбәриьәвкьрьне ьәнә?

2.Бь алик’арийа к’ижан хәвәра хәйсәтнав ьж ьәв тенә башqәкьрьне?

ЩИНАВ

Дьвежнә wан хәвәра щинав, к’ижан дәwса мәрьва у наве тышта тенә хәвьтандьне. Мәсәлә, әм бежьн: “Миро мьнр’а нә’мә шанд, әwи нә’меда ньвисибу”. Вьра хәвәра “**әwи**” дәwса хәвәра “**Миро**” ьатийә готьне.

Зьмане эздикида **ь’әйшт к’оме щинава** ьәнә. Наве wан к’ома әвьн:

1.Щинаве сьфәта

2. Щинаве нишанкьрьне

3. Щинаве сәрхwә

4. Щинаве ьәвдӧтийе

5. Щинаве әләqәтийе

6. Щинаве пьрса

7. Щинаве нәдиьар

8. Щинаве чьqасийе.

1)Щинаве сьфәта

Щинаве сьфәта әwьн, к’ижан наве кәсәки, йан жи- дәwса наве тыштәки тенә хәвьтандьне. Эздикида дӧ к’оме щинаве сьфәта ьәнә:

а) Дьвежнә к’омәке **щинаве сьфәта (кәса)**, йан- **к’ома р’аст**.

б) Дьвежнә к’ома дьне **щинаве сьфәтайә ч’ьванә (тәwанди)**.

Ьәрдӧ к’омада жьмара йәкани у п’ьр’ани тенә к’ьвшкьрьне.

Щинаве сьфәтайә к’ома р’аст

Йәкани	**П’ьр’ани**
1.сьфәте (кәсе) йәке- әз	әм
2.сьфәте дӧда- тӧ	ьун

3.сьфәте сьсйа- әw	әw, әwana

Щинаве ве к’оме ви щур’әйи дьдьнә хәвате:

Әз ћатьм

Тӧ ћати

Әw ћат.

Әм р’уныштьн

Ћун ћатнә мал

Әw (ана) дәрк’әтьн.

Әз тем.

Тӧ дьчи.

Әw р’адьвә.

Әм дьхәвьтьн.

Ћун дьхәвьтьн.

Әw (ана) дьхәвьтьн.

б) щинаве сьфәтайә к’ома ч’ьванә

Йәкани	п’ьр’ани
1.сьфәте (кәсе) йәке- мьн	мә
2. сьфәте (кәсе) дӧда- тә	wә
3.сьфәте (кәсе) сьсйа- әwи, wи әwe, we	әwana, wana

Щинаве ве к’оме жи бь ви щур’әйи дьдьнә хәвате:

-Тә хәвата хwә кьр.

-Тә хәвата хwә бәри мьн кьр.

-Әwи готә мьн, wәки әwи Сьлор’а нә’мә шандийә.

-Дәнге тә ньмьзә, ле дәнге wи бьльндә.

- Wана wәр’а хани авакьр.

EZDIKI.COM

Щәдвәла гӧһастьна щинаве сьфәта (кәса)

һ'ал	Сьфәте (кәсе) әʼwьл дӧда		Сьфәте (кәсе)		Сьфәте (кәсе) сьсийа		п'ьр'ани
					сәр қьсми ме	сәр қьсми нер	
	йәкани	п'ьр'ани	йәкани	п'ьр'ани	йәкани	п'ьр'ани	
һ'але р'аст	әз	әм	тӧ	һун	әw	әw	әwан
һ'але газикьрьне	-	-	-	-	-	-	-
һ'але ч'ьванә	мьн	мә	тә	wә	әwe, we	әwи, wи	әwан
һ'але һәвр'а	мьнр'а	мәр'а	тәр'а	wәр'а	әwер'а, wер'а	әwир'а, wир'а	wанр'а
һ'але т'әвайи	мьнва	мәва	тәва	wәва	әwева, wева	әwива, wива	wанва
һ'але щиwар	мьнда	мәда	тәда	wәда	әweда, weда	әwида, wида	wанда

НАСИ:

а) Жьмара йәканиа сьфәте (кәсе) сьсйа, е ч'ьванә, **дӧ щур'а** те хәвтандьне:

1) **щур'е т'әмами**: әwи, әwe

2) **щур'е кьн**: wи, we.

б) щур'е **әwи, wи**, дәwса сьфәте (кәсе) наве сәр qьсми нер дьдьнә хәвьтандьне, мәсәлә:

- Әз әwe (we) дьвьм.

- Әwe (we) гот.

в) щур'е **әwe, we** дәwса наве **qьсми ме** дьдьнә хәвате, мәсәлә:

- Тӧ әwe (we) дьвини.

- Әз әwe (we) ь'ьздькьм.

г) дәwса щинаве сьфәте (кәсе) сьсйа "**әwана**" гәлә щара хәвәрданеда щур'е кьн дьдьнә хәвьтандьне: **wан (а), әw**, мәсәлә:

Әw чун. Дәwса **әwана чун**, дьвежьн әw чун. Ле дәwса "**әwана гот**" дьвежьн "**wана гот**", мьн әw дитьн.

Ве щӧмла пашьнда "әw" дәwса "**әwан**" ьатийә готьне. Мәсәле ви щур'әйида мә'на п'ьр'ани ахьрйа феледа ьатийә готьне.

Гӧьастьна щинаве сьфәта

Щинаве к'ома ь'але р'аст найенә гӧьастьне, ле щинаве к'ома ь'але ч'ьванәда тенә гӧьастьне. Гӧьастьне wан we йәкева те бәр ч'ә'ва, кӧ пашп'ьр'тьке "**р'а**", "**ва**", "**да**" сәр пашкока wанда зедәдьвьн.

2)Щинаве нишанкьрьне

Дьвежнә wан нава **щинаве нишанкьрьне**, к'ижан дәwса нишанкьрьна мерьв у тьште дур у незик тенә хәвате. Бона we йәке зьмане мәда дӧ щинаве нишанкьрьне ьәнә:

а) К'омә щинав дәwса нишанкьрьна мерьв у тьште **дур** тенә хәвьтандьне, к'омәк жи бона нишанкьрьна мәрьв у тьште **незик** тенә хәвьтандьне.

б) **дӧ** к'оме щинаве нишанкьрьне ьәнә:

1) щур’е **т’әмами**

2) щур’е **кьн**.

Йәке жи ьәрдӧ к’оме щинаве нишанкьрьне дәwса наве сәр қьсми ме у е қьсми нер тенә хәвьтандьне.

Щинаве нишанкьрьнейә бона тьште незик

Щинаве нишанкьрьнейә дәwса тьште незик тенә хәвьтандьне, п’арәвәйи сәр щинаве йәкани у п’ьр’ани дьвьн, **мәсәлә:**

Йәкани	**п’ьр’ани**
1.щур’е т’әмам- әва	әвана
2.щур’е кьнкьри- әв	ван, вана

Щинаве нишанкьрьнейә бона тьше дур

Щинаве нишанкьрьнейә бона тьште дур жи п’арәвәйи сәр щинаве йәкани у п’ьр’ани дьвьн,

мәсәлә:

Йәкани	**п’ьр’ани**
1.Щур’е т’әмам- әw	әwана
2.Щур’е кӧрткьри- әw	wан, әwана

Гӧьастьне щинаве нишанкьрьне

Щинаве нишанкьрьне мина щинаве сьфәта жьмара йәкани у п’ьр’ани тенә гӧьастьне. Жьмара йәканида ь’але ч’ьванәда щур’е ь’әрдӧ к’оме щинаве нишанкьрьне **дӧ** щур’әнә:

- щур’әк **қьсми ме** нишандькьн,
- щур’әки жи **қьсми нер** нишандькьн.

Щур’е ь’әрдӧ к’оме щинаве нишанкьрьне, е дәwса тьште дур у незик ви щур’әйи тенә хәвтандьне:

Сьпартьн:

Щәдвәла жоре бьхуньн у нишанкьн, к’а бь к’ижан щинаве

нишанкьрьне, е дур у незик ьж ьэв тенэ башqэкьрьне.

3)Щинаве сэр хwэ

Зьмане эздикида т'эне щинавэки сэр хwэ ьэйэ. Хэвэра "**хwэ**" те ь'эсавкьрьне эw щинав. Дьвежнэ ви щинави щинаве "**сэр хwэ**", чьмки эw нишан дькэ, wэки кьрьна хöданфел дьзвьр'э сэр wи хwэха, мэсэлэ:

1) Эwи ав хwэ кьр.

2) Сэр ч'э'ве хwэ шуштьн.

Щинаве сэр хwэ öса жи мале арьзи дьдэ к'ьвше, мэсэлэ:

1) Мьн нэ'ма хwэ хwэнд.

2) Эwи гази бьре хwэ кьр.

Щинаве сэр хwэ гэлэ щара те дöщаркьрьне, мэсэлэ,

1) Эз хwэхwэ чум.

2) Тö хwэхwэ дьчи.

3) Эw хwэхwэ дьчэ

Гöьастьне щинаве сэр хwэ

Гöьастьна щинаве сэр хwэ дьдэ к'ьвше, wэки щуре' wи ьэр йэкэ у эw щур'э жьмара йэкани у п'ьр'анида найе гöьастьне. Гöьастьне wи ьэр т'эне we йэкева тенэ бэр ч'э'ва, wэки пашп'ьр'тьке "**р'а**", "**ва**", "**да**" дьгььижнэ пашкока wи.

Йэкани	п'ьр'ани
1.ь'але р'аст- хwэ, хwэхwэ	хwэ, хwэхwэ
2.ь'але газикьрьне- -	-
3.ь'але ч'ьванэ- хwэ	хwэ
4.ь'але ьэвр'а- хwэр'а	хwэр'а
5.ь'але т'эвайи – хwэва	хwэва
6.ь'але щиwар- хwэда	хwэда

4)Щинаве ьэвдöтийе

Дьвежьнэ wи **щинаве ьэвдöтийе**, к'ижан дьдэ к'ьвше, wэки дö

мәрьв, йан жи дö к’оме мәрьва, тышта кьрьна хwә дәрбази сәр ьәв дькьн.

Дö щур’е щинаве ьәвдötийе ьәнә:

щур’е “**ьәв” у**

щур’е **“ьәвдö**”.

Хәвәра **ьәвдö** ьж дö хәвәра п’әйдабуйә: ьж хәвәре “**ьәв**” у “**дö**”. Ьәрдö щур’ә фькра хwәва йәкьн, мәсәлә:

- Wә ьәв дит.

-Wана ьәвдö дит.

-Мә ьәв пьрскьр.

-Мә ьәвдö пьрскьр.

-Ьун чьма ьәвда к’әтьнә?

-Бәлге к’ьтеве ьәвва зәльқинә.

5.Щинаве әләқәтийе

Дьвежьн wан щинава **щинаве әләқәтийе**, к’ижан әләқәтийа тышта дьдьнә к’ьвше. Зьмане эздикида **дö щур’е** щинаве әләқәтийе ьәнә:

1. “**е**”

2.”**йа**”.

Щинаве “**йа**” дәwса қьсми **ме** те хәвьтандьне, мәсәлә:

а) **Ә**ва двт’әра дәвт’әра мьнә- **Ә**ва дәвт’әра **йа** мьнә.

б) Ве к’ьтеве дайнә, **йа** ьан бьхунә.

Щинаве “**е**” дәwса наве сәр қьсми нер те хәвьтандьне, мәсәлә:

а) **Е** дьхәвьтә- р’успи дьвә.

6.Щинаве пьрса

Дьвежьн wан нава **щинаве пьрса**, е дәwса нава мина пьрса дьдьнә хәвате. Зьмане эздикида **дö** к’оме щинаве пьрса ьәнә:

а) щинавәк те ь’әсавкьрьне “**к’и?**”.

б) щинавәк жи те ь’әсавкьрьне “**чь?**”.

Щинаве “**к’и**” бона р’öь’бәра дьдьнә хәвате.

Ле щинаве “**чь**” бона тьште нә р’öь’бәр дьдьнә хәвате.

Щәдвәла гӧһастьна щинаве сьфәта (кәса)

h'ал	щинаве нишанкьрьнейә сәва тьште незик			щинаве нишанкьрьнейә сәва тьште дур		
	йәкани		п'ьр'ани	йәкани		
	қьсми ме	қьсми нер		қьсми ме	қьсми нер	п'ьр'ани
h'але р'аст	әв, әва	әва, әв	әван, ван	әwa, әw	әwa, әw	әwана, wан
h'але газикьрьне	-	-	-	-	-	-
h'але ч'ьванә	әве, ве	әви, ви	әван, ван	әwe, we	әwи, wи	әwан, wан, wана
h'але һәвр'а	әвер'а, вер'а	әвир'а, вир'а	ванр'а	әwер'а, wер'а	wир'а	wанр'а, wанар'а
h'але т'әвайи	әвева, вева	әвива, вива	ванр'а	әwева, wева	wива	әwанва, wанва, wанава
h'але щиwар	әведа, веда	әвида, вида	ванда	әwеда, wеда	wида	wанда, wанада

Мәсәлә:

- К’и һатә дәрсе?
- К’и мә qәнщә?
- Чь нә qәwьмийә?
- Чь вьра һәйә?
- Әwи чь кьр, мьн нәдит?

Гӧһастьна һәрдӧ щинаве пьрса ви щур’әйийә

Һ’ал	сәва наве мәрьва	сәва наве тьшта
1.һ’але р’аст	к’и	чь
2.һ’але газикьрьне	-	-
3.һ’але ч’ьванә	к’е	чь
4.һ’але һәвр’а	к’ер’а	чьр’а
5.һ’але т’әвайи	к’ева	чьва
6.һ’але щиwар	к’еда	чьда

Щинаве к’ижан

Хенщи щинаве пьрса, е жоре ньвиси, зьмане эздикида ьж ван хәвәре жерьн пешда һатийә: **к’и ьж wан**. Хәвьтандьна ви щинави бь ви щур’әийә:

- К’ижан мәрьв һат?
-К’ижан дәфт’әре бьдмә тә?
- Тӧ к’ижан дәри дьвини?

Щинаве пьрсе- “к’ижан” дәwса нава те хәвьтандьне

Чахе әw дәwса наве qьсми нер те хәвьтандьне, wи чахи щур’е wийи ч’ьванә дьвә “**к’ижани**”, ле чахе дәwса наве qьсми ме те готьне, wи чахаи әw дьвә “**к’ижане**”. Ле чахе әw дәwса наве п’ьр’анида те хәвьтандьне, wи чахаи щур’е wийи ч’ьванәйи бь пашп’ьр’тька “**а**”- “**к’ижана**” чедьвә.

Щинаве “к’ижан” дәwса қьсми ме

Мәсәлә:

а) К’ижане ьылдә?

б) Тö к’ижане дьхöази?

в) Мьн к’ьтев к’ьр’инә, к’ижане бьдмә тә?

Щинаве “к’ижан” дәwса наве қьсми нер

Мәсәлә:

Дöь эваре дö хорт мала мәда бун, ьж wана **к’ижани** готә тә?

Ьж ьәрдö хорта тö **к’ижани** насдьки?

в) Тә **к’ижанир’а** нә’мә шандийә?

Щинаве “к’ижан” дәwса наве жьмара п’ьр’анида

Мәсәлә:

Мәк’т’әведа дәь хорт ьиндьбун, мьн ьж дәрсдар пьрскьр: “к’ижана” дәрсе хwә р’ьнд ьазьрдькьр?

б) К’ижана қәнщи кьр?

в) К’ижана нәкьр?

Щәдвәла гöьастьна щинаве “к’ижан”

h’ал	Жьмара йәкани		Жьмара п’ьрани
	сәр қьсми ме	сәр қьсми нер	
1. h’але р’аст	к’ижан	к’ижан	к’ижана
2. h’але газикьрьне	-	-	-
3. h’але ч’ьванә	к’ижане	к’ижани	к’ижана
4. h’але hәвр’а	к’ижанер’а	к’ижанир’а	к’ижанар’а
5. h’але т’әвайи	к’ижанева	к’ижанива	к’ижанава
6. h’але щиwар	к’ижанеда	к’ижанида	к’ижанада

Пырс:

Щинаве “к’ижан” чәнд щур’а те готьне?

Дәwса к’ижан нава щинаве “к’ижан” чь щур’ә тенә хәвьтандьне?

8.ЩИНАВЕ ТЬШТЕ НӘ’ЙАН

Дьвежнә wан нава щинаве нәә’йан, к’ижан наве тьшт у мәрьве нәә’йанә нәдити у нә бәр ч’ә’ва тенә хәвьтандьне.

Эздикида дӧ щур’ә щинаве нәә’йанә нә бәр ч’ә’ва ћәнә.

Щинаве ћеса, е нә баргьрани.

Щинаве баргьрани.

1) Щинаве ћеса, е нә баргьрани әвьн: **йәк, кәс, кәсәк, тьшт, тьштәк**

2) Щинаве баргьрани әвьн: **тьшт, т’ӧ йәк, т’ӧ тьшт, фьланкәс, qә кәс, qә тьшт.**

Щинаве баргьрани ьж ван хәвәре жерьн пешда ћатьнә: **кәс, т’ӧ тьшт, фьлан, qәт.**

Дәwса наве мәрьва щинаве **йәк, кәс, кәсәк, т’ӧ кәс, фьланкәс** дьдьнә хәвате.

Дәwса наве тьшта (наве тьште нә р’ӧћ’бәр) щинаве **йәк, тьштәк, тӧ тьшт, фьлан тьшт, qәт тьшт** дьдьнә хәвате. Щур’е ћәрдӧ щинава (**ћеса** у **баргьрани**) ћ’але ч’ьванә жьмара йәканида у п’ьр’анида мина ћәвьн: жьмара йәканида щур’е wан “**и**”-йә, ле жьмара п’ьр’анида щур’е wан “**а**”-йә. Ћ’але майинда пашп’ьр’тьке “**р’а**”, “**ва**”, “**да**” щур’е wанә “**и**” у “**а**” зедәдьвьн.

Щәдвәла ньмуна гӧћастьне щинаве нәә’йан-нәбинайи

h’ал	Щур’е ћеса Жьмар		Щур’е баргьрани Жьмар	
	йәкани	п’ьр’ани	йәкани	п’ьр’ани
1. h’але р’аст	кәсәк	-	qәт кәс	-
2. h’але газикьрьне	-	-	-	-
3. h’але ч’ьванә	кәсәки	кәса	qәт кәсәки	qәт кәса

4. h'але həвр'а	кəсəкир'а	кəсар'а	қəт кəсəкир'а	қəт кəсар'а
5. h'але т'əвайи	кəсава	кəсава	қəт кəсəкива	қəт кəсава
6. h'але щиwар	кəсəкида	кəсада	қəт кəсəкида	қəт кəсада

9.Щинаве чəнди-чьqаси

Дьвеж wан щинава **щинаве чəнди-чьqаси**, к'ижан щава пьрсе "**чəнд**", "**чьqа(с)**" дьдьн у ви щур'əйи, т'омəри тышта у мəрьва дьдьнə к'ьвше. Зьмане эздикида ван щинаве жерьн чаwа чəнди дьдьнə хəвате: **гəлə(к), гьшк, əвqас/əwqас, ььндьк, ььнəк, ь'əму, п'ьр', т'əв, т'əмам, чəнд, чьqас.**

Щəдвəла мəсəла гöьастьне щинаве чəнди

h'ал	Жьмар			
	йəкани		п'ьр'ани	
1. h'але р'аст	гəлəк	чьqас	гəлəк	чьqас
2. h'але газикьрьне	-	-	-	-
3. h'але ч'ьванə	гəлəки	чьqаси	гəлəка	чьqаса
4. h'але həвр'а	гəлəкир'а	чьqасир'а	гəлəкар'а	чьqасар'а
5. h'але т'əвайи	гəлəкива	чьqасива	гəлəкава	чьqасава
6. h'але щиwар	гəлəкида	чьqасида	гəлəкада	чьqасада

EZDIKI.COM

Ә’ДӘБИӘТ

Ә’рәбе Шәмо
(1897-1978)



БЬНДАРУК

Нава эла сипкида бьбу ә’дәт, ьавине, wәхте мерг-чимана кӧлилк дьдан, п’ьнщар’ бол шиндьбу, qиз у кӧр’ дьчунә бьндаруке. Qиза ьж мал р’ун, ар, ьек, гәзо у тьште майин данин. Ль бьндаруке, чоле дӧ-се qиза хwәрьн чедькьрьн, чәнд кӧр’а жи пәсари т’опдькьрьн, е майин жи говәнд дьгьртьн, лаqьрди дькьрьн ь’әта эваре, ль wедәре мьрт’охә, ь’әwлә йане жи ьекәр’ун дьхwәрьн, паше вәдгәр’йан, дььатнә гӧнд. Р’ева т’ӧльм ледьхьстьн ь’әта нав мала.

Р’ожәкә ӧса, ьавине, qиз у кӧр’е Дерьке чунә бьндаруке. Qизәкә мала Ә’мәрике ьәбу, наве we Хәзал бу. Хәзалә шанздәь салибу. Qизәкә зә’ф бәдәwбу, мәрьва ькарьбу дӧ ч’ә’ва ль Хәзале бнььер’ә. Әw жи we р’оже ьәвал-ьогьрар’а чубу бьндаруке. Бьндарука щара ищарьн эп’ещә дури гӧнд бу. Qиз у кӧр’а дәсте ьәв гьртьбу дьлист. Кӧр’а Сутойе мьртьв бь п’әрәти гьртбу, анибу бьндаруке. Суто qәйде “шәр’ани” ледьхьст, qиз у кӧр’ дьр’әqьсин. Qизе сипка ч’ә’в у бьруйе хwә кьлдабун, **к’офийе р’ьндә т’әмәзи** у шәмаqийе ьәрмьшә дийарбәк’ьри дабунә доре, qотьк бәр сурәте хwәда бәрдабун. Синге wани т’әви сәдәфкьри, кӧртьке әт’ләз йане qәнәwьз хwәкьрьбун, дере wанә р’әнг-р’әнги нәqьшандьбун, льнге ььнәка бь кондәлә бун. Кӧр’а жи к’олосе т’ьвтька сьпи дабунә сәре хwә, дора к’олоса шә’р у шәмаqи гьредабун, р’ишийе шә’р у шәмаqийа дььат, дьк’әтә сәр мьле wан, мәрьв ь’әйр у ь’ьжмәк’арбу wан щаььла бьнер’ийа.

Дәнге т’ӧлӧма Суто ньшкева ьатә бьр’ине, ле дӧ кӧр’а ьәвр’а дәст-пекьрьн, дӧ qиза ле вәгәр’анд:

Чь бәжнәкә, ло, сәр ханийа, бәжне, ле, бәжна к’е…

Чь qизәкә сәр ханийа, бәжне, ле, бәжна к’е…

Әз ве бәжне, ле, мамә тьма, бәжне, ле, бәжна к’е.

Wәхта кӧ щаньле сипка ӧса хwәр’а к’әтьбунә к’ефе, ь’әнәка у лаqьрдийа, Ә’вдьл Мәщит жи ье кӧр’и т’унсьз бу, бәре сьмела т’әзә худабу, сьйари щәм wанр’а гәрәке дәрбазбуйа, бьчуйа, ле дәнге т’ӧлӧме у стьрана qиз-кӧр’а бьһист, бәре ь’әспе хwә да бьндаруке, чу, незики бьндаруке бу, гот:

-Сәлам ә’лекӧм кӧр’апно, әз дьвиньм ьун ьатьнә әщqе.

Кӧр’а дәстхwәда Ә’вдьл Мәщит наскьрьн, сьлава wи вәгьртьн, газикьрьне, wәки пәйавә у wанр’а ьәвалти әщqе дәрбазкә. Кӧр’әки банзда, сәре ь’әспа wи гьрт, Ә’вдьл Мәщит пәйабу. Кӧр’е сипка ьж мәзьна бьһистьбун, wәки баве Ә’вдьл Мәщит эздийә, ле зуда чуйә, буйә бӧсьрман. Кӧр’әки дәсте Ә’вдьл Мәщит гьрт, гот:

-К’әрәмкә, тӧ жи тек’әвә говәнде, лә’зәке бьр’әqьсә.

Ә’вдьл Мәщит к’әтә дәсте кӧр’а, лист. Говәндеда Ә’вдьл Мәщит Хәзал дит, дьле wи к’әтә Хәзале. Ле нәwербу тьштәк бькьра, әwи п’ак заньбу малапане wи мерхасьн, бона намусе qәт ль пьзмамтие жи нань-ьер’ьн, wи ль вьра we чити-читикьн, йане жи шәрмбу, чьмкӧ лawке сипка бь пьзмамти у ь’ьзкьрьне газикьрьбуне, нә лайиqбу, wәки тьштәки беаqьл бькьра. Ле бина wи нава щаньле сипка we р’оже дәрк’әт, у шадьбу.

Гӧнде Кәвьр-Гәwрьке, щийе мала баве Ә’вдьл Мәщит теда дьма, гәләк щара qардькьрьн дьданә сәре wи, дьготьн:

- Тӧ кӧр’е баве эздийайи!



рох



Wəхте Ә’вдьл Мəщит ће зар’бу, гава кӧ əв qар у qəрф дьбьћист, дьгърийа, дьћатə мал- щəм баве у де, дьгот:

-Баво, дайе, чьма зар’ мьр’а дьлизьн, дьвежнə мьн: “Тӧ кӧр’е баве эздийайи!”. Эзди к’инə, чь тəванə? Баво, ле əм чьма ьж эздийа qətийан?

-Лао,- баве дьготə Ә’вдьл Мəщит,- хwə əм т’əне ьж wан нəqətйанə. П’ае п’ьр’е ьж эздийа qətйанə, ћатьнə сəр дине Мəћ’мəд.

Мала Ә’вдьл Мəщит зуда ћавтьбу wи гӧнди, малəкə т’əне бу, т’ьме зар’а, кӧ ћəвр’а дьлист, шəр’дькьрьн, Ә’вдьл Мəщит зор дьда ћəвале хwə, wана əw лӧqət у qəрф жер’а дьготьн.

Баве Ә’вдьл Мəщит т’əв жьна хwə у qизəкə ч’ук ћатьбу wи гӧнди. Дийа wи жьнəкə аqьл бу, əwe кӧр’е хwəр’а гьлидькьр.

Ә’вдьл Мəщит дьсəкьни, дӧшӧрмишдьбу, наве мале щинара ћьлдьда, дьгот:

- Чьма мала Сӧлт’ан, мала Ә’ли жи бəре эздибунə? Дайе мала Сəфойе щинаре мə qət р’ожийа нагрə, əwə лапə эздинə.

- Əw к’е тəр’а гот, wəки мала Сəфо qət р’ожийа нагрə?- Де же пьрси.

Ә’вдьл Мəщит гот:

-We р’оже жьне мала Сəфо у мала Шьбли сəр бəраве дькьрнə шəр’. Пирка Шьбли ч’ер’и жьна Сəфо дькьр, дьгот: “Ћəр’ə, ћəр’ə, ћ’ərамно, ћун qət р’ожийа жи нагрьн”, нə дьвен эзди р’ожийа нагрьн.

- На, ч’ара мьн, тӧ гӧћ мəдə ч’ер’ у э’т’ийе жьна, эзди жи р’ожийа дьгрьн, ћəр фьрqи əwə, wəки əwана се р’ожа р’ожи дьгрьн, ле əм- си р’ожа…

Ле гəрəке бежьн, дийа Ә’вдьл Мəщит сəва мере хwə у дəргуша дəсте хwə т’əрка мала баве хwə кьр, да пəй мер, ћатə wи гӧнди, ле əwe дьле хwəда qəбила малбаване хwə ћ’ьздькьр.

Лəма жи əwe, ће зар’отийа Ә’вдьл Мəщитда, дьзи баве, гəлə гьли-готьне эла сипка, ћӧрмəта wан, дəм у дəзге wан у мерхасийа wан кӧр’р’а

шьровәдькьр…

Наве дийа Ә’вдьл Мәщит Гәwре бу, wәхте бав дьчу хәвата чоле, Гәwре нан чедькьр, дәри бь к’ьлите дадьда, хwәрьна мер ьылдьда, әwе у Ә’вдьл Мәщитва нане мере хwә дьбьр, р’ева әwе ьедика к’ьлам дьготьн- жь хwә у ь’альдәрдар’а.

Ле щарна wәхте эзди дььатнә аше гönде wан, Ә’вдьл Мәщит дьчу щәм wан, дьнььер’и, гöь дьда сәр хәвәрдана wан, ль к’ьнще wан, ь’әта wәрьсе wан жи дьнььер’и. Дььатә щәм дийа хwә, де дьпьрси:

-Лао, тә qәт нәпьрси ьж к’ижан qәбиленә? Гәло, нә ьж р’ожканьн? Әw qәбила мала баве мьнә.

- На, мьн qә нәпьрси, ьж к’ижан qәбиленә.

- Әь, лао, ьәма тә пьрскьра ьж к’ижан гöндинә…?

Хwәндәван иди заньн: чьма Ә’вдьл Мәщит ль вьра бьндаруке кöр’е сипкар’а дьгот:

- Кöр’ап…

Wәхта Ә’вдьл Мәщит р’асти ве бьндаруке ьат, әwи ль вьра к’ьламе де у баве хwә диса бььист. Әwи we р’оже к’еф у әшqәкә р’ьнд дәрбазкьр, ь’әта эваре. Эваре әw сьйар бу, чу, ле кöр’ у qизе Дерьке диса бь листьк у ь’әнәк, лехьстьна т’ölömер’а вәгәр’йан, ьатнә гönд. Гар’ан жи нав гönд бәлабу.

Хәвәре чәтьн:

1.Бьндарук- бьне даре, к’идәре, р’оже ә’йда щаьл бәрәвдьбун, шадьбун, к’еф дькьрьн, говәнд дьгьртьн…

2.Эла сипка- наве эләкә эздийайә

3.Бол- гәлә, зә’ф

4.Гәзо- щур’әки ширнаейә, ширәйә, wәки qиз у бука сәр бәлге дара бәрәвдькьр

5.Пәсари- т’әпьке чоле, сәва шәwате дьдьнә ьәв

6.Мьрт’охә- ширнаийә, wәки дькьнә нав к’атә у тотька. Пе әр, шекьр у р’ун те чекьрьне.

7.Т’ölöм- щур’әки ьащәте сазбәндиейә, п’ьвдькьн, паше ледьхьн

8. Мьртъв- qəбиләкə, к'ижан э'мре к'очəр у фьротана ьурмурава дьжи у дəрбаздькə, э'мре р'уньштива нажи

9.Кьл- дəрманə, к'ижани qиз у бук бьру, бьжанге хwə дьхьн- кьлдькьн

10.Т'əмəзи у шəмаqи- щур'е лач'ьканə

11.Ьəрмьш- щур'е п'арч'əйə, нəрмə

12.Qотьк- к'öме фино, к'ьнще хwəва дькьрьн, ьж т'ела те чекьрьне, п'арəкə хəмла жьн у мерайə, щарна жи бəйраqава те дардакьрьне

13. Сəдəф- щур'əки ь'əстуйе фила у к'əспькайə, сьпийə

14.Көртьк- к'ьнщə, жьн у мера хwədькьр

15.Əт'ləз- щур'əки п'арч'əйə

16.Qənəwьз- щур'əки п'арч'əйə

17.Кондəлə- щур'əки солайə

18.К'олос- щур'əки к'öме мерайə

19.Шə'р у шəмаqи- щур'е лач'ьканə

20.Р'иши- т'еле ьурə дора шə'ра

21.Мамə тьма- ь'əйр-ь'ьжмək'ар мамə

22.Т'унсьз- кöр', щаььл, т'əмьз, ь'əлал

23.Бəре сьмела т'əзə худабу- сьмел т'əзə ьатьбу

24.Дəстхwəда- ьангава, бе дəрнгиэхьстьн

25.Нəwербу- төрышнədькьр, щöлə'тнədькьр

26.Qардькьрьн- тə'н, бь шəрмдайине, тə'нлехьстьн

27.Qар у qəрф- тə'н, э'рьф

28.Чь тəванə- чьнə, к'инə

29.Qətйан- дурк'ətьн, башqəбун

30.Лöqət- гьли, хəвəр

31.Бəрав- бəр ч'əм, щəw, голе, к'идəре к'ьнщ дьшуштьн

32.Э'т'и- ч'ер', шəр', бöг'дан, гьлийе нəр'е

33.Фърqи- щödати, башqəкьрьн

34.Дəргуш- зар'а ч'ук, сава

35.Т'əрка мала баве хwə кьр- дəсте хwə мала баве хwə кьр, дурк'ət

36.Qəбил- к'ом, бəрəк

37.Дəм у дəзгə- qьрар, р'е-р'ьзм

38.Аш- щийе геньм дьһерьн

39.Wәрьс- щур’әки бән, шьритайә. Ьж р’ис те ьунандьне

40.Р’ожки- наве эләкә эздиайә

41.Әшqәкә- шабунәкә

42.Гар’ан- нахьра дewер



Пьрс у пешданин:

1.Дәрсе ьиньвьн у гьликьн

2.Бьндарук чийә?

3. Бьндарук к’әнге дькьрьн?

4.Wәхта бьндаруке ьж мал чь дьанин?

5.Wәхта бьндаруке qиз у кör’а чь дькьр?

6.Хәзал к’ибу?

7.Qиз у кör’е сипка хwә чawa у бь чь хәмьландьбун?

8.Хәвәре к’ьлама дәрседа ьиньвьн у әзбәр бежьн

9. Ә’вдьл Мәщит к’ибу у чawa р’асти щаһьле сипка ьат?

10.Кör’а чь кьр, чахе Ә’вдьл Мәщит дитьн?

11.Кör’е сипка ьж мәзьне хwә дәрһәqа Ә’вдьл Мәщитда чь бьһистьбун?

12.Чахе дьле Ә’вдьл Мәщит к’әтә Хәзале, чь нәwербу бькьра?

13.Гönде Кәвьр-Гәwрькеда гәлә щара чь дьготнә баве Ә’вдьл Мәщит?

14.Чахе Ә’вдьл Мәщит qәрф дьбьһистьн, чь дькьр?

15.Зар’а чьма Ә’вдьл Мәщитр’а дьго “бавәзди”?

16.Баве Ә’вдьл Мәщит чь дьгот?

17. Ә’вдьл Мәщит ьж дийа хwә дәрһәqа эздийада чь дьпьрси?

18.Чахе эзди дьһатнә аше гönд, Ә’вдьл Мәщит чь дькьр?

19. Бь хәвәре **бьндарук, пәсари, мьрт’охә, т’өлөм, кьл, т’әмәзи, ьәрмьш, сәдәф, көртьк, кондәлә, к’олос, р’иши, т’унсьз, бәрав, дәргуш, аш, гар’ан** щömла т’әшкилкьн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

20.Хәвәре жорейә чәтьн ьун хәвәрдана хwәда дьдьнә хәвате?

Сәһ’иде Иво
(1924-1991)



БЬРУСК

1.

Qира ә’wра р’у ә’зман
П’әнще р’ойе гьртьн дил,
Ћесьре ә’рша бун баран
Щан кьрьн кӧлилк, зил.

2.

Тор’а зер’ин бу гәwлаз,
Зәрпа бьруске qәтийа,
Байе диньк, анизаз
Мина к’әлбәки ә’wтийа.

1986



Хәвәре чәтьн:

1.П’әнщ- тиренщ, тиренще р’ойе, тә’ве
2.Дил- гьрти, ћесир
3.Ә’рше ә’зман- к’ӧрси, ә’зман
4.Щанкьрьн- шуштьн, ав хwәкьрьн
5.Зил- шинкайа т’әзәдәрк’әти, т’әзәшинбуйи
6.Т’ор’- бь т’ела вәгьрти, пе т’ор’е мә’сийа дьгрьн, т’ор’ ьса жи п’арәкә хәмла qиз у букайә
7.Гәwлаз- т’еле р’әнг-р’әнги, п’ьнщар’а ћәвва гьредайи
8.Зәрп- дәрб, qәwat
9.Бьруск- бьрqвәдан, бьмбарәки
10.Анизаз- нә’с, бет’әрбәт, бет’ә’лим
11. К’әлб- куч’ьк, сә, сәйалә

Пьрсу пешданин:

1.Шьере әзбәр ћинвьн у бежьн

2.Ә’wра чь кьр?

3.Ћесре ә’рша чь кьр?

4.Гәwлаз чийә?

5.Бь хәвәре **п’әнщ, дил, ә’рш, щанкьрьн, т’ор’, гәwлаз, зәрп, бьруск, анизаз** щӧмла чекьн у бьньвисьн.

Сәћ’иде Иво

***

1.

Иро әз чумә Әләгәзе,

Иро әзи сәрхwәшьм, к’еф,

Вайә кани, ава we зер’,

Дьтәйисә ча р’ульћ’еф.

2.

Вайә әw щәw, кӧ бәрхе мьн

Ава йаqут дьхарьн т’ер,

Бука т’әзәйә тәр’азьн,

Шьр’ке дәнгбеж ле тенә жер.

3.

Бәләки жи- ћива т’әзә

П’ал-ә’змане шин те хане,

У хашхашка ч’ә’вр’әш, гәвәз,

Бәг’дайа сор- сәр хозане.

4.

Иро әз чумә ч’ийайе мә,

Неч’ирване р’е дьрба,

Неч’ира мьн зар’тийа мьнә-

Хwә вәшартийә ль нав хьрба.

5.

Кани ћәйә, щәw жи ћәнә,



Былбыл диса бунэ дэнгбеж,
Зэйнэт, мьqам, музьрганэ,
Мот'ащ- кӧлилке гӧлавр'еж.
6.
Әз р'ӧшэте дьдьмэ wэ,
Щэw, тэр'азьн, кӧлилк, хашхашк,
Бежьн, бьвиньм зар'тийа xwэ,
Кӧ бона мьн буйэ т'ьбэрк.



1987

Хэвэре чэтьн:

1.Әлэгэз- наве ч'иайэ, ль Әрмэнистанейэ
2.Сэрхwэшьм- к'ефхwэшьм
3.Дьтэйисэ- дьбьрьqэ, дьч'урьсэ
4.Р'ульһ'еф- р'уйе льһ'ефе, р'уйе орхане
5.Йaqут- наве кэвьре qимэтлийэ
6.Шьр'ьк- һ'эсьне ьур у нэхшкьринэ, wэки гӧһар, бэрщеникава дардадьбун, дьлэqийан
7.Бэлэки- бэрфэ, wэки щи-щийа майэ, нэһ'элийайэ
8.Хашхашк- кӧлилкэ, р'энге сор у р'эшэ
9.Гэвэз- сор
10.Бэг'дайи- шэ'р, щур'эки лач'ькайэ
11.Хозан- дэшт, зэвийа пэй нандьрунер'а
12.Хьрбэ- мал, авайе кэвнэ хьравбуийи, к'элэфэ
13.Былбыл- наве тэйрэкийэ, к'ижан дьхунэ
14.Зэйнэт- xwэш, һ'эwac, хэмьл
15.Музьрган- (мозьлган)- щийе дэwар мэхэл те
16.Мот'ащ- һ'эwacк'ар, е/йа дьхwэзэ, пэй дьк'эвэ
17.Гӧлавр'еж- гӧлав ава бинхwэшэ
18.Р'ӧшэт- бэртил, п'эрэ, ьурмуре, wэки бэр кьрьна шӧхӧлэки дьдьн, йанһьлдьдьн

19.Тәр’азьн- щийе ьешин

20.Т’ьбәрк- т’әмьз, qимәтли

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн

2.Шайир фькьра хwәва к’öда чу?

3.Шайир ч’иайе Әләгәзе чаwа тинә бәр ч’ә’ве хwә?

4.”Неч’ира” шайир чийә?

5.Бь хәвәре **дьтәйисә, р’ульһ’еф, шьр’ьк, бәләки, хашхашк, гәвәз, бәг’-дади, хозан, хьрбә, зәйнәт, мот’ащ, тәр’азьн, т’ьбәрк** щömла чекьн у бьньвисьн.

Ә’т’аре Шәро
(1901-1974)

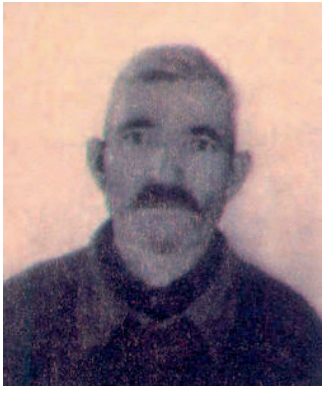

ӘЗЬМ-ӘЗЬМ

Әз wәрдәка гола шиньм,
Ль бәр аве әз дьминьм,
Әз машоqа ь’әму гöла,
Әз дәрмане ь’әму дьла.
Әз бәдәwьм, әз ә’зизьм,
Гöле ч’ийар’а әз дьлизьм,
Ль нав ә’змин стәйра гәшьм,
Щийе әшqеда әз дьмәшьм,.
Әзә р’әwшьм, р’әwша мала,
Мина Зина Мәме Ала,
Әз т’ö дьла наһ’әвиньм,
Ь’әта ә’зизе хwә нәвиньм.

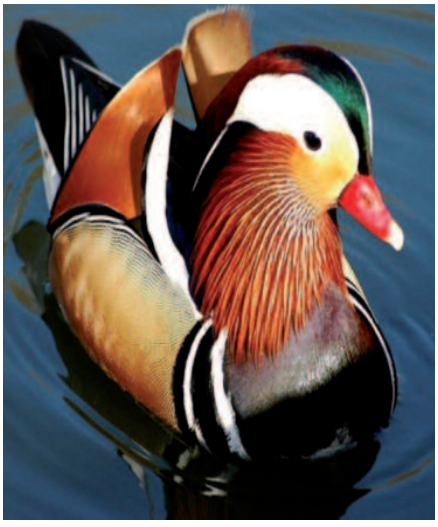

Хәвәре чәтьн:

1.Wәрдәк- тәйрәдәйә

2.Машоq- бәнги, мот’ащ

3.Стәйр- стәйрк

4.Гәшьм- шәwqьм

5.Әшq- шабун

6.Дьмәшьм- пешда дьчьм, назьк дьльвьм

7.Наһ’әвиньм- бәгәмнакьм, дьле мьн нак’әве

8.Р’әwш- хәмьл, һ’ал.

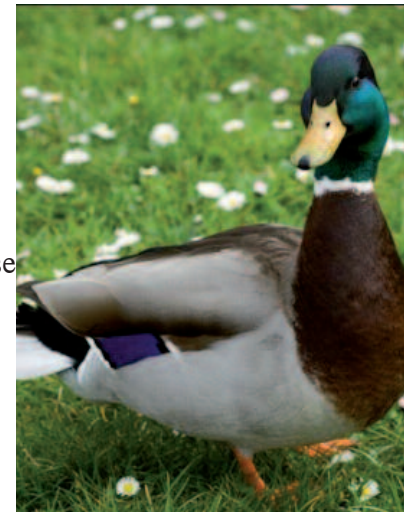

Пьрс у пешданин:

1.Шайир дәрһәqа чьда дьньвисә?

2.Шьере әзбәр һинвьн у бежьн

3.Бь хәвәре **wәрдәк, машоq, стәйрк, гәш, әшq, дьмәшьм, р’әwш** щӧмла чекьн у бежьн.

Ә’т’аре Шәро

БЕ АВ

1.

Бе ав т’önә ә’мьр, жийин,

Дәшт у зозан навнә һешин,

Бәндә, һ’әйwан надәбьрьн,

Ав т’önәвә- we бьмьрьн.

2.

Ль дьнйайе авә qьнйат,

Әw шен дькә һ’әму wәлат,

Ль к’идәре т’önәвә ав,

Wедәрер’а- дьвен хьрав.

3.

Ав һәбуне дькә т’ьжи,

Дьне-а’лəм бь we дьжи,

Һ’әта мәри саг’вә дьне,

Т’ö к’ар нагьһижә к’ара wи.



Хәвәре чәтьн:



1.Жийин- ә’мьр, ә’мьркьрьн
2.Зозан- ч’ийа
3.Ьешин- шинкайи
4.Бәндә- мәрьв, ьесир
5.Ӏьнйат- әшиа, мал, мьлк’
6.Дьне-а’ләм- т’әмамийа дьниайе
7.К’ар- вьра- шöхöл

Пьрс у пешданин:

1.Шьере әзбәр ьинвьн у бежьн
2.Дәрьәqа аведа шайир чь дьфькьрә?
3.Бь хәвәре **жийин, зозан, ьешин, бәндә, qьнйат, дьне-а’ләм, к’ар** щömла т’әшкилкьн у бьньвисьн.

Ә’т’аре Шәро

ШИРӘТЕ ЖИЙИНЕ



1.
Бона жийине лазьмә хәват,
Ь’әркә дьхази код бьвә т’ьжи,
Лазьмә аqьл, фә’м у фәр’асәт,
Тö бьхәвьтә у хwәр’а бьжи
2.
Т’öщар нәминә бехәват, вала,
Бона жийине лазьмә ськ’ан,
Пашда нәминә тö ьж ьәвала,
Мәвә бехирәт, мәвә сәргьдан.
3.
Хәват у жийин ьәвр’а бьранә,
Бехәват мәрьв т’ьме нәхwәшә,

Хәват шабуна ҳ’әму дьланә,
У к’ефа мәрьве хәвате хwәшә.



Хәвәре чәтьн:

1.Код- дәрдана даринә, пе геньм чапдькьн
2.Фәр’асәт- аqьл, мә’рифәт
3.Т’öщар- т’ö щара, т’ö wәхта
4.Ськ’ан- щи, сьт’ар, гәмистан
5.Сәргьдан- мә’рьм, бәләнгаз
6.Вала- бәтал, бехәват, бешöхöл

Пьрс у пешданин:

1.Шьере ьинвьн у зар бежьн
2.Шайир чь т’әмийе дьдә хwәндәване хwә?
3.Бь хәвәре **код, фәр’асәт, т’öщар, ськ’ан, сәргьдан, вала** щöмла т’әшкилкьн у бьньвисьн.

Тььаре Ә’мәр
(1922)



Шәр’е сәр Сәрдарапате

(п’арәк, 1)

Бь ь’öкöме мәзьне эла ь’әсьнийа- Усьв бәге Ь’әсән ага’, эзди т’әви шер’ дьбун.

Бь к’омәкдари у ь’öкöме Усьв бәге гәлә сьйаре эла ь’әсьнийа нав сьйаре мерхасе мьләт- Щангир Аг’адбун. Бона сьйаре Щангир аг’а әме паше бьньвисьн.

Т’ариqа шәр’е Сәрдарапате, шәр’е мерхасийе нав ә’мьре әрмәниада, т’ö щара нае биркьрьне. Әw шәр’е ь’әмщьмә’тиебу.

Шәр’е Сәрдарапате азадарийа щьмә’та әрмәнийа у мьләте дьнейә ч’ук, хазма, эздийа бу. Алт’ьндарийа шәр’е Сардарапате дәрбәкә гьран



гиьандә дьжмьне Пышкавказе, меншевике Гөрщьстане у мусафате Адрбещане, е кө дьхwәстьн Әрмәнистан тек'әвә бьн дәсте т'ьрка.

22-е гөлане р'ожәкә бирнәкьрийә чawa бона щьмә'та әрмнийа, ьса жи- бона эздихана Әрмәнистане, к'ижан бь ь'аләки чәтьн-гьранда, пәй өндакьрьна щи-мьск'әне хwә, мәхбәре кал-бава, щигөьезиhwәлийа Әрмәнистана Р'оьлате бу, дәстбь ә'мрәки т'әзә кьр, т'әзә бин ьатьбу бәр we, т'әзә ощахе хwәйә дөда чедькьрьн.

Эздихана Әрмәнистане, wан р'оже баво-бавода, бь ь'өкөме өзьве п'ар'алмента Әрмәнистане- Усьв бәге Ь'әсән аг'а, р'әх щьмә'та әрмәнийа, бәр дьжмьне хунхөр сәкьнибу.

Ньвиск'аре әрмәнийа П. Зейт'унйан 70-салийа шәр'е Сәрдарапатева гьредайи, дьньвисә: "Гәрәке әм бь к'өбари бежьн, wәки эздийе qәза Wанейә мььащьр т'әви эздийе эла ь'әсьнийа, бь сәрк'арийа Щангир аг'айе Хәтив аг'а, пьшта хwә к'өтабунә ьәв- шәр' дькьрьн. Әм өса жи гәрәке әмәке эздихана дор-бәре Сәрдарапате, wан кал-пира, жьн-зар'а бир биньн, е кө нан, шәкьр, ча, щьг'арә, ав бона шәр'вана дьанин, өса жи к'омәк дьданә бьриндара…" ("Советакан Ьайастан", 22.05.1988).

Әwe р'оже ь'әрд алийе шер' ьивийа к'омәке бун, мот'аще мере че бун. Әwe р'оже бь ьәwара Андраник п'аша у Усьв бәге, мерхасе эздиайи Хwәде жер'а к'әрәмкьри- Щангир аг'айе Хәтив аг'а, хwә пер'а гиьанд, ьатә ьәwара бьре хwә. Ь'әрд алийа шәр' гөр' дьбу.

Шере эздийа, Ә'дойе Ә'мо, Ә'дойе Мьь'о, Хьшмаре Ибо, Чәркәзе Ь'әмзо, Тосьне Мьк'айил, Сьлойе Дәдо, Әсәде Ә'ло, Р'әшиде Мороф, Ә'-щойе Усо, Тә'ле Щанго, Ь'ьзние Миройе Авдәл, Ә'йибе Дьзо, К'әләше Исе, Ә'лийе Исе, Мьь'е Щанго, Аь'мәде Ә'ло, көр'е Индойе Шәwеше Бава, Ә'зизе Аь'мәде Сә'де, Мьь'е Qасо у гәләке дьне- мина шәр'е Дерщәмәде, Әбәхе, Р'әь'мәнqөлийе, дәшта Чөхөре, Т'ут'әке, к'әтьнә нав к'урайа шер'.

Ьж эла Усьв бәге, ьылбәт, шәр’ван гәлә бунә, ле, тә’ләбәхтр’а, наве wан шәр’вана нәгььиштьнә мә.

Шәр’е Сәрдарапатеда, чawa ә’йанә, Щангир аг’а бь 700 сьйара шәр’дькьр, ьж wан сьйара сәд сьйар ьж эла Усьв бәге бун.

Wәхта сьйаре эздийа дьк’әвнә нав шер’, дӧ дивизийа әскәре р’оме, гава ә’фатийа сьйаре Щангир ага дьвиньн, р’әв wан дьк’әвә.

Бь созәки, щьмә’та әрмәнийә бь qимәте мьрьн-жийине у бь к’омәка эздийа мьqабьли әскәре р’оме алт’ьндарийа т’ариqи бьр.

Сәрдарапате, Qәмәрлийе, Qәрәк’ьлисе у Баш Апаранеда щьмә’та әрмәнийа ә’фатикә нәбинайи нишан да. Бь мерхасиа xwә әскәре Сәрдарапате Даниел бек П’ирумйан, сәрк’аре партизана Долуханйан, капитан Серго Ат’анесйан у Сакилари, капитан Вардан Щаг’инйан, öса жи бь сәда әскәре сьйари бәрбьч’ә’вбун. Т’әви шер’ дьбун гәлә мере йаше xwәда мәзьн, е кӧ щер’ьбандьна wанә шәр’е партизанийе ьәбу.

Пешә’нийа Сәрдарапатеда Ьовьаннес Баг’рамйан, Г’укас Г’укасйан, Батик Батикйан, Арам Костанйан, Арак Варданйан у гәләке майин бь ә’гити шәр’дькьрьн.

Бона эздихане qәдрәки мәзьнбу, wәхта сәрәскәре пешә’нийа Сәрдарапате- Даниел бек, пәй шер’р’а гази Щангир аг’а у чәнд ә’гите эздийа дькә, дьчә р’уйе Щангир аг’а у дьвеже:

-Гәли эздийа, ьун вьрьада бьре әрмәнийанә. Wә әв р’ожа мьрьн-жийинеда к’омәкәкә бирнәкьри да мә. Wәхта сьйаре wә бь ьewьрзә у р’ьнгинийа ь’әспа т’оз-думан р’акьрьн, ьатьнә пьшта мә, qәwата мә дӧщарәбу. Әм бона ве р’оже дәйндаре мьләте wәнә.



Биранинәкә xwәда мерхасе дәwләта советиейә дӧщарә, маршал Баг’рамйан дьньвисә: “Бәри ьәwара сьйаре эздийа, бь сәрк’арийа Щангир аг’а, әм нав тьрс-хофе, бегӧманиедабун. Wәхта сьйаре эздийа xwә мәр’а

EZDIKT.COM

гиьандьн, те бежи, р’öь’е алт’ьндарийе щэм мэ пешда ьат. Бь ьеwьрза эздийа, шэр’кьрьна wан, гэфхwэрьна эздийа, ьэр шэр’ванэки мэ бу шерэки чаргöрч’ьки….”

Әв биранин маршале Т’ьфаqа Советийе Ь. Баг’рамйан мерхасе Т’ьфаqа Советийе Сэмэнд Сиабэндовр’а гьликьрьбу.

Бона 70-салийа пешэ’ниа Сэрдарапате, Qэрэк’ьлисе у Баш Апаране академик Геворг Г’арибщанйан дьньвисэ: “Щангир аг’а сэрк’ари к’оме шэр’ване эздийа дькьр. Нав wи шэр’е гьрандабун ьса жи эздийе Синэка ь’эсьнийа- бь сэрк’арийа Усьв бэге. Щангир аг’а шэр’ване ьэрд алийа гиьандэ ьэв, т’эви шер’ бу у наве щьмэ’та хwэ т’ариqеда ьышт.

Бона биранина шэр’е Сэрдарапате ьэйкэл у хасбахчэ ьатьнэ чекьрьне.

Wэхта ль Сэрдарапате данина шькьле Щангир аг’а, пьсмаме Геворг Чауш wьра бунэ у пьрс данэ Фэтла бэге Щангир аг’а:

-Гэло, баве тэйи р’э’мэти qэт дэрьэqа апе мэ- Геворг Чаушда гьликьрийэ? Чьмки мэ- сасунийа, хазма бьнэлийе гöнде Әшнэке (нэь’иа Тэ’лине), ьж зарготьне, к’ьлама дэрьэqа ьэвалтийа Щангир аг’а у Геворг Чаушда гэлэки бььистийэ.

-Баве мьни р’э’мэти- Щангир аг’а, чаwа бона фидайе эрмэнийа гышта, öса жи бона апе Геворг Чауше Сасуне, тэйре дэшта Муше, гэлэ гьликьрийэ. Әм дьвежьн ап, чьмки эw т’эмийа баве мьнэ. Шькьле апе Геворг Чауш р’эх шькьле баве мьн, т’эви Андраник п’аша у гэлэ фидайе сале 1905-1909-а ьэйэ. Wэхта шэр’е дэшта Мушейи гьран баве мьн сьйаре хwэва т’эви wи шэр’и дьвэ. Ви шэр’ида дö сьйаре эздийа- Бэдо у Р’ьзган, тенэ көштьне. Чьqас те бира мьн, 25 йан 27-е мэьа гölане буйэ, апе Геворг бьриндардьвэ у те көштьне.



Фэтла бэг паше гьлидькэ:

-Баве мьн дьгот, wэхта

т’алане се гӧнде эздийе дәшта Чӧхӧре, йәки ӈури бь сьмел 100 сьйаре хwәва Дерщәмәдеда хwә wанр’а дьгьӈинә. Wи чахи, бь готьна баве мьн, Геворг Чауш Бовадеда буйә, хwә дьгьӈинә Щангир аг’а, дьве, wәки “мьн бьӈистийә, кӧ ӈ’әрсе гӧнде тә р’оме бьрийә”.

Геворг Чауш сала 1915-а 16 т’ьввьнге мусени, хӧрщә фышәнг дьдә аг’е.

Бь готьна, Геворг Чауш хwәйе щӧлә’те полабу, öса зьмане р’оме хәвәрдьда, т’ьрка нькарбу ьса хәвәрда. Наве wи данибун әфәнди Чауш.



Чьqа щийе чәтьн ӈәбун, Андраник әw дышанд, дьчу, йа хwә дькьр у вәдьгәр’йа.

-Бь готьна баве мьн,- Фәтла бәг дьвежә,- бона ӈ’әйфа хале Сероб п’аша ӈьлдә, Геворг Чауш шәвәке к’ьнще османийе хwәдькә, дьчә, сәре шанздә әскәре р’оме жедькә у тинә, бәр Андраник п’аша датинә.

Әw йәки бәдәw буйә, дәнгбеже эздийа буйә.

Хәвәре чәтьн:

1.Ӈ’ӧкӧм- ә’мьр, ә’мьркьрьн, фәрман

2.Эла ӈ’әсьнийа- эләкә эздийайә

3.Усьв бәге Ӈ’әсән аг’а- аг’е эла ӈ’әсьнийа, е кӧ ч’емарана Дерейә Геворгйанда хwәндийә, паше буйә wәк’иле эздиайи диwана Щьмӈӧрйәта Әрмәнистанейә сале 1918-1920-ида. Гӧнде мәрза ЩӘ-ә Арагасотнейи Шамиранеда ӈ’әдкьрийә.

4.К’омәкдари- алик’ари

5.Щи-мьск’ән- щийе буйине, щийе майине у жийине

6.Мәхбәр- мәзәл

7.Р’оже баво-баво- р’оже чәтьн, р’оже р’әв у бәзе

8.Ӧзьв- әндам

9.Пар’ламент- диwан, ӈ’ӧкӧмәт

10.Qəza Wane- ə'рде Т'ьркиаедайə

11.Ьивийа- ч'ə'внььер'и

12.Мот'ащ- ь'əwщə, ч'ə'внььер'и

13.Ьатə ьəwара wан- ьатə али wан

14.Гör'дьбу- гьрандьбу

15.Тə'лəбəхтр'а- ь'əйф

16.Р'ом- Т'ьркиа бəре

17.Ə'фати- мерхаси, ферьси

18.Алт'ьндари- зорлебьрьн

19.Нəбинайи- нəдити

20.Йаш- ə'мьр

21.Qəдьр- ьörмəт

22.Ə'гит- ə'фат, мерхас

23.Ьewьрзə- баво-баво, р'əв-бəз, qар'əqар'



24.Гəфхwərьн- сəрдаьерск'ətьн, тьрслефьр'андьн

25.Тьвьнга мусени- щур'əки т'ьвьнгайə, wəки бəре ьəбун

26.Хörщ- т'орпə

27.Щölə'т- хörти, törышкьрьн

28.Пола- щур'əки ь'əсьнə, гəлəки мəь'кəмə

29.Əфəнди- маqул

Пьрс у пешданин:

1.Дəрсе ьинвьн у гьликьн

2.Эзди бь ь'öкöме к'е т'əв шер' дьбун?

3.Шəр'е Сəрдарапате чь шəр'бу у к'əнге буйə?

4.Wан р'ожа эздихана Əрмəнистане чь кьр?

5.Ньвиск'аре əрмəниа П. Зейт'унйан дəрьəqа wан р'ожада чь ньвисийə?

6.Наве wан эздийа ьлдьн, е кö т'əв шер' бунə

7.**Дерщəмəд, Əбəхə, Р'əь'мənqöли, Дəшта Чöхöре, Т'утək** ə'рде Т'ьркиае йан Əрмəнистанеданьн?

8.Гава ə'скəре р'оме ч'ə'в ə'фатийа сьйаре Щангир аг'а дьк'əвьн, чь

дькьн?

9.Даниел бек пэй шер'р'а гази Щангир аг'а у чэнд э'гите эздийа кьр у чь гот?

10.Маршал Баг'рамйан к'ибу у биранине хwэда дэрьэqа эзддийа у Щангир аг'ада чь дньвисэ?

11.Ле академик Геворг Г'арибщанйан дэрьэqа Щангир аг'а у кьрьне эздийада чь дньвисэ?

12.Чахе Сэрдарапатеда шькле Щангир аг'а данинэ, пьсмаме Геворг Чауш ьж Фэтла бэге Щангир аг'а чь пьрсин?

13.Фэтла бэге дэрьэqа Геворг Чаушда чь гьликьр?

14.Бь хэвэре **ь'ököм, щи-мьск'эн, р'оже баво-баво, мот'ащ, э'фати, нэбинайи, э'гит, ьewьрзэ, гэфхöарьн, хöрщ, щöлэ't, пола** щömла чекьн у бньвисьн.

Тььаре Э'мэр

ШЭР'Е СЭР СЭРДАРАПАТЕ

(п'арэк, 2)

Бэри дэстпекьрьна т'ариqа сэр шэр'е Сэрдарапате, к'идэре йазийа майин-нэмайина дэwлэта Эрмэнистане дььатэ qьраркьрьне, эме чэнд биранина ьж э'мре Щангир аг'а биньн. Э'мьр у сэрьатийа мерхасэки ьса, чаwа Щангир аг'айэ, йазийа п'арэкэ эздийе дэwьр у зэмана зерандива, т'ариqа wева, хазма эла зöqöрийава гьредайинэ.

Щангир аг'а чаwа нав щьмэ'та мэ, ьса жи нав эрмэниа, асорийа… буйэ лэгэнд.

Фькьрандьна иройэ аза мэщале дьдэ гэлэ qэwьмандьне бэре бь щур'е т'эзэ шьровэкьн, qимэткьн, р'астие гьликьн у кьрьна wи бирнэкьн. Эwe кö бь ь'элали qöльхи щьмэ'та хwэ кьрьнэ, гэрэке ь'эта-ь'этайе наве wан бьминэ. Ьж wана йэк жи Щангир аг'айе шере Хwэдейэ, е кö э'мре хwэ п'ешк'еши азайа щьмэ'та хwэ кьр, бь ь'эзара мале эздийа, эрмэнийа, асорийа… ьж дэст-лэпе р'ома р'эш хьлазкьрьн. Ле, ь'эйф, wэки эw жи бу шэ'ьидэки р'епресийа сале 30-и.

Дәрһәqa ә’мьр у шöхöлваниа wи мерхасида мәва ьһндьк qьнйате т’ариqе ә’йаньн. Бона мере ьса лазьмбу гәләк биранин, к’ьтев бьһатана ньвисаре, кинофилм бьһатана к’ьшандьне. Ле, ь’әйф, дәрһәqa we малбәта нав у дәнгда кем ьатийә ньвисаре у готьне.

Щангир аг’а сала 1874-а, ль гönде Чибухлийе, qәза Бегьрийе, ьж дийа xwә буйә. Әw ььла ье зар’буйә, wәхта баве wи- Хәтиф аг’айе Мьдур аг’а, дьчә р’ә’мәте. Әw зар’отийеда бәр ч’ә’ве xwә we зöлма гьран дьвинә, кö дәwләта османийе дани сәре щьмә’та амә-т’ам. Лəма жи әw xwә п’ешк’еши шöхöле азакьрьна щьмә’те зерандийә бьндәст дькә.

Кör’тийа xwәда әw иди аг’аки к’ьвшбу, гәләк мәрьве wи чахийә ә’йан ьж qәзайе щинар qәдьре wи дьгьртьн у qимәтәки бьльнд дьдане. Әва йәка ььлбәт, дәwләта р’оме xwәш нәдьһат. Лəма жи ьәр мәщал дьда хәвате бона Щангир аг’а ьж орт’е бьдә ььланине. Сәва сәре Щангир аг’а гәлә зер’ соз дабун.

Андраник п’аша биранинәкә xwәда дьньвисә: “Мьн мер-мерхасе ьсайи дьл-гöрч’ьк, ит’бар, щöлә’т зә’ф кем дитьнә”.

Ьәвалти у достийа Щангир аг’а у Андраник п’аша р’уп’елəки т’ариqа ьәрдö щьмә’те мәйи гәшә.



Сала 1909-а Андраник п’аша те Wане. Вьра ьса жи әw наве Щангир аг’а дьбьье. Педьһ’әсә, wәки әw аг’аки хöртә, әскәре wи ьәйә у бәр Р’оме бетьрс, бемьнәт шәр’ дькә- сәва азайа щьмә’та xwә у мьләте зерйаийә ч’ук.

Wәхта р’астһатьне ә’wльн ьәрд мерхас ьәв бәгәмдькьн, у гава Андраник п’аша педьһ’әсә, wәки Щангир аг’а дәргистийә, qьрардькә бьвә сәрдә’watийе wи.

Щангир аг’а у Андраник п’аша, чawa дьвежьн, т’әне ньвина wанә шәве жәв башqәбу, wана т’әвайи р’екә шәр’ваниейә сьйанәт qәдандьн.

Сала 1911-а әскәре Фьрик п’аша давежә сәр qәза Бегьрийе. Wьра дәстбь шәр’әки гьран дьвә. Щангир аг’а эла xwәва мәщбурдьвә ьж щи бьләqә бәрбь qәза Wане ьәр’ә.

Сала 1913-а әскәре Фьрик п’ашайе т’ьрк ь’ьщуми сәр эла Щангир

аг’а дькэ. Эл диса мэщбурдьвэ ьж щи бьлэqэ у бэрбь Qэрсе ьэр’э.



Wи шэр’ида Андраник п’аша те ьэwара эла Щангир аг’а. Wэхта ьэрд ь’ьщумкьрьне эскэре Фьрик п’аша Щангир аг’а навэки баш qазьнщдькэ.

Ьэвалтийа Андраник п’аша у Щангир аг’а эwqа ь’элалбуйэ, wэки р’оже охьрме гьранда эwана р’өь’е хwэ жи бэр ьэв дьда.

Wэхта шэр’е гэлийе Зилада ь’але Щангир аг’а гьранбу, wи чахи Андраник п’аша П’атносе бу. Эw хwэ пер’а дьгььинэ у бэри эскэр у щэрда Иране у Р’оме дьдэ, ьесир азадькэ.

Паши шэр’-дэ’we гьран у р’эве- Андраник п’аша у Щангир аг’а тенэ сэр we фькьре, wэки ьэр т’эне Урьсет дькарэ к’омэкдарийе бьдэ wан у щьмэ’те ьж зерандьне азакэ, хьлазкэ.

Сала 1915-а, wэ’хта эскэре урьса ь’ьщуми сэр кэла Qэрсе дькэ, wи чахи Щангир аг’а у Андрник п’аша эскэре хwэва тенэ пьшта урьса у кэла Qэрсе ььлдьдьн. Бона э’фатийа wи шэр’ида ь’эрд мерхас алийе дэwлэта урьсда ьежайи хаче георгиевие дьвьн.

Мерхасийа Щангир аг’а- шэр’е Сэрдарапатейи гөлана мэьа сала 1918-ада, э’йанэ. Wи шэр’ида Щангир аг’а сьйаре хwэва, wан р’оже охьрме гьран, те пьшта эрмэнийа, эwана т’эвайи бэри т’ьрка дьдьн у дэрбази wи бэри Әрэз дькьн.

Щангир аг’а эскэре хwэва ьса жи т’эви шэр’е Баша Апаране буйэ.

Сала 1938-а Щангир аг’а сьргундькьн. Пэй мьрьна Сталинр’а гэлэ мэрьве ам у т’ам ьатьнэ э’фукьрьне. Колегийа суда Т’ьфаqа Советиейэ Т’эwрабьльнд бь qьрара хwэйэ 13-е мэьа сала 1959-айэ августе Щангир аг’а э’фудькэ.

Сала 1918-а, 22-е мэьа гөлане, дэшта Араратеда дэст бь шэр’е Сэрдарапате бу. Эwи шэр’е чэтьнда чаwа щьмэ’та эрмэниайэ мерхас, ьса жип’арэкэ эздийа, бь сэрэскэрийа мерхасе мьлэти нав у дэнг, Щангир аг’а,

бәре хwә данә т’ырке зәвтчи.



Алт’ындарийа шәр’е Сәрдарапате, qәwле сиасие у сосиалиейи лапи чәтында ыатә дәстанине. Әw шәр’е майин-нәмайине бу, бәхте дәwләта Әрмәнистане сәр мезине ыатьбу данине.

Wәхта шәр’е Сәрдарапате Пышкавказеда ыаләки лапи чәтын пешда ыатьбу. Wи чахи, чаwа дәwләте Авропайе, ьса жи- Адрбещан, Гөрщьстан, ьынә т’әшкиләте мьqабьли щьмә’та әрмәниа, Т’ыркиаер’а п’әвк’әтын, wәки qайилньвисарәк бе qолкьрьне, ангори к’ижане, п’ыр’анийа хwәлийа әрмәнийа дьгьыиштә Т’ыркиайе. Әwана дьхwәстын Пышкавказе ьж Урьсете бьqәтиньн. Ләма жи т’ырке зәвтчи р’асти т’ө чәтынайа нәыатын у бемынәт ы’ыщуми сәр ә’рде Әрмәнистане кьрьн, Әрзөрьм, Сариqамиш, Qәрс у Алек’сандрапол зәвткьрьн. Дьжмьн ьса жи бәрбь Р’әwане у Qәрәк’ылисе дьләqийа. Шәр’е Сәрдарапате ьж 22 ы’этани 26-е мәыа сала 1918-айә гөлане к’ышанд. Т’әмамийа щьмә’та әрмәнийа р’абьбу мьqабьли т’ырке зәвтчи.

Әw шәр’е мьрьн-жийине ыатә наскьрьне чаwа шәр’е мерхасийа щьмә’та әрмәнийа.

Професор В. Парсамйан 60-салийа шәр’е Сәрдарапатева гьредайи дьньвисә: “Әw чәнд р’ожбун ьж ә’змана, qәй те бежи, агьр дьбари, дәнге шур-мәрт’ала, сол-бьзмале ы’әспа, зиwин у бьрqвәдана бьруске, т’опа, нә’лә-нә’ла бьриндара, ыәландайина әскәра нәдьсәqьр’ин. Әw шәр’е мьqабьли т’ырка эздийа бь сәрк’арийа Щангир аг’а кьр… (“Советакан Ыайастан” гөлан, сал 1978-а).

Шәр’е Сәрдарапатеда кал-пире әрмәнийа у гәлә эздийе дора нәы’ийа Ыоктемберйане шәр’дькьрьн, бьриндар дьгөыастын, чәк-сльы’ә, ав дьгиыандьнә шәр’вана. Ьж гөнде щинар шәрqийа- мала Щәwе Ы’өсе, Әсо, Щәло, Ә’лийе Шәмо, Мәдәте Дук’о, Ләзгийе Дук’о, Озмане Шәмо, ьж qәбила мә’мидока- Осе Шәwеш, К’очойе Шәwеш, Ә’вдо, Тәфур, ьж qәбила

мәхсудийа- Ә’вдийе Сә’до, Р’әшо, Ә’мо, диса ьж qәбила шәрqийа- Әфойе Исо у гәләке дьне к’омәкдари шәр’ване әрмәнийа дькьрьн.

Сәрәскәре әрмәнийа ч’әк-сильһ’ дабунә Ә’вдийе Сә’до, Осе Шәwеш, Ә’мәре Авас, у әwана т’әви шәр’ване әрмәнийа шәр’дькьрьн.

Хәвәре чәтьн:

1.**Дәwр**- wә’дә, зәман
2.**Эла зöqöрийа**- әләкә эздийайә, wәки Щангир аг’а сәрк’ари ле дькьр
3.**Бьшекьриньн**- qимәткьн, бирнәкьн, р’азибуне ә’ламкьн.
4.**Шәһ’ид**- кöшти
5.**Р’епресиа**- гьртьн, щәзакьрьн
6.**Малбәт**- мал, к’ом
7.**Гönде Чибухлийе, qәза Бегрие**- Т’ьркиаеданьн
8.**Дьчә р’ә’мәте**- дьмьрә
9.**Зöлм**- ә’щев, дәрәща хьрав, гьран
10.**Дәwләта османие**- дәwләта т’ьрка
11.**Амә-т’ам**- бегönә, бесущ
12.**Мер-мерхас**- дьл-гörч’ьк, хörт, щöлә’т, бетьрс
13.**Р’уп’ел**- р’у, бәлг
14.**Бемьнәт**- бетьрс, бехоф
15.**Зерйайи**- бәләнгазкьри, ьесиркьри
16.**Сьйанәт**- qәдьр, ьörмәт
17.**Мәщбурдьвә**- беч’арәдьвә, беилащдьвә
18.**Qәрс**- ә’рде Т’ьркиаедайә
19.**Ь’ьщумкьрьн**- эришкьрьн
20.**Р’оже охьрме гьран**- р’оже чәтьн, р’оже баво-баво
21.**Гәлийе Зила**- ә’рде Т’ьркиаедайә
22.**Сьргундькьн**- нав хwә дәрдьхьн, щәзадькьн
23.**Ьатә ә’фукьрьне**- бәхшандьне, гöне wи нәгьртьн
24.**Сәрәскәр**- сәрк’аре әскәр, мәзне әскәр
25.**Qәwле сиасие**- мәщал, шәрте сиасие
26.**Qайилньвисар**- шәрт, соз
27.**Әрзöрöм, Сариqамиш**- ньһ ә’рде Т’ьркиаеданьн
28.**Алек’сандрапол**- ньһа- Гömьри
29.**Qәрәк’ьлис**- ньһа- Ваназор

30.Бьрqвәдан- ч'ьрусандьн, шәwqдайин
31.Ьәландайин- р'öь'даркьрьн, дәсте хwә пьште хьстьн
32.Ьоктемберйан- нььа- Армавир
33.Шәр'ван- әскәр, е шәр' дькә

Пьрс у пешданин:

1.Ә'франдаре р'омане к'ийә
2.Шәр'е Сәрдарапатеда чь дььатә qьраркьрьне?
3.Щангир аг'а к'әнге у к'идәре ьж дийа хwә буйә?
4.Баве Щангир аг'а- Мьдур аг'а, к'әнге чу р'ә'мәте?
5.Щангир аг'а зар'отийа хwәда бәр ч'ә'ве хwә чь дит?
6.Адраник п'аша биранинәкә хwәда дәрьәqа Щангир аг'ада чь дьньвисә?
7.Андраник п'аша к'ижан сале ьатә Wане у чь qьраркьр?
8.К'ижан сале Фьрик п'аша ь'ьщуми сәр эла зöqöрийа кьр, у чь qәwьми?
9.Паши шәр'-дә'we гьран Андраник п'аша у Щангир аг'а ьатнә сәр чь фькьре?
10.Дәрьәqа шәр'е Qәрседа гьликьн.
11.Бона ә'фатийа шәр'е Qәрседа Андраник п'аша у Щангир аг'а лайиqи чь бун?
12.Дәрьәqа qәwмандьне шәр'е Сәрдарапатеда гьликьн.
13.Сала 1938-а чь ьатә сәре Щангир аг'а?
14.Шәр'е Сәрдарапате к'әнге дәстпебу у ь'әта к'әнге к'ьшанд?
15.Професор В. Парсамйан 60-салийа шәр'е Сәрдарапатева гьредайи чь дьньвисә?
16.Наве wан әздийа ьылдьн, е кö т'әв шәр'е Сәрдарапате бунә.
17.Бь хәвәре **дәwр, шекьрандьн, шәь'ид, малбәт, зölм, бемьнәт, мәщбуркьрьн, ь'ьщумкьрьн, р'оже охьрме гьран, сьргункьрьн, ә'фукьрьн, сәрәскәр, бьрqвәдан, ьәландайин, шәр'ван** щömла т'әшкилкьн у бьньвисьн.
18.Дәрсе ьинвьн у гьликьн.
19.Qә ьун чунә ьәйкәле Сәрдарапатейи биранине?
20.Сәва нав у әмәке Щангир аг'а паше чь ьатә кьрьне?

Алек’сандр Сергеевич Пушкин

(1799-1837)



Р’ЕWИТИ БӘРБЬ ӘРЗӦРЬМЕ

(Сәре сьсйа

… Эзди…)

Нав ордийа мәда щьмә’те чаwа мәрзе Кавкасиайе, ьса жи бьнәлийе wәлате т’әзә ььлдайи ьәбун. Нав wанда мьн бь балк’ешийа мәзьн дина хwә дьда эздийа, е кӧ р’оьлатеда ь’әсавдьвьн дewп’арез. Wәкә сесьд мал бьнат’ара ч’иайе Гьридаг’еда дьминьн. Wана ь’ӧкӧме п’адше урьса qәбулкьр. Аг’е wан, wәки мерәки бәжьнбьльнд у бещур’әбу, бь ә’вайе сор у к’ӧме р’әш, щарна дьһатә сьлава Р’айевскийе мьдире т’әмамиа сьйара, генерал. Әз дьхәвьтим ьж е эзди дәрһәqа бawәриа wанда р’астие бьзаньвьм. Щава пьрсе мьн әwи дьда, wәки әw нав у дәнг, кӧ эзди хwәдегьрави дew ә’бубәтдькьн, әфсана бош-бәталә, wәки әw бawәрийа хwә Хwәдеки тиньн, wәки бь qьрара wан ль дew ньфьр’кьрьн, р’астә, ь’әсавдьвә тыштәки нәщайиз у нәһәq, чьмки әw ньһа бәдбәхтә, ле wә’дәда дькарә ә’фубуне бьстинә, чьмки нәщайизә синоре дьлр’ә’мийа Хwәде дайньн. Әwе шьровәкьрьне дьле мьн р’әһ’әткьр. Әз сәва эздийа зә’ф шабум, wәки әw дew наһ’әвиньн, у шашбуне wан мьнва е дьһа ә’фукьрьне ьатьнә к’ьвше.

Хәвәре чәтьн:

1.Әрзӧрӧм- шәһәрә, ә’рде Т’ьркиаедайә
2.Орди- әскәр, ләшкәр
3.Мәрз- qәза, олк’
4.Пьшкавкасиа- ә’рде Әрмәнистане, Гӧрщьстане у Адрбещане т’әвайи
5.Балк’еши- ь’әwасk’ари, гӧьдари
6.Дewп’арез- е дew дьһ’әвиньн
7.Гьридаг’- наве ч’иайе Араратейә
8.Ь’ӧкӧм- сәрк’ари, мәзнайи
9.Ә’ва- щур’әки к’ьнщайә- мер давежнә намьла хwә

10.Э’бубәтдькьн- дьһ’әвиньн, сәре хwә бәр датиньн, бawәрийа хwә пе тиньн.
11.Әфсанә- легенд, сәрһати
12.Бош-бәтал- вала, беһ’им
13.Қанун- қьрар, ә’рф-ә’дәт
14.Нәщайиз- беизьн, беқьрар
15.Нәһәқ- нәр’аст, нәһ’әлал
16.Бәдбәхтә- һ’але чәтьндайә, бәхтәwар нинә
17.Э’фубун- бәхшандьн
18.Синор- һ’ьдуд, һ’әд
19.Һатә к’ьвше- һатә хане, һатә т’әхминкьрьне

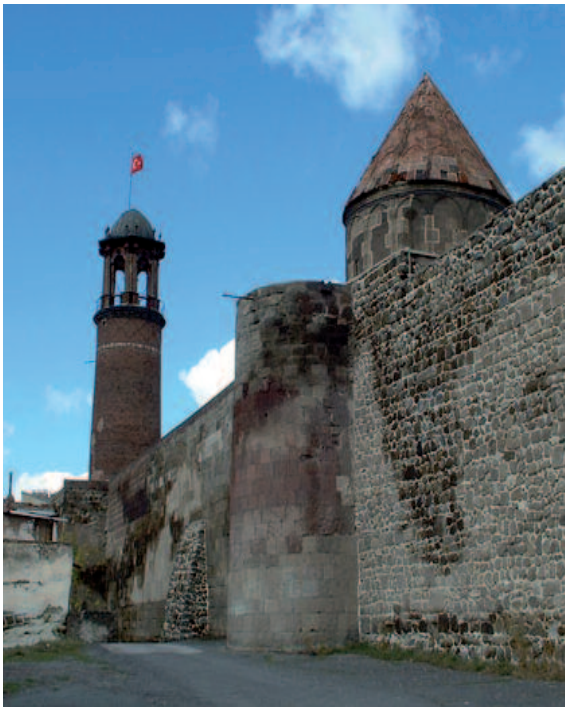

Пьрс у пешданин:

1.Әв п’ар ьж к’ижан ә’франдьна А. С. Пушкинә?
2.А. С. Пушкин к’ийә у к’әнге жийә?
3.Чь ә’франдьне А. С. Пушкинә дьн wәва ә’йаньн?
4.Дәрсе һиньн у гьликьн
5.Һун к’ижан фькре А. С. Пушкинр’а нәқайильн?
6.Эздийа балк’ешийа А. С. Пушкин чьма пешда анибу?
7.Т’әхмина А. С. Пушкин, чәнд мале эздийа бьнат’ара ч’иайе Гьридаг’еда дьман?
8.Дәрһәqа аг’е эздийада чь һатийә ньвисаре?
9. А. С. Пушкин чь хwәстийә ьж аг’е эздийа пебьһ’әсә?
10.Аг’е эздийа чь гьликьрийә, у А. С. Пушкин пәй we йәкер’а һатийә сәр чь фькре?
11.Гәло, А. С. Пушкин дәрһәqа эздийада чьqаси р’аст ньвисийә?
12.Бь хәвәре **һ’өкөм, ә’ва, ә’бубәткьрьн, қанун, нәщайиз, нәһәқ, синор** щөмла т’әшкилкьн у бьньвисьн.

П’ЕШӘ

(ӈ’ькйата щьмә’те)



Wәхтәке qизәкә зә’ф бәдә ӈәбу. П’адша р’оке р’абу нав шәӈәре хwә гәр’йа, ч’ә’в we qизьке к’әт. Вәгәр’йа щие хwә, гази wәзире хwә кьр, го:

-Фьлан к’уче, фьлан ӈәжмаре qизәкә баш ӈәйә, гәрә тӧ мьнр’а бьхwәзи.

Wәзир р’абу, чу мала баве we qизе, готә баве we:

-Гәрә тӧ qиза хwә бьди п’адше!

Баве го:

- Әз qизе qӧрбана п’адше дькьм, ле гәрәке әз ьж qиза хwә пьрскьм.

Ьж qизе пьрси, qизе го:

-Ӈ’әта п’адша сьнә’тәки ьиннәвә, әз п’адше настиньм.

Wәзир го:

Qиза qәнщ, го, we чь п’ешәйи ьинвә?

Го:

- На, wәзир, ӈ’әтани әw ьини п’ешәки нәвә, әз т’ӧ щара wи настиньм.

Wәзир вәгәр’йа, чу, п’адшер’а го: “Ӈ’ал-ӈ’ькйат әв”.

П’адша р’абу, к’әт р’еза шәӈәр, чу щәм ӈ’әдада- ле ньӈер’и, го: “Ӈ’әйран, әw чакуч’е ьана, кӧ ьльтиньн, датиньн, го щарәке бәлки мьн шашкьр йәки хьст, йан йәки мьнхьст, wәлә, әз ви п’ешәйи ьиннавьм”.

Гәлә щийа гәр’йа, чу, р’асти львудчийа ьат. Го: “Wәлә, әв п’ешә р’әӈ’әтә”. Ӈосте львудчийар’а гот, го:

- Гәрә әз щәм wә ьинвьм!

Львудчийа ньзанбу п’адшайә, го:

- Wәрә, qӧрба, щәм мә бьхәвтә, ле ӈәqе тә т’өнә- ӈ’әта тә ьиндькьн.

П’адша өса ьинбу, ьж wан львудчийа четьр. Щав да qизьке, го:

- Әз ьини п’ешә бумә, әз кӧлаве баш давежьм.

Qизьке го:

EZDIKI.COM

- Әзе wи бьстиньм.

П’адше шанд, ә’рф у ә’дәт кәч’ьк хwәст, ани мала хwә, пәйакьр.

Ӈәргә саләке, ӈәргә дöда, р’оке п’адша р’абу, го: “Әз нава шәӈәре хwә бьгәр’ьм, чька qә чь ӈәйә”. Р’абу гәр’ийа, чу бәр дәре зерәзәминәке, жорда зерәзәмине ньӈер’и, леньӈер’и йәки мьли wи гьрт, к’аши зерәзәмине кьр. П’адша чу леньӈер’и гәлә мәрьв we теданьн.

-Qöрба, го, ӈун чь тәваньн, ӈун чь дькьн?

Го:

-Мә вьра хwәйдькә, к’е гава лазьмбу, йәк-йәк мә дьвә, дькә cawун.

Р’оке хwәйе зерәзәмине ӈатә ӈöндöр’, ле п’адша нәwерә бежә әз п’адшамә. П’адша аг’ер’а го:

-Аг’а, го, wәрә әзе тыштәки бежмә тә!

Го:- Бежә.

Го:

-Тö мьн бькöжи, те ьж мьн дәрхи, мәсәлә, cawуна сәд манати. Го, ӈәр’ә, льве у- кәванәки мьнр’а бинә wәрә: әзе тәр’а кölава бавежме, ӈәр кölавәки тö бьди ӈ’әзар манати.

Аг’а го: - Бьравә.

Аг’а чу, льва ани у кәван жер’а ани. Әви кölав авите. Р’асти жи аг’а кölава дьвә дьдә ӈ’әзар манати.

Р’ожәке п’адша го:

- Аг’а, го, әзе кölавәки баш бавежме, тö бьвә бәр п’адше дайнә, we дәwса ӈ’әзар манати пенщ ӈ’әзар маната бьдә тә.

Го: Бьравә, qöрба!

Әви кölавәк авите, бь нәхша сәре кölев ньвиси- к’учә, ӈәжмара к’уче, наве хwә: “Әзи зерәзәминедамә, кари- wәрә, ӈәwара мьн”.

Ле п’адша, кö öндабу, жьна wи дәwсе п’адшати дькьр.

Әwи кölав ви щур’әйи авит, го:

-Дәӈ метр п’әдәсqе баш бинә wәрә.

Аг’а дәӈ метьр п’әдәсqә ани. Әви кölав п’еч’а, кьрә лулә, әw п’әдәсqә т’әмьз сәр дьрут у гази аг’а кьр, го:

- Дә бьвә бәр п’адше дайнә!

Аг’а да мьле хöламе хwә, бьр чу, бәр п’адше дани, го:

- Әва п’ешк’еша мьн тәр’а анийә!

П’адше го:

-Әз зә’ф р’азимә. У изна аг’а да, ьат, го:

- Ьәр’ә, сьве wәрә.

Кәч’ьке газикьр, го:

-Вәкьн, чька чь кölавә әwи анийә ьатийә?

Гава, кö вәкьрьн, кәч’ьке сәре кölев нььер’и, ва ньвисийә “Әзи фьлан к’уч’е, фьлан ьәжмаре, зерәзәминедамә, wәрә, мьн дәрхә”.

Кәч’ьке we сәь’әте ә’мьркьр, әскәр ььлда, чу, дора зерәзәмине гьрт. К’әт ьönödör’е зерәзәмине, ленььер’и п’адша у гәлә мәрьв теданә. Т’әмам: аг’а, qölьхчи, гьртьн, әw мәрьве теда жи т’әмам бәрдан. Е дьне бьрьн чун, сәре wан т’әмам лехьст, т’әзә щәм п’адше р’уныш, го:

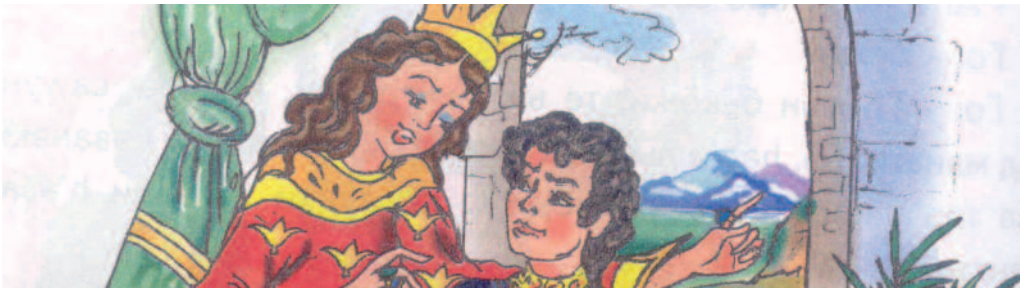

- П’адша те бира тә, мьн го- ьини п’ешәвә, тә дьго: “П’ешә чи мьнр’анә?”. Wәки әw п’ешә нинбуйа, гәло, те хьлазбуйайи?

П’адше го:

- Ә’вда Хwәде, әзе ьж к’ö хьлазбума, әз зуда нььа кьрьбум сawун.

-Дә,- го,- ижа р’уни, хwәр’а бькә, бьхöә.

К’öтабу чу.

Хәвәре чәтьн:

1.Qörбана п’адше дькьм- п’ешк’еши п’адше дькьм

2.Сьнә’т- п’ешә

3.Ь’әдад- е кö шöхöле ь’әсьн дькә: дьк’öтә, дьтәwинә, qалдькә, нәхша чедькә

4.Львудчи- п’ешәзанә, е кö львайе вәдьжьнә, кölава давеже

5.**Һәq**- айльх, п’әрә, маш

6.**Четьр**- баштьр, qәнщтьр, дьһа баш, дьһа qәнщ

7.**Ә’рф у ә’дәт**- qьрар, р’е-р’ьзм

8.**Зерәзәмин**- qате авайийи бьни, бьн ә’рде

9.**Чь тәваньн**- һун к’инә, һун чьва мьжулдьвьн?

10.**Нәwерә**- щӧлә’тнакә, тӧрьшнакә

11.**Льва**- һьрийа һур

12.**Кәван**- дар, йан һ’әсьне тәwанди

13.**Һәжмар**- р’әqәм

14.**Wәрә һәwара мьн**- wәрә али мьн бькә, к’омәке бьдә мьн, мьн хьлазкә

15.**П’әдәсqә**- щур’әки п’арч’әйә, р’әнге сьпийә

16.**Ә’мьркьр**- фәрман да, кьрә сәр

Пьрс у пешданин:

1.Һ’ькйате һинвьн у гьликьн

2.Нета һ’ькйате к’ижанә?

3.Чахе п’адша р’оке шәһәре хwәда гәр’ийа, ч’ә’в к’е к’әт?

4.Чахе п’адша вәгәр’йа щийе хwә, чь готә wәзир?

5.Чахе бав qиза хwә пьрси, qизе щава хwә чь да?

6.П’адша пәй гьлийе qизера чь кьр?

7.Львудчийа щава п’адше чь да?

8.Пәй анина жьна хwәр’а п’адше чь кьр?

9.Щьмә’та зерәзәминеда чь готә п’адше?

10.П’адша, чахе һатә гьртьне, чь готә аг’е зерәзәмине?

11.П’адша пе львайе чь авит?

12.Пәй авитьна кӧлевр’а п’адше чь готә аг’е?

13.П’адше сәр кӧлев чь ньвиси?

14.Жьна п’адше, чахе кӧлав qәбулкьр, чь кьр?

15.Чахе жьна п’адше ньвисара сәр кӧлев хwәнд, чь кьр?

16.Бь хәвәре **сьнә’т, льва, львудчи, һәq, четьр, ә’рф-ә’дәт, зерәзәмин, кәван, һәжмар** щӧмла т’әшкилкьн у дәфт’әра хwәда бьньвисьн.

17.Һун чь п’ешәйи һ’ьздькьн?

ЗЬМАН

ЖЬМАРА ЧӘНДАНИ

Дьвежнә wан жьмара жьмара чәндани-чьqасийе, к'ижан дьдьнә к'ьвше, к'а жьмар у ь'әсав чьqасьн.

Жьмара чәндани-чьqасийе щава ван пьрса дьдә: **чьqа(с), чәнд**.

Мәсәлә: "Чьqа шагьрт ьатьнә?" **щав**: "Бист шагьрт ьатьнә". "Чәнд сәь'әта дьхәвьти?". **щав:** "Ь'әйшт сәь'әта дьхәвьтьм".

Әв хәвәр, к'ижан щава пьрсе "**чьqа(с)** у "**чәнд**" дьдьн, дьвежнә wан "**жьмара чьqасийе**", йан "**жьмара чәндани**".

Жьмрара дәье пешьн:	**жьмара ь'этани бисти**
1.йәк	**11.йа(н)здә**
2.дёдё (дё)	**12.до(н)здә**
3.сьсе (се)	**13.се(н)здә**
4.чар	**14.чардә**
5.пенщ	**15.па(н)здә**
6.шәш	**16.ша(н)здә**
7.ь'әвт	**17.ь'ьвдә**
8.ь'әйшт	**18.ь'иждә**
9.нәь(ә)	**19.но(н)здә**
10.дәь	**20.бист.**

Ьж бисти ь'әта сәди бь дәьа дьжмьрьн: **си, чьл, пенщи, шест, ь'әвте, ь'әйште, нод, сәд**.

Ьж сәди ь'әта ь'әзари жьмар бь ви щур'әйи те кьрьне: пешийа жьмара сәда дьвежьн, ле паше- наве ьәжмаре йәкани у дәьани ььлдьдьн у ьса дьжмьрьн.

Ь'әта ь'әзари

100- сәд

200- дёсьд

300- сесьд
400- чарсьд
500- пенсьд
600- шәсьд
700- һ’әвсьд
800- һ’әйсьд
900- нәсьд
1000- һ’әзар.

Жьмара ьж һ’әзари зедәтьр бь алик’ариа хәвәре “**сәд**”, “**һ’әзар**” у “**милион**” дьжмьрьн. Пешийе жьмара **“милион”** те готьн, паше жьмара “**һ’әзари**” те готьне. Пәй жьмара “**сәди**” жьмаре дәһани, паше йәкани те готьн.

Мәсәлә:

3006956- се милион шәш һ’әзар пенщишәш
20457- бист һ’әзар чарсьд пенщиһ’әвт
4678- чар һ’әзар шәсьд һ’әвтеһ’әйшт
1957- һ’әзар нәсьд пенщиһ’әвт.

ГӧҺАСТЬНА ЖЬМАРА ЧӘНДАНИ-ЧЬQАСИЙЕ

Жьмаре дәһе пешьн, хенщи йәке, ви тәһәри тенә гӧһастьне:

1) һ’але тәwандида т’әне п’ьр’тька “**а**” ахьрийа **еда** зедәдьвә.
2) һ’але пашп’ьр’тьке “**р’а**”, “**ва**”, “**да**” паше п’ьр’тька “**а**” зедәдьвьн.

МӘСӘЛЕ ГӧҺАСТЬНЕ ЖЬМАРЕ ЬЖ ЙӘКЕ ЗЕДӘТЬР

һ’але р’аст	дӧдӧ	сьсе	чар
һ’але газикьрьне	-	-	-
һ’але тәwанди	дӧда	сьсйа	чара
һ’але һәвр’а	дӧдар’а	сьсйар’а	чарар’а
һ’але һәвр’а	дӧдава	сьсйава	чарава
һ’але щиwар	дӧдада	сьсйада	чарада.

Жьмара “**йәк**” -е чаwа щинаве йәкани-нәк’ьвш у дәwса наве

сәр **цьсми ме** у сәр **цьсми нер** те хәвьтандьне.

Чахе жьмара “**йәк**” чаwа щинаве **цьсми нер** те хәвьтандьне, wи чахи әw сәр наве **цьсми нер** те гӧһастьне, ле чахе әw чаwа щинаве **цьсми ме** те хәвьтандьне, wи чахи әw сәр **цьсми ме** те гӧһастьне.

ЩӘДВӘЛА ГӦҺАСТЬНА ЖЬМАРА ЙӘКЕ

h’а л	сәр наве цьсми ме		сәр наве цьсми нер	
	щур’е	мәсәле	щур’е	мәсәле
	h’ал	гӧһастьне	h’ал	гӧһастьне
h’але р’аст	—	йәк	—	йәк
h’але газикьрьне	—	—	—	—
h’але тәwанди	йәке	йәке	йәки	йәки
h’але һәвр’а	йәкер’а	йәкер’а	йәкир’а	йәкир’а
h’але т’әвайи	йәкева	йәкева	йәкива	йәкива
h’але щиwар	йәкеда	йәкеда	йәкида	йәкида

ЖЬМАРЕ ЩАРКЬРИ

Дьвежнә wан жьмара **жьмаре щаркьри**, к’ижан щаркьрьна жьмара дьдьнә к’ьвше. Зьмане эздикида жьмаре щаркьри бь алик’ариа хәвәра “**щар**” тенә э’фьрандьне.

Мәсәлә: дӧщар бькә, сещар бькә, чарщар бькә.

Гәлә щара п’ьр’тька п’ьр’анийә “**а**” сәр жьмаре щаркьри зедәдьвә.

Мәсәлә: Се щар**а** ьат у чу. Нәь щар**а** мьн готә wи.

Жьмара щаркьри ьса жи бь алик’ариа хәвәра “**та**” те э’франдьне, к’ижан сәр ахьрийа жьмареда зедәдьвә.

Мәсәлә: дӧ**та**, йәк**та**, пенщ**та**, се**та**, чар**та**, шәш**та** у е дьне.

ЖЬМАРЕ ЩЕРГӘКЬРИ-Р’ЕЗКЬРИ

Дьвежнә wан жьмара **жьмаре щергәкьри-р’езкьри**, к’ижан щергә у сьрийа жьмара к’ьвшдькьн, йане жи сьрийа жьмартьне к’ьвшдькьн.

Жьмаре щергәкьри щава ван пьрса дьдьн: **К’ижан, Е чәнда, Йа чәнда?**

Жьмаре щергәкьри ви тәһәри тенә ә’фьрандьне:

а) щур’әки п’ьр’тька “**ани**” сәр жьмареда зедәдькьн.

Мәсәлә: йәк**ани**, дөд**ани**, се**ани**, чар**ани**, пенщ**ани**, шәш**ани** у е дьне.

б) щур’әки жи щинава “**йа**”, “**е**” бәр жьмара тенә хәвьтандьне. Хенщи ве йәке пешп’ьр’тька “**а**” сәр к’өтабуна жьмара зедәдьвә.

Мәсәлә: **е** дөда, **йа** дөда, **е** сьсйа, **йа** сьсйа, **е** чара, **йа** чара, **е** пенща, **йа** пенща, **е** шәша, **йа** шәша, **е** йәки, **е** йәке у е дьне.

Наси: Дәwса **йа (е)** йәке дьвежьн йа ә’wльн, е ә’wльн, йа бәре, е бәре, е пешьн, йа пешьн, е пашьн, йа пашьн.

Жьмаре щаркьри, к’ижан жоре ьатьнә ньвисаре, ь’але **щиwарда** тенә хәвтандьне у бь ви щур’әйи ь’ал у wәхте кьрьне дьдьнә к’ьвше:

Мәсәлә: йа йәкеда, е йәкида,/ йа дөдада, е дөдада,/ йа сьсйада, е сьсйада,/ йа чарада, е чарада,/ йа пенщада, е пенщада,/ йа дәһада, е дәһада,/.

СӘРӘЩӘМ

Ә’ДӘБИӘТ
Ә’йде эздийайэ мьлэтие 3
Мэрьв у бажар’ване qэнщ 7
Эзди (Хачатур Абовйан) 9
Мэ’сие зар (Ћовьаннес Т’уманйан) 11
Бьмбарэк-пирзвэ э’йда wэ (Ордихане Лэзги) 17
Зьвьстан мэ бу меван (Ордихане Лэзги) 18
ЗЬМАН
Наве ьэйине 19
Наве р’öь’бэра 19
Наве нэ р’öь’бэр 19
Наве фькьра у мэ’на 19
Наве кьрьне у буйине 20
Наве qьсми нер у ме 20
Наве qьсми ме 20
Наве qьсми нер 21
Наве тьште нэ р’öь’бэр 22
Наве тьште нэр’öьбэрэ qьсми ме 23
Наве тьште нэ р’öь’бэрэ qьсми нер 23
Наве ьэйинейэ döqьсм 25
Наве хьйали 27
Наве бь фькьра кьрьн у буйине 27
П’ьр’тька йэканийэ наве нэнас у нээ’йан 28
Щур’е хэвэре т’айнкэр 30
Хэвэре тайнкьри у т’анкэр 32
П’ьр’тька ьэвбэндийэ п’ьр’ани 34
П’ьр’тька ьэвбэндийэ п’ьр’анийэ наве нэнасэ нээ’йан 34
Гöьастьна нава 35
Щур’е ь’але нава 35
Ь’але р’аст 35
Ь’але газикьрьне 36
Ь’але тэwанди 36
Ь’але ьэвр’а 36
Ь’але т’эвайи 37
Ь’але щиwар 37
Гöьастьна нава у щур’е ь’але wан 37
Гöьастьна наве qьсми нер 39
Жьмара йэкани 39
Жьмара п’ьр’ани 39
Хэвьтандьна щинаве нишанкьрьнейэ “эw”, “эв” пешийа нава 40
Ә’ДӘБИӘТ
Э’щьзнэвэ (Ордихане Лэзги) 41
Qиза щьмэ’та эздиайэ хирэт 42
Зар’отийа мьн (Щэмале Усьв) 45
Дайе (Щэмале Усьв) 46
Т’эмэдийа Шихади 47
К’ьлама Ә’мэре Т’эмо (к’ьлама щьмэ’те) 48
ЗЬМАН
Хэйсэтнав 50
Ьмбэриьэвкьрьна хэйсэтнава 52
Щур’е ьмбэриьэвкьрьна р’энг у р’уйе тьшта 52
Щур’е ьмбэриьэвкьрьна кемтьр у зедэтьр 52
Щур’е ьмбэриьэвкьрьна ьэрэкемтьр у ьэрэзедэтьр 53
Щинав 54
Щинаве сьфэта 54
Щинаве сьфэтайэ к’ома р’аст 54
Щинаве сьфэтайэ к’ома ч’ьванэ 55
Гöьастьна щинаве сьфэта 57
Щинаве нишанкьрьне 57
Щинаве нишанкьрьнейэ бона тьште незик 58
Щинаве нишанкьрьнейэ бона тьште дур 58
Гöьастьне щинаве нишанкьрьне 58
Щинаве сэр xwэ 59
Гöьастьна щинаве сэр xwэ 59
Щинаве ьэвдöтийе 59
Щинаве элэqэтийе 60
Щинаве пьрса 60
Щинаве “к’ижан” 62
Щинаве пьрсе- “к’ижан” дэwса нав те хэвьтандьне 62
Щинаве “к’ижан” дэwса qьсми ме 63
Щинаве “к’ижан” дэwса qьсми нер 63
Щинаве “к’ижан” дэwса наве жьмара п’ьр’анида 63
Щинаве тьште нээ’йан 64
Щинаве чэнди-чьqаси 65
Ә’ДӘБИӘТ
Бьндарук (Ә’рэбе Шэмо) 66
Бьруск (Сэь’иде Иво) 72
Иро эз чумэ Элэгэзе (Сэь’иде Иво) 73
Эзьм-эзьм (Ә’т’аре Шэро) 75
Бе ав (Ә’т’аре Шэро) 76
Ширэте жийине (Ә’т’аре Шэро) 77
Шэр’е сэр Сэрдарапате (п’ара 1,Тьћаре Ә’мэр) 78
Шэр’е сэр Сэрдарапате (п’ара 2,Тьћаре Ә’мэр) 78
Р’ewити бэрбь Эрзöрьме (А. С. Пушкин)..... 90
П’ешэ (ь’ькйата щьмэ’те) 92
ЗЬМАН
Жьмара чэндани 96
Гöьастьна жьмара чэндани-чьqасийе 97
Жьмаре щаркьри 98
Жьмаре щергэкьри-р’езкьри 98

EZDIK.COM